

*С.М. КВАША, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
перший заступник директора з наукової роботи
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»*

Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці

Постановка проблеми. Кілька останніх років, власне з починаючи з 2010 року, в державі вибудовувалась нова, відмінна від попередніх років, система планування і проведення структурних реформ, яка нині реалізується через Програму економічних реформ Президента на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Комітет економічних реформ при Президентові України, що розробляє і забезпечує моніторинг та контроль виконання Програми, затверджує щорічний Національний план дій, що містить заходи для центральних органів виконавчої влади. Важливі завдання цим планом передбачені також для Міністерства аграрної політики та продовольства України, які об’єднані у два блоки – земельна реформа і розвиток базових галузей. У законодавчому аспекті реалізація Національного

плану дій на 2013 рік передбачає розробку і прийняття кількох надзвичайно важливих, навіть стратегічних і доленосних документів. Серед інших актуальних законопроектів маємо виділити, по-перше, “Програму розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року”, по-друге, Закон України “Про продовольчу безпеку” і, по-третє, Закон України “Про обіг земель сільськогосподарського призначення”. Прийняття даних нормативних документів та їх реалізація, безперечно, приведе до нових важливих суспільних як економічних, так і соціальних ефектів. Завдання вчених – передбачити наслідки реалізації управлінських рішень як загальноекономічний ефект для держави, так і для всіх груп інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і реалізації аграрної політики в Україні знаходяться в сфері наукових інтересів кількох провідних наукових установ. Зокрема, цій важливій науковій тематиці присвячені праці вчених Академії управління при Президентові України, Національного інституту стратегічних досліджень, ННЦ “Інститут аграрної економіки”, Державної установи “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, Національного університету біоресурсів і природокористування, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Вінницького національного аграрного університету, Львівського національного аграрного університету та окремі публікації вітчизняних вчених з інших провідних наукових установ і зарубіжних дослідників [1–12].

Мета статті – розширити методологічну базу наукових досліджень з актуальних проблем розвитку аграрного сектору економіки та запропонувати науковій та управлінській спільноті інші, менш відомі в Україні, теоретичні платформи економічного обґрунтування прийняття та оцінки політичних рішень. Доповнення існуючого інструментарію аналізу і синтезу процесів розвитку аграрної галузі новими буде сприяти прийняттю оптимальних для всіх цільових груп інтересів політичних і економічних рішень. Крім того, більш глибоке дослідження змісту аграрної політики та прийняття політичних рішень, важливих для аграрного сектору України, дало б можливість одночасно оцінювати ефекти добробуту для основних учасників аграрного ринку, якими є виробник, споживач і держава.

Виклад основних результатів дослідження. Концепція економічної політики держави та її основні критерії. Відомо, що роль української держави у соціально-економічному розвитку суспільства формувалась історично на фоні найбільш важливих політичних, економічних, військових та інших обставин, що відбувались у світі та країнах-сусідах. За останні двадцять років становлення країни найбільше знаходилося під впливом політико-економічних та соціально-демографічних умов. При цьому, найбільш важливими у формуванні управлінської ролі держави виявились наступні внутрішні чинники. По-перше, це досягнутий рівень економічного розвитку країни, який залежно від стану ринкових відносин і приватного сектора визначає рівень доходів домогосподарств і відповідно потребу в більшому чи меншому державному впливові на розвиток суспільства, по-друге, це кількість і структура населення як за галузевою зайнятістю, так і за місцем проживання, відповідна його демографічна характеристика та історично-етнічна ментальність і, по-третє – кількість і якість влади й особливо апарату державного управління, що визначається потребою, напрями, межами та способами втручання уряду в економіку.

Найбільш загальним поняттям, яке характеризує державу як суб'єкт економічної системи, є поняття “економічна діяльність держави”. До економічної відносять таку діяль-

ність держави, яка прямо або опосередковано впливає на економічні процеси, а також її господарську діяльність. Близьким за змістом є словосполучення “економічна політика держави”. Існує думка, що за своєю глибинною суттю зазначені поняття є ідентичними. Однак, ми вважаємо, що економічна політика є більш практичне, конкретне вираження економічної діяльності держави, а точніше – здійснення нею, як політичним органом, своїх економічних функцій.

Узагальнення досвіду багатьох країн світу дає підстави зробити висновок про те, що існують два різних підходи до розуміння змісту державного управління. У першому з них, так званому американському, зорієнтованому на всі процеси і функції управління в спектрі повноважень держави, державне управління розглядається як галузь, що охоплює багато сфер впливу та включає законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, а в другому, так званому європейському, державне управління розглядається як підгалузь права. Інакше кажучи, перший підхід передбачає поєднання політичних, правових і адміністративних функцій, а другий — їх розмежування, тобто визначення державного управління як всієї незаконотворчої та несудової діяльності держави або як підзаконної виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів. Щодо України, то у нас набуває офіційного визнання перший підхід до розуміння державного управління. Зазначене вище дає нам можливість визначити державне регулювання економіки як систему взаємовідносин уряду з економічними агентами з метою державного впливу на економічні процеси, що є сукупністю фінансово-економічних, організаційно-адміністративних, інституційно-правових та соціально-психологічних методів та інструментів, за допомогою яких держава здійснює економічну діяльність на макро-, мезо- та мікрорівні. При формуванні механізму державного регулювання економіки України необхідно виходити з того, що він повинен відповідати умовам зростання національної економіки і на цій основі гарантувати економічну безпеку держави. Економічна безпека розглядається як здатність національної економіки забезпечити стабільний розвиток виробництва в державі з метою задо-

волення її головних потреб. Вона крім продовольчої охоплює такі різновиди безпеки, як фінансова, енергетична, техніко-технологічна та ін.

Зазначимо, що в контексті продовольчої безпеки вплив держави на економічний стан суспільства в блоці аграрних питань є постійним, але в останні десять років він набув ознак логічності у діях та став значно ширшим за сегментами впливу. У рамках таких дій законодавчої і виконавчої гілок влади держава з початку перших років XXI століття почала встановлювати правила, за якими функціонує аграрний ринок, формуються заходи підтримки сільськогосподарських підприємств та запроваджуються різноманітні тарифи на імпорту продуктів, що конкурують з товарами національного виробництва відповідно до вимог, взятих Україною при вступі до СОТ.

Механізми державного регулювання сільським господарством України проявляються в аграрній політиці, яка визначається нами як постійний процес управління і регулювання аграрним сектором економіки з метою забезпечення його розвитку за одним або одночасно кількома політично задекларованими, економічно забезпеченими та соціально захищеними напрямками. Як особлива форма діяльності державних структур по відношенню до сільського розвитку аграрна політика існує вже кілька століть. За цей час її зміст істотно змінився і прикладом цього є не тільки Спільна Аграрна Політика Європейського Союзу, але і досвід впливу США на федеральне сільськогосподарське виробництво, земельна реформа в Російській Федерації, особливості ведення сільського господарства в Республіці Беларусь та інших країнах.

Полярними різновидами на сьогодні вважаються два напрями державних дій по відношенню до сільського господарства, по-перше, політика невтручання і по-друге, аграрний фундаменталізм (*agrarian fundamentalism*). У першому випадку регулююча роль повністю покладається на ринок, тобто на збалансований саморозвиток елементів системи, залишаючи державі функції наукового обслуговування, ринкового інформування, забезпечення справедливої конкуренції. Другий – ставить аграрний сектор у

центр усієї національної економіки, і в цьому випадку він не тільки потребує всебічної підтримки від держави, але і сам має стати для неї основним наповнювачем доходів бюджету. Тому нинішній лозунг “Україна – аграрна держава” є скоріш емоційним, ніж економічно виваженим, адже уявити аграрний сектор донором національної економіки у розвинутих країнах неможливо. Змішаним і найбільш прагматичним є третій варіант – це політика державного регулювання, що набула найбільшого поширення у переважній більшості країн з ринковою економікою. Отже, в основу аграрної політики покладено ступінь втручання держави в ринкові процеси, регулювання нею організації всіх складових ринку та соціальних проблем розвитку сільських територій.

З точки зору корпоративних інтересів аграрна політика пояснюється потребою у взаємобміні суспільними зобов'язаннями (товарами, послугами, діями) – сільське господарство гарантує продовольче забезпечення населення країни, надійну якість харчових продуктів, захист навколишнього середовища, соціальну стабільність та інші зовнішні позитивні явища (*external benefits*). У відповідь держава через аграрну політику забезпечує відповідну участь фермерів у прибутках та соціальних благах. Отже, аграрна політика держави є оптимальною компенсацією за важливі суспільні товари, які виробляє сільське господарство. Для того щоб виконати свою організуючу і мотиваційну функцію, аграрна політика має відповідати певним атрибутам, тобто тим внутрішнім причинно-наслідковим ознакам, що характеризують її зміст і кінцево-цільове призначення. До найважливіших атрибутів аграрної політики належать її сутність, цілі, характер, чинники і умови для реалізації.

Соціально-економічна сутність. Хоча за своїм спрямуванням аграрна політика направлена насамперед на реалізацію споживчих інтересів суспільства через створення умов для галузі сільського господарства, тобто як виробників сільськогосподарської продукції, так сільського населення. Її соціально-економічна сутність полягає в тому, що аграрний сектор нині є не просто пріоритетним і ключовим, – у владі він сприймається

як “локомотив” у відродженні і становленні національної економіки. Це пояснюється тим, що, з одного боку, це дохідна галузь, – зростаючий експорт аграрної продукції (з \$6,7 млрд у 2007 до \$18,2 млрд у 2012 році) не тільки формує позитивне сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією, але і надає Національному банку України іноземну валюту, так необхідну для погашення зовнішніх боргових зобов’язань. З іншого – це сфера великих сезонних витрат для виробництва сільськогосподарської продукції, потенціалу збільшення валової доданої вартості. Зауважимо, що розвиток аграрного сектору має здійснюватись не для збільшення доходності інших галузей, як от фінансової, хімічної, машинобудування, а в обґрунтованому міжгалузевому балансі з ними, в паритетності доходності міжгалузевих відносин. Навіть незважаючи на скрутний нинішній фінансовий стан держави, владні структури всіх рівнів мають усвідомлювати, що без постійної прямої і непрямой фінансової підтримки державою сільськогосподарського виробництва, без поступально-протекціоністської політики щодо розвитку сільських територій ефективний розвиток аграрної галузі неможливий, і за будь-яких форм власності й господарювання у довгостроковій перспективі вона приречена на збитки.

Цілі аграрної політики – це перелік тих найголовніших завдань, які необхідно вирішити на певному етапі розвитку аграрного сектору – вони носять глобальний, стратегічний, тактичний, оперативний і локальний ієрархічні рівні для держави, галузі, підприємства і товару. Ці завдання стосуються основних функцій сільського господарства, а саме виробничої-технологічної, соціально-демографічної і еколого-рекреаційної. Ціллю виробничо-технологічної складової аграрної політики на новому етапі розвитку аграрного сектору на період до 2020 року слід вважати досягнення нових, прогнозних кількісних і структурних показників економічного зростання. Це завдання означає подальше збільшення обсягів виробництва (по зернових найближчою ціллю залишається 80 млн. тонн рубіж) в основних експортоорієнтованих галузях на основі підвищення рівня технологічності й інтенсивності виробництва та досягнення середньоєвропейських показників

урожайності у рослинництві. Такий розвиток має забезпечити фізичну і економічну доступність населення до харчових продуктів, зокрема з переліку продуктів споживчого кошика, за рахунок максимально можливого і конкурентоспроможного їх національного виробництва. Крім того, метою виробничої діяльності також залишається вирішення проблеми якості й безпечності харчових продуктів, як споживчих товарів внутрішнього виробництва, так і імпорту товарів за УКТ ЗЕД 01-24.

Кінцевою метою аграрної політики на період до 2020 року має стати виведення сільського господарства і всього агропромислового виробництва на світовий рівень конкурентоспроможності та досягнення на цій базі реальних і відчутних зрушень у внутрішньодержавному вирішенні продовольчої проблеми на окремих сегментах продовольчого ринку шляхом реалізації програми імпортозаміщення та у соціальному розвитку села.

Характер аграрної політики. Він визначається стилем реалізації тих цільових завдань, які стоять перед нею, і тим організаційно-господарським і владним механізмом, що забезпечить демократичність її досягнення. З точки зору комплексності та системності державного регулювання характер аграрної політики України визначається способом дії, і це – радикальне або ліберальне втручання, або відсутність такого втручання способом ігнорування несприятливої ситуації для учасників ринку через відсутність у розпорядженні дієвих інструментів впливу. Характер аграрної політики проявляється також у необхідності, солідарного або індивідуального балансування комплексом інтересів цільових груп аграрного ринку, зокрема економічних – виробника сільськогосподарської продукції, соціальних – її споживача і фінансових – держави. Очевидною для науковців є також потреба у соціалізації аграрного бізнесу способом державної підтримки стимулювання кооперативного розвитку середніх і малих форм господарювання.

Чинники аграрної політики є сукупністю об’єктивних і суб’єктивних структурованих за напрямками засобів переважно нормативно-правового змісту, за допомогою яких формується, забезпечується реалізація

та оцінюється аграрна політика. До них належать: макроекономічні, структурно-динамічні, організаційно-адміністративні, ціноутворюючі, фінансово-кредитні, техніко-технологічні, інфраструктурно-транспортні, зовнішньоекономічні, соціально-демографічні, еколого-рекреаційні, історико-культурні.

Умови реалізації аграрної політики формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх політичних, економічних і соціальних середовищ.

Вступ України до Світової організації торгівлі у 2008 році та виконання взятих на себе зобов'язань поряд із активною роботою з ФАО формує окреме правове поле для українських суб'єктів підприємництва в аграрній сфері. Прагнення до асоціації з країнами-членами ЄС і у зв'язку з цим формування зони вільної торгівлі, участь у роботі ГУАМ, дискусія щодо можливої участі України у Митному Союзі, активна торгівля з країнами СНД, північної Африки, Близького Сходу та Азії створюють головний, проте неповний перелік зовнішніх позитивних умов для реалізації аграрної політики в Україні.

Внутрішні економічні умови реалізації аграрно-політичних завдань ідентифікуються, з одного боку, з фінансовими складовими держави щодо заходів підтримки, з іншого – економічною ефективністю та інвестиційною привабливістю, у тому числі для іноземного інвестування, виробництва сільськогосподарської продукції, очікуваннями щодо активізації розвитку кооперації як у сільськогосподарському виробництві, так і в його обслуговуванні. Соціальна складова внутрішніх умов є найбільш напруженою, оскільки динаміка кількості сільських домогосподарств, зайнятих у суспільному виробництві як наймані працівники, загальний рівень зайнятості та заробітної плати не відповідають ні соціальним стандартам життя, ні умовам розвитку сільських громад.

Отже, виходячи з наведеного вище, однією із головних мотивацій аграрних економістів для розширення досліджень з аналізу аграрної політики, від сфери функцій виробника до сфери політичних інституцій та процесів, є пошук методологічного базису, котрий має бути як соціально-економічно ефективним, так і суспільно-політично

сприйнятним. Для виконання такого завдання необхідні окремі знання, які були б об'єднані економікою, соціологією, політологією і давали б оцінку поведінки політичних гравців і організацій виробників у головних сферах прийняття політичних рішень, що стосуються сільського господарства.

Іншими словами, ми маємо спробувати вибудувати краще розуміння політичних та інституційних чинників, що впливають на прийняття рішень в аграрній політиці, зокрема в нинішніх умовах підготовки кількох важливих для аграрного сектору економіки України програмних документів. В основі **першої суспільно-політичної** складової методологічного базису процесу вивчення та розробки концепції розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року, має стати “Теорія суспільного вибору” (Public Choice Theory), яку в Західній Європі також називають “Новою політичною економією”. Ця методологічна платформа передбачає об'єднання використання таких відомих економічних теорій, як “Конкуренція між політичними партіями” (Party Competition — Downs, 1957), “Колективної дії” (Collective Action — Olson, 1968) та “Бюрократії” (Bureaucracy — Niskanen, 1971). До них доцільно додати ще декілька інших теорій, в чомусь менш відомих, але важливих для політекономічної оцінки політичного процесу прийняття рішень в аграрній політиці, зокрема, підходи що пропонуються “Еволюційною політичною економією” (Evolutionary Political Economy) та “Наукою про політику” (Policy Science).

Головними авторами “Теорії суспільного вибору” вважаються Джеймс Буканан (James Buchanan), лауреат Нобелівської премії в економічній науці (1986 р.) за роботу «Теорії суспільного вибору» та Гордон Таллок (Gordon Tullock). Теорія суспільного вибору досліджує політичні рішення, що приймаються на основі економічних принципів.

Суспільний вибір оцінює варіанти вирішення багатьох соціальних дилем, котрі виникають внаслідок життя в групі чи в колективі. Слід зазначити, що приватне підприємство не є оптимальним вирішенням питання щодо розподілу соціальних благ. Із цієї точки зору також не можна скласти висновок,

що уряд здатний зробити таку справу краще. Суспільний вибір ставить за мету визначення і знаходження найкращого рішення із ряду «неоптимальних рішень».

Використання підходів теорії суспільного вибору може допомогти пояснити, чому в розвинених країнах фермери досягли успіху в захисті своїх інтересів, перебуваючи у меншості (у США в сільському господарстві зайнято близько 2,8 млн осіб, з яких 1,4 млн осіб фермери і 0,8 млн наймані особи з 280 млн населення країни) порівняно із більшістю, що складається із соціальних груп не-сільськогосподарського профілю. Розуміння таких концепцій полегшить процеси прийняття рішень у сільському господарстві України і може поліпшити конкурентоспроможність національних аграрних виробників. Почнемо з твердження, що вдосконалення процесу прийняття політичних рішень є наслідком відносних переваг у ефективності, які ніби має нині сільське господарство порівняно з тими економічними групами, котрі мають свої інтереси в інших галузях національної економіки. Формування інтенсивних та організованих політичних уподобань сільськогосподарських товаровиробників має стати причиною для переваг в ефективності. Безповоротні інвестиції, що надходять від певної соціально-економічної групи, можуть діяти як бар'єри для доступу на ринок іншим, і, відповідно, до отримання квазі-ренти (*quasi-rent*) членами цієї групи. Однак у разі небажаної економічної еволюції сектору, безповоротні інвестиції можуть стати і бар'єром для виходу із ринку. Це мотивує членів згаданої групи до самоорганізації в ініціативну групу-громадську організацію (*pressure group*), щоб захистити свою існуючу квазі-ренту шляхом колективної дії. Аграрний Союз України, Асоціацію фермерів України та інші громадські організації, що входять до Громадської ради при Міністрі аграрної політики та продовольства, можна вважати групами такого складу і завдань. Зазвичай, щорічно вони здійснюють значні безповоротні інвестиції в процес аграрного виробництва, тобто у фізичний і людський капітал, а потім опиняються перед несприятливими економічними умовами, які неможливо було передбачити. Згідно з теорією порівняльних витрат (*opportunity costs*), для індивідуально-

го суб'єкта підприємництва в сільськогосподарському виробництві є раціональним продовжувати свій визначений вид діяльності доти, доки його прибутки перевищують альтернативні доходи, які він міг би отримати, не займаючись аграрним виробництвом. Оскільки кінцева віддача від вкладених ресурсів у тваринницьку галузь в Україні є відносно низькою, характеризується нерівномірністю отримання прибутків за галузями і регіонами, між виробниками зростає солідарність, що й призводить до колективних дій. Такі організаційні й об'єднуючі заходи, виникаючи у громадських організаціях, поступово складаються і в політичному секторі. Це викликано тим, що неполітичні колективні дії в рамках ринкового сектора, наприклад монопольні змови між виробниками (на відміну від переробників), не можуть масштабно і тривало в часі розвиватися в сільському господарстві внаслідок його складної територіально-галузевої структури та дії відповідного законодавства.

Ці аргументи ілюструють основну причину ефективності сільського господарства щодо здатності до організації та створення громадських організацій та політичного лобі. Це слугує надійною політичною основою для консенсусу між аграрними групами для використання ними механізмів політичної координації як альтернативного шляху досягнення своїх інтересів як у бюджетному, так і в регуляторному процесах.

Як наслідок, ми маємо підґрунтя визначити наступні підстави і принципи для формування та захисту своїх колективних цілей суспільною групою – виробники сільськогосподарської продукції. **По-перше**, це принцип захисту території свого бізнесу (*quasi-territory*); **по-друге**, це принцип захисту сільських носіїв культури і духовності нації; **по-третє**, це принцип захисту бідніших та слабкіших – розподіл залежно від статусу соціального класу і, **по-четверте**, – об'єктивна компенсація виробникам ризиків у виробництві важливіших суспільних товарів (принцип розподілу залежно від пріоритету споживчих потреб).

При розгляді перших двох принципів аграрна та соціальна політика можуть мати багато спільного. Наприклад, обидві отримують значну пропорцію своєї легітимності від

існування нерівності в суспільстві. Однак останні два принципи свідчать про легітимний конфлікт між аграрною та соціальною політикою, який може допомогти зрозуміти протидію прямим субсидіям: соціальна політика і прямі субсидії також ґрунтуються на принципі розподілу залежно від потреб села і пенсіонерів. Відповідно до цих принципів, стає очевидним, що інтереси сільського населення, як і пенсіонерів в першу чергу має захищати держава, а не сільськогосподарський виробник. Така аграрна і соціальна політики є на сьогодні у країнах ЄС, де 26% населення є сільським і де на підтримку розвитку сільських територій у бюджеті САП передбачається близько 25 % від загального фінансування фермерів. Наприклад, у Польщі із 4,355 млрд євро сільськогосподарських видатків у 2011 році 42,7% направлено на розвиток сільських територій. Загалом ці принципи ґрунтуються на надійному консенсусі, оскільки кожен член суспільства є зацікавленим у наявності альтернативного місця проживання, яким може бути сільська територія, і відповідно, повинен бути заохочений у солідарності з “бідними та слабкими”.

Також для нас є цілком очевидним, що аграрна політика розглядається як політика для сільського господарства в цілому, а не виключно для окремих груп багатих чи бідних сільськогосподарських підприємств чи фермерів. Виходячи із галузевих особливостей ми розрізняємо не тільки відмінну економічну ефективність галузей рослинництва і тваринництва, але і очевидно зацікавлені не стільки у вузько спеціалізованих підприємствах – а це модель розвитку сільського господарства у США, скільки у розвитку малих і середніх підприємств, що поєднують обидві галузі, і це нині європейська модель, так і соціалістична модель колишнього сільськогосподарського виробництва у Радянському Союзі. Однак така політика не може бути пояснена принципом розподілу залежно від потреб, оскільки цей критерій застосовується тільки до окремих осіб, сімей та домашніх господарств, а не до всього сектора і зрозуміло, що фермерські сім'ї у своїй більшості не потребують такої допомоги. Як альтернатива – громадські об'єднання намагаються запевнити суспільну свідомість у своїх потребах, викорис-

товуючи аргументи, побудовані на принципі розподілу державного бюджету залежно від продовольчих заслуг перед суспільством, та за територіальне розселення людей у місцях техногенно, кліматично, екологічно не сприятливих для проживання та таких, що не забезпечені повноцінно транспортною і соціальною інфраструктурою.

У прагматичній площині процес колективної дії постійно направлений на формування економічної ефективності в аграрній галузі і проходить у сегменті ціноутворення на аграрному ринку та підтримання прибутків. Це, напевно, і є джерелом основних труднощів, типових для аграрної політики в Україні. Адже надлишкова пропозиція, особливо у зерновій галузі та групі олійних культур, спричинена ціновим стимулюванням світового ринку, постійно тисне на незначний внутрішній попит і як наслідок – на ринкове ціноутворення. Відповідно збільшення операційних витрат на управління товарними надлишками, торгові конфлікти з мережевою торгівлею при реалізації овочевої, плодової та м'ясної продукції в цілому теж призводять до дисбалансу споживчого ринку. Характер економічних відносин, які обговорювалися вище, в цілому пояснює поведінку виробників, і чому суб'єкти підприємництва а аграрному секторі економіки України мають посилити свої внутрішні об'єднуючі зусилля та створити й підтримувати зацікавлену аграрну лобіюючу групу з числа депутатів всіх політичних сил.

Однак це не пояснює інший висновок. Чому сільське господарство розвинених країн є успішним не лише в плані захисту своїх специфічних економічних цілей фермерів, але і соціально відповідальним перед суспільством за асортимент, кількість, ціну і якість продовольства? Чому споживачі й платники податків не зацікавлені у зниженні аграрного протекціонізму в країнах ЄС? Очевидно, що цьому є своє пояснення і воно зводиться до принципів пріоритетності європейського виробника перед іноземним і до навіть “планової” збалансованості економічних інтересів цільових груп – держави, виробника і споживача. Саме тому мета Спільної аграрної політики ЄС – гарантоване виробництво визначених (достатніх для європейського ринку) обсягів сільськогос-

подарської продукції різняться від завдань аграрної політики України. Під ці завдання визначені основні регулятори, а саме доступ до ринку, обсяги внутрішньої підтримки та експортні субсидії, що в цілому складає унікальний європейський організаційно-адміністративний і фінансово-економічний механізм організації аграрного виробництва і продовольчого забезпечення населення вже 28 країн ЄС. Нині, на підставі збалансованої фінансової і соціальної політики ЄС поставив на передній план захист інтересів прав споживачів, проблеми аграрного ринку і потім – підтримку фермерів.

Оскільки “політичне право об’єктивності поглядів у сільському господарстві” потребує широкого консенсусу, його можна встановити, підтримувати та вдосконалювати відповідно до економічних і соціальних змін за умови, якщо воно ґрунтується на переконливій економічній теорії. Крім того, достовірність таких теорій залежить від того, як дійсно вони вирішують або принаймні передбачають вирішувати примусові й добровільні економічні угоди між соціальними групами і державою.

Для другої соціально-економічної складової методологічного базису, на наш погляд, найбільш доцільно використати методи аналізу рівня добробуту суспільства (applied welfare economics) та їх застосування при дослідженні ефективності аграрної політики. Відповідно до даної теорії зміни в надлишках споживачів і виробників є основними вимірниками доходів і витрат суспільства, які виникають внаслідок змін в аграрній політиці. Надлишок споживача розглядається як різниця між ціною, яку покупець згоден заплатити за товар, і ціною, яку він фактично сплачує на аграрному ринку. Надлишок виробника визначає корисність для виробників продукції від їх присутності на ринку, відповідно він дорівнює потенційному бажанню платити за виробництво певної кількості сільськогосподарської продукції мінус фактично сплачена сума витрат. Існує значна кількість інструментів аграрної політики, які може застосувати уряд з метою підвищення соціального добробуту. Теорія економіки добробуту суспільства (welfare economics) аналізує наслідки одночасно для всіх учасників аграрного ринку від будь-яких дій уряду, що

охоплюють аспекти справедливого розподілу благ і ефективності державної політики. І в зв’язку з цим вона має бути прийнятною для оцінки змін в аграрній політиці. У наведеному трикутнику інтересів – інтереси двох учасників завжди співпадають, тоді коли третя група завжди буде мати протилежний ефект.

Отже, визнаючи першочергову потребу держави в захисті інтересів виробників сільськогосподарської продукції, а саме ці погляди домінують у науковців і політиків, маємо переконати і суспільство в тому, що український сільськогосподарський товаровиробник повинен дбати про інтереси українського споживача. Проте, нині в умовах ринкової економіки, в Україні в аграрному виробництві маємо зразковий, навіть для підручників, приклад ринкових відносин. Виробники ринково-інтуїтивно вільні у своєму виборі виробничих галузей, їх інтереси природно націлені на отримання прибутку в землеробстві, тобто вирощуванні окремих найбільш рентабельних сільськогосподарських культур. У переважній більшості сільськогосподарські підприємства відірвані від реального власного продовольчого забезпечення населення країни, оскільки, по-перше, нішу сільських і районних продовольчих ринків зайняли господарства населення і, по-друге, їх економічна сфера інтересів – це експортно-орієнтована група товарів. Виникає питання: хто – підприємство чи господарство населення, який за статусом виробник має забезпечити українських споживачів м’ясом, житнім борошном для хліба, круп’яними культурами й іншими не “цікавими” для сучасного аграрного бізнесу харчовими продуктами. На кого в державі покладається відповідальність за те, що навесні (в США весною проводять перепис посівів) суб’єкти підприємництва на селі не посіють, наприклад, горох? Якщо це функція уряду, то він має запровадити виробничі паспорти, можливо ввести квотування виробництва або мусить знайти економічні стимули для вирощування цієї культури, але в умовах фінансової скрути, як видно по бюджету на 2013 рік для аграрного сектору – не до цього. Якщо це має зробити ринок, то це сучасна, поширена у багатьох країнах, практика імпорту, тобто для нас це імпорт свинини, яловичини, макаронних виробів з країн й ін-

ших континентів. І це все в економічному вимірі вигідно для імпортера – фізичної особи підприємця, тому що по значному переліку харчових продуктів ціни внутрішнього українського ринку вищі ніж європейські. Отже, постачання не тільки білоруських, а й навіть італійських ковбас, сирів стало актуальним бізнесом сьогодення, тому що споживач, купуючи імпортну продукцію, сплачує вартість як найкращу комбінацію між ціною та якістю! Очевидно, що щось не так відбувається в економічній політиці держави і її регулюючих заходах щодо ціноутворення, в тому числі митного і трансфертного, – не ті інтереси захищає держава, не тим виробництвом займається сільськогосподарський виробник або тим, але лише для себе, не на ту продукцію за ціною і якістю й безпечністю витрачає гроші національний споживач.

Усе це є причинами того, що політики, управлінці й науковці, маючи спільну зацікавленість у розвитку держави та її національних інтересів не вибудували спільного погляду на хід та зміст аграрних реформ, що реалізуються нині та плануються в державі в розроблених законопроектах з питань стратегії виробничого і соціального розвитку, продовольчої безпеки, обігу земель та інших. Спершу ми маємо зорієнтувати себе на модель майбутнього бачення структури сільгосптоваровиробників. Вибір має відбутися на основі оцінки американської моделі розвитку, де приблизно 1,9 млн високоінтенсивних фермерських господарств, значна частина яких спеціалізована і в яких працює 2,8 млн осіб, з них 0,8 млн наймані особи, тобто один працюючий в сільському господарстві США забезпечує харчовими продуктами приблизно 100 осіб, і європейської моделі – приблизно 13,6 млн дрібних фермерських господарств із середньою площею землі в 36 га. Розуміючи, що сільська праця є нині не пріоритетною ні в США, ні в Європі, обраною на майбутнє може бути і наша українська модель, що складається, **по-перше**, з господарств населення, в основі яких сільські домогосподарства та “класичних” (своя праця плюс наймані переважно сезонні працівники) фермерських господарств з розмірами землі до 100 га, зорієнтованих в основному на мале і середнє за обсягом виробництво якісних харчових овоче-м'ясо-молочних про-

дуктів для внутрішнього споживчого ринку. **По-друге**, з сільськогосподарських підприємств, різних за організаційно-правовим статусом, але переважно близьких за розмірами до 3 тис. га (діапазон коливання від 100 до 10 тис. га) технологічно-раціональним поєднанням галузей рослинництва і тваринництва до структури колишніх колективних і радянських господарств, які в цілому вирішують проблему продовольчої безпеки держави по основному переліку набору харчових продуктів споживчого кошику. **По-третє**, з переважно експорто-орієнтованих, вузькоспеціалізованих великих за розмірами – понад 10 тис. га землекористування, сільськогосподарських товариств, корпорацій із залученням акціонерного капіталу переважно через розміщення своїх активів на іноземних фондових біржах.

У контексті вище означених груп товаровиробників для соціально-економічної складової базису аграрної політики важливим також є визначення перспективної моделі життєдіяльності людини на селі, взагалі взаємозалежності проживання і зайнятості громади на сільській території. Нині сільське населення в Україні становить 31% і його максимальне зниження на перспективу до 2020 року можливо прогнозувати до рівня країн ЄС, тобто до 28–26 %. Слід зазначити, що в основу прогнозів покладено моделі розвитку подій на селі після введення в дію законодавства щодо обігу земель сільськогосподарського призначення і відповідної можливості до проведення трансакцій із земельними паями. Їх може бути кілька, три основних з них визначимо наступним чином. Перша побудована на суспільно-господарських відносинах, за яких жителі села працюють не лише у своєму домашньому господарстві, а й у суспільному виробництві як власники бізнесу або наймані працівники. Земельний пай обробляється власними силами або переданий в оренду. Друга модель передбачає, що люди проживають у сільській місцевості, але працюють обмежено, лише на своїй присадибній земельній ділянці забезпечують себе харчовими продуктами, а надлишки продукції реалізують на ринку, – земельний пай здано в оренду. Третя модель формується за прикладом багатьох європейських країн, де лише невелика частина селян займається

обробіткою землі, переважна частина мешканців села працює у містах, оскільки інтенсивно розвинута транспортна, соціальна інфраструктура. Продукти харчування традиційно купуються в гуртовій та роздрібній торгівлі. Земельним наділом можуть не володіти або продати його. Отже, економічні ефекти, соціальні наслідки і відповідно демографічні тенденції до відтворення населення від реалізації кожної з таких моделей у майбутньому будуть різними для сільського населення, товаровиробника і держави в цілому.

Висновки. Викладені методологічні основи аграрної політики направлені на посилення управлінської вмотивованості прийняття рішень, образно кажучи, як посилення існуючих “натуральних” ресурсів впливу на політику щодо внутрішнього продовольчого ринку, взаємності заходів підтримки та зобов’язань суб’єктів господарювання в сільському господарстві. Соціально необхідні товари, котрі має надати сільське господарство, це – безпека й надійна якість харчових продуктів, захист навколишнього середовища, соціальна захищеність та стабільність тощо – стосуються найнеобхідніших потреб людини, оскільки недостатня пропозиція

таких товарів відразу стає загрозливою. З точки зору окремого члена суспільства логічно погодитися із загальним консенсусом щодо надання переваги такому типу аграрної політики, який орієнтується насамперед на задоволення таких необхідних потреб. Звідси така аграрна політика може мати важливе переважаюче право на існування і домінуючу суспільну думку.

Таким чином, враховуючи ці особливості, можна дійти висновку, що підходи, які враховують у макроекономіці тільки індекси приросту валової продукції через елементи системи “вхід-вихід”, а у політиці процедуру обґрунтування, забезпечення і прийняття політичного консенсусу, а не аналізу наслідків прийняття таких рішень для держави, виробника і споживача в рамках економічної системи, мають обмежену цінність. Найкращий шлях аналізу інституційної інновації та процесів прийняття політичних рішень у країнах ринковою економікою перехідного періоду – це глибокі економічні дослідження для політичних гравців, державного управління і громадських організацій виробників з використанням методологічного базису теорії добробуту суспільства (Theoretical Welfare Economics).

Список використаних джерел

1. *Anderson K.* The Standart Welfare Economics of Policies Affecting Trade and the Environment / K. Anderson and R. Blackhurst (eds). The Greening of World Trade Issues, Ann Arbor. – The University of Michigan Press, 1992.
2. *Corden V.W.* Trade policy and economic welfare. 2-nd ed.–Clarendon Press, 1997.-301p.
3. *Graaf J. De V.* Theoretical Welfare economics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1957
4. *Андрійчук В.Г.* Економіка підприємств агропромислового комплексу: підруч. / В.Г.Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. -779 с.
5. *Гальчинський А.С.* Начала нової парадигми політичної економії. Постановка проблеми / А.С.Гальчинський // Економічна теорія. – 2012. – №2. –С.5-16.
6. *Кваша С.М.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С.М. Кваша. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2000. – 252 с.
7. *Коденська М.Ю.* Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / М.Ю. Коденська, А.В. Єремєєва // Економіка АПК. – 2013. – №6. – С. 14-21.
8. *Лобас М.Г.* Економічна ідеологія аграрного розвитку України: крок назад, чи вперед – до наукової істини / М.Г. Лобас, Г.А. Орехівський // Агроінком. – 2013. – №1 – 3’2013. – С. 14-19.
9. *Основи аграрної економіки: навч. посіб. / В.П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О.А. Ковтун та ін.* – К.: ЗАТ «Нічлава», 2012. – 576 с.
10. *Аграрна реформа / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк* // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 6-21. Виклики і шляхи шляхи агропродовольчого розвитку / Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдован Л.В. та ін., за ред. Б.Й. Пасхавера. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2009. – 432 с.
11. *Сільське господарство України: стат. щоріч. за 20011 рік / за заг. кер. Н.С. Власенко.* – К.: Держслужба статистики України, 2012. – 386 с.
12. *Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа* // Економіка України. – 2011. – №12. – С. 4-14.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2013 р.

* * *

УДК 657.47

*О.В. БОРОВИЧ, кандидат економічних наук,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Т.С. ІВАШКІВ, кандидат економічних наук, завідувач
кафедри економічної теорії ім. академіка УАН Зіновія Маніва
Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького*

Механізм оподаткування ПДВ молокопереробних підприємств: вплив на організацію аналітичного обліку готової продукції

Постановка проблеми. Механізм розрахунків молокопереробних підприємств із бюджетом за податком на додану вартість нормативними документами описано у тезисній формі. Наприклад, Податковим кодексом України передбачено, що підприємства, які переробляють молоко до 1 січня 2015 року, ведуть окремий облік податку на додану вартість за операціями з реалізації власної продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини [4]. Водночас немає жодних роз'яснень щодо методики організації даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи стимулювання розвитку інтеграційних процесів між виробником і переробником та критерії застосування й механізми реалізації спеціальних режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників розкриває В. Жук [1]. А. Озеран і Р. Коршикова висвітлюють проблеми та методики формування статей фінансової звітності, які містять інформацію про розрахунки за податком на додану вартість [3].

В. Метелиця спрямовує дослідження на розв'язання сучасних проблем сільськогосподарських підприємств щодо справляння податку на додану вартість за спецрежимом і відображення інформації про розрахунки за даним податком у системі рахунків бухгалтерського обліку [2]. Л. Тулуш та

О. Прокопчук досліджують проблеми функціонування ПДВ як одного з інструментів державної фінансової підтримки сільгоспвиробників [7].

Вивченню теоретичних засад функціонування й оптимізації податкової системи в умовах фінансової кризи, а також ефективності застосування спеціальних режимів оподаткування присвячують свої праці зарубіжні вчені, зокрема Н. Смирнова, Г. Анцибор [6], а також А. Тейл [13], який доводить, що дослідження податкової системи країни доцільно проводити із застосуванням інституціонального підходу та висловлює думку про створення єдиної податкової системи для США і країн Європейського Співтовариства. З метою усунення розбіжностей та полегшення процесу адміністрування податків у країнах Європейської економічної спільноти в 1977 році було прийнято Шосту директиву 77/388 Європейської економічної спільноти «Про гармонізацію законодавств держав-членів у сфері податків з обігу – спільна система податку на додану вартість» [11], яка є базовим нормативно-правовим актом Європейського Союзу з питань справляння податку на додану вартість і за обсягом регулювання її можна прирівняти до національного закону [9].

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо податкових розрахунків суб'єктів господарювання, механізм оподаткування ПДВ молокопереробних підпри-

емств досліджено фрагментарно, без застосування комплексного підходу. Насамперед потребують додаткового вивчення питання щодо окремого обліку операцій, які підпадають під спеціальний порядок оподаткування, та методики організації аналітичного і первинного обліку продукції, виготовленої із сільськогосподарської й несільськогосподарської сировини.

Мета статті – висвітлення механізму справляння податку на додану вартість у молокопереробних підприємствах; розробка методичних підходів щодо розрахунку податкового зобов'язання за ПДВ, що є джерелом виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за молоко, та практичних рекомендацій з ефективної організації аналітичного обліку готової продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Податок на додану вартість – найбільш поширена форма універсального акцизу. Всі розвинуті країни, за винятком США, застосовують саме цей податок, причому в багатьох з них вона забезпечує основну статтю бюджетних доходів, лідируючи серед податкових надходжень [10].

Незважаючи на теоретичні переваги однієї ставки ПДВ на практиці більшість країн застосовують кілька ставок даного податку та спрощені режими оподаткування. Наприклад, у Польщі застосовується три ставки. Зокрема, більшість операцій оподатковується за ставкою 22%; насіння, корми, саджанці та інші засоби, що використовуються при вирощуванні сільськогосподарської продукції; а також надання послуг при відгодівлі та вирощування тварин, лісництві та рибальстві – 3%. За ставкою податку 7% оподаткуванню підлягають агротуристичні та ветеринарні послуги, вироби з торфу та опалювальна деревина тощо [12].

Водночас у Франції однією з найпоширеніших форм стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, що в переважній мірі стосується середніх та малих за розміром господарств, є створення для них преференцій в оподаткуванні шляхом введення спеціальних податкових правил [14], а Італії, Великобританії – застосування загальних правил з окремими пільгами для середніх та малих господарств [15].

Визначена у податковій декларації з податку на додану вартість переробного підприємства додатна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду й податкового кредиту цього ж періоду підлягає перерахуванню: до спеціального фонду Державного бюджету України (40 %); на спеціальний рахунок підприємства для виплати компенсації товаровиробникам за молоко (60 %).

Якщо ж молокопереробні підприємства виготовляють продукцію із несільськогосподарської сировини або здійснюють експортні операції, то податкове зобов'язання, визначене за такими операціями, в повній сумі перераховується до Державного бюджету України.

Для молокозаводів сільськогосподарською сировиною є молоко, поставлене сільськогосподарськими товаровиробниками та фізичними особами, в тому числі фізичними особами – підприємцями, які самостійно виробляють продукцію тваринництва, а несільськогосподарською – молоко, імпортоване чи придбане не у сільськогосподарських товаровиробників, або яке не є продукцією власного виробництва таких товаровиробників.

Сільськогосподарським вважається підприємство, основною діяльністю якого є постачання вироблених (наданих) ним сільськогосподарських товарів (послуг) на власних або орендованих виробничих потужностях, а також на давальницьких умовах, в якій питома вага вартості сільськогосподарських товарів (послуг) становить не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів (послуг), поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно [4].

Якщо переробні підприємства здійснюють операції з постачання молочної продукції, виготовленої частково з поставленого молока сільськогосподарськими товаровиробниками і фізичними особами, які самостійно виробляють продукцію тваринництва, а частково з імпортованої сировини чи сировини, що не є сировиною власного виробництва сільськогосподарських товаровиробників та фізичних осіб, то операції з постачання такої продукції відображаються в податковій декларації з податку на додану вартість (переробного підприємства) та по-

датковій декларації з податку на додану вартість пропорційно до частки сировини, закупленої у сільськогосподарських товаровиробників і фізичних осіб, які самостійно виробляють продукцію тваринництва, у загальному обсязі сировини, придбаної в усіх категорій постачальників [8].

Питома вага сільськогосподарської сировини в загальному обсязі сировини, придбаної в усіх категорій постачальників, визначається за формулою:

$$q_{cc} = \frac{C_c}{C_c - HC_c}, \quad (1)$$

де q_{cc} – частка сільськогосподарської сировини у загальному обсязі придбаної сировини; C_c – сільськогосподарська сировина; HC_c – несільськогосподарська сировина.

Виконання молокопереробними підприємствами вимог податкового законодавства щодо ведення окремого обліку податку на додану вартість, обчисленого за операціями з реалізації власної продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, можливе тільки при створенні максимально ефективної та надійної системи аналітичного обліку готової продукції. На нашу думку, такий облік можна вести одним із двох варіантів.

За першим варіантом, готова продукція на складі обліковуватиметься разом, а в первинних документах (накладна, реєстр тощо) на оприбуткування продукції зазначатиметься як окремий реквізит – частка готової продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини.

За даним варіантом щоденно доцільно визначати обсяг реалізованої продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини (PP_{cc}) як добуток обсягу реалізованої готової продукції (PP) та частки сільськогосподарської сировини у загальній кількості придбаної сировини різних категорій:

$$PP_{cc} = PP \cdot q_{cc}. \quad (2)$$

Молокопереробні підприємства продають продукцію, не тільки вироблену за день, але й ту, що знаходилася у залишку на складі, тому для визначення податкових зобов'язань за ПДВ, що є джерелом виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам, щоденно необхідно обчислювати середню частку продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини ($\overline{q_{cc}}$). Даний показник розраховується за формулою:

$$\overline{q_{cc}} = \frac{ГП_{cc0} + ГП_{cc1}}{ГП_0 + ГП_1}, \quad (3)$$

де $ГП_{cc0}$ та $ГП_{cc1}$ – обсяг продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини на початок дня й за день відповідно; $ГП_0$ та $ГП_1$ – обсяг готової продукції, виготовленої із сировини різних категорій на початок дня й за день відповідно.

Наприклад, ТзОВ «Галич-молоко» для оцінки вибуття запасів використовує метод середньозваженої собівартості, тому щоденно обчислює середню частку продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини. Розрахуємо вказаний показник на 6 січня 2013 року за даними таблиці 1.

1. Вихідні дані для розрахунку середньої частки продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини

Показник	Значення
Сировина, оприбуткована від постачальників, кг	15000
у тому числі: сільськогосподарська	13150
не сільськогосподарська	1850
Частка с.-г. сировини у загальному обсязі придбаної сировини (13 150 кг : 15 000 кг)	0,876
Готова продукція, оприбуткована з виробництва, кг	3372
у тому числі: сметана	1000
молоко 2,6 %	1000
молоко 3,2 %	1000
сир м'який 5%	100
масло	272
Залишок готової продукції на початок дня, кг	339
у тому числі: сметана	184
масло	155
Частка готової продукції, виготовленої із с.-г. сировини на початок дня	0,841

Джерело: Власні дослідження.

Підставивши дані таблиці 1 у формулу 3 визначимо, що середня частка продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини 6 січня 2013 року, становить $0,873 = [(339 \text{ кг} \times 0,841 + 3372 \text{ кг} \times 0,876) / (339 \text{ кг} + 3372 \text{ кг})]$.

Обчислимо податок на додану вартість ТзОВ «Галич-молоко» 6 січня 2013 року за операціями з реалізації власної продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини (табл. 2).

2. Розрахунок податкового зобов'язання за ПДВ, обчисленого із операцій від реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини

Продукція	Обсяг реалізованої продукції, кг		Ціна реалізації, грн/ кг	Дохід від реалізації продукції, грн		ПДВ за операціями з реалізації продукції, виготовленої із с.-г. сировини
	усього	у тому числі продукції, виготовлена із с.-г. сировини		усього	виготовленої із с.-г. сировини	
1	2	$3 = 2 \times 0,873$	4	$5 = 2 \times 4$	$6 = 3 \times 4$	$7 = \frac{6 \times 20\%}{120\%}$
Сметана	1 105	965	13,50	14 917,5	13027,50	2171,25
Молоко 2,6 %	920	803	6,00	5 520,00	4818,00	803,00
Молоко 3,2 %	930	812	6,18	5 747,4	5018,16	836,36
Сир м'який 5 %	98	86	24,20	2 371,6	2081,2	346,87
Масло	304	265	54,96	16707,84	14564,40	2427,4
Усього	3 374	2 931	X	45264,34	39509,26	6584,88

Джерело: Власні дослідження.

Середню частку продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, обчислюють за умови, що підприємство для оцінки вибуття запасів використовує метод середньозваженої собівартості, якщо ж застосовується метод перших за часом надходження запасів, то даний показник не визначається, оскільки метод ФІФО базується на припущенні, що продукція відпускається у реалізацію в тій послідовності, в якій вона оприбуткована із виробництва.

За другим варіантом обліку у момент оприбуткування готової продукції кожного дня (оскільки постачання сировини та виробництво з неї продукції у молокопереробних підприємствах здійснюється щоденно) розраховуватимуться наступні показники.

1. Обсяг готової продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини ($ГП_{cc1}$), який обчислюється множенням обсягу оприбуткованої з виробництва готової продукції ($ГП_1$) на частку сільськогосподарської сировини у загальній кількості придбаної сировини різних категорій:

$$ГП_{cc1} = ГП_1 \cdot Ч_{cc} \quad (4)$$

2. Обсяг продукції, виготовленої із несільськогосподарської сировини $ГП_{нcc1}$, розраховується за формулою:

$$ГП_{нcc1} = ГП_1 - ГП_{cc1} \quad (5)$$

За даним варіантом обліку рух продукції на складі відображається у картках складського обліку матеріалів, які відкриваються за номенклатурними номерами, присвоєними кожному виду продукції, що виготовлена із сільськогосподарської та несільськогосподарської сировини відповідно.

Переробні підприємства усіх форм власності складають окремі податкові накладні за реалізовані ними молоко, молочну сировину й молочні продукти, що передбачають спеціальний режим оподаткування та зазначають у порядковому номері накладної після знаку дробу цифру 4 [4]. Тому на реалізовану продукцію, виготовлену із несільськогосподарської сировини, підприємство зобов'язане виписувати іншу податкову накладну, а отже й накладну на відпуск матеріалів на сторону чи товарно-транспортну накладну.

Із зазначеного випливає, що виконання встановленої норми призводить до збільшення удвічі кількості виписаних оператором документів. Із метою мінімізації обсягів документів, якими оформляються операції з реалізації продукції, покупців умовно можна розділити на дві категорії. За таким поділом вважатиметься, що одній категорії відпускається продукція, виготовлена із сільськогос-

подарської, а іншій – із несільськогосподарської сировини.

Як зазначено вище, джерелом виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам за молоко є величина, обчислена у розмірі 60 % від позитивної різниці між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду, нарахованого за операціями з реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, та податкового кредиту, нарахованого за товарами, роботами і послугами, а також основними засобами й іншими необоротними активами, що використовуються для виробництва такої продукції. Водночас якщо переробне підприємство придбані активи використовує частково для виготовлення продукції, яка підпадає під спеціальний порядок справляння ПДВ, а частково для виготовлення інших товарів (послуг), то сума сплаченого (нарахованого) податкового кредиту за такими операціями розподіляється виходячи із частки використання таких товарів, послуг, необоротних активів в операціях із виготовлення готової продукції та, відповідно, в інших операціях.

Частка використання товарів, послуг, необоротних активів в оподатковуваних операціях відповідно до пункту 2 статті 199 ПКУ визначається у відсотках як відношення обсягів із постачання оподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за попередній календарний рік до сукупних обсягів постачання оподатковуваних та неоподатковуваних операцій (без урахування сум податку) за цей же попередній календарний рік. Визначена у процентах величина застосовується протягом поточного календарного року [4].

Із зазначеного випливає, що дана норма стосується тих активів, які використовуються в оподатковуваних і неоподатковуваних операціях, а молокопереробним підприємствам необхідно розрахувати частку використання товарів, послуг та необоротних активів в операціях із виготовлення продукції, за якою ведеться окремий облік ПДВ і, відповідно, в інших операціях.

Частку використання активів в операціях із виробництва та реалізації продукції, виго-

товленої із сільськогосподарської сировини ($Ч_{ансс}$), розраховують за формулою:

$$Ч_{ансс} = \frac{\sum A_{ансс}}{\sum A_{ансс} + \sum A_{ансс} + \sum A_{перк}}, \quad (6)$$

де $\sum A_{ансс}$, $\sum A_{ансс}$ та $\sum A_{перк}$, – купівельна вартість активів (товарів, послуг, необоротних активів) без урахування сум податку за попередній календарний рік, що використовуються в операціях із виробництва та реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської й несільськогосподарської сировини та сировини різних категорій – відповідно.

Купівельна вартість активів (товарів, послуг, необоротних активів), без урахування ПДВ, за звітний місяць, що використовуються в операціях із реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини ($A_{ансс}$) та податковий кредит за ПДВ, сплачений (нарахований) від вартості даних цінностей ($\sum ПДВ A_{ансс}$), виходячи із частки використання таких активів в операціях з виготовлення продукції та, відповідно, в інших операціях, визначаються за формулами:

$$A_{ансс} = \sum A_{перк1} \cdot Ч_{ансс}, \quad (7)$$

де $\sum A_{перк1}$ – купівельна вартість активів (без урахування ПДВ) за звітний місяць, що використовуються в операціях з виробництва та реалізації продукції, виготовленої із сировини різних категорій;

$$\sum ПДВ A_{ансс} = \sum ПДВ A_{перк1} \cdot Ч_{ансс}, \quad (8)$$

де $\sum ПДВ A_{перк1}$ – податковий кредит за ПДВ, сплачений із вартості придбаних за звітний місяць активів (без урахування ПДВ), що використовуються в операціях із виробництва та реалізації продукції, виготовленої із сировини різних категорій.

Наприклад, у січні 2013 року ТзОВ «Галич-молоко» закуплено: 388 400 кг молока вартістю 1 258 416 грн (у тому числі ПДВ) у сільськогосподарських товаровиробників; 46 600 кг молока на суму 83 880 грн (у тому числі ПДВ) у несільськогосподарських товаровиробників; активи (товари, послуги, необоротні активи), що використовуються в операціях із виробництва й реалізації продукції, виготовленої із

сировини різних категорій на суму 459 384 грн (у тому числі ПДВ).

У цьому місяці виручка (з урахуванням суми ПДВ) від реалізації всієї продукції становила 2 589 518,64 грн, у тому числі продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини – 2 417 851,2 грн. Також зазначимо, що частка використання активів в операціях із виробництва та реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини і, відповідно, в інших операціях ТзОВ «Галич-молоко» за минулий рік становила 93 %.

Сума податкових зобов'язань із ПДВ, що є джерелом виплати компенсації сільськогосподарським товаровиробникам, визначається у такій послідовності.

1. Знаходимо купівельну вартість:

а) придбаної сільськогосподарської сировини

$$1\,258\,416,00 \text{ грн} - \frac{1\,258\,416,00 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} = 1\,048\,680,00 \text{ грн};$$

б) придбаної несільськогосподарської сировини

$$83\,880,00 \text{ грн} - \frac{83\,880,00 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} = 69\,900,00 \text{ грн};$$

в) придбаних активів (товарів, послуг, необоротних активів), що використовуються в операціях із виробництва й реалізації продукції, виготовленої із сировини різних категорій

$$459\,384,00 \text{ грн} - \frac{459\,384,00 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} = 382\,820,00 \text{ грн}.$$

2. Обчислюємо купівельну вартість активів (без урахування сум ПДВ), що використовуються в операціях із виробництва й реалізації продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, виходячи із частки використання таких активів в операціях із виготовлення продукції та, відповідно, в інших операціях за минулий рік: $382\,820,00 \text{ грн} \cdot 0,93 = 356\,022,00 \text{ грн}$.

3. Розраховуємо суму податкового кредиту за ПДВ, нарахованого від вартості цінностей, що використовуються в операціях із виробництва та реалізації готової продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, виходячи із частки використання таких активів в операціях із виготовлення продукції та, відповідно, в інших операціях за минулий рік:

$$\left(\frac{459\,384 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} \right) \cdot 0,93 = 71\,204,52 \text{ грн}.$$

4. Визначаємо разом суму податкового кредиту, нарахованого від вартості активів, що використовуються для виробництва продукції, яка підпадає під спеціальний порядок справляння ПДВ:

$$\left(\frac{1\,258\,416,00 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} \right) + 71\,204,52 \text{ грн} = 280\,940,52 \text{ грн}.$$

5. Визначаємо суму податкового зобов'язання за ПДВ ТзОВ «Галич-молоко» що:

а) підлягає перерахуванню до спеціального фонду Державного бюджету України

$$\left[\left(\frac{241\,785,12 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} \right) - 280\,940,52 \text{ грн} \right] \cdot 0,40 = 48\,813,87 \text{ грн};$$

б) що є джерелом виплати компенсації товаровиробникам за молоко

$$\left[\left(\frac{241\,785,12 \text{ грн} \cdot 20\%}{120\%} \right) - 280\,940,52 \text{ грн} \right] \cdot 0,60 = 73\,220,81 \text{ грн}.$$

Висновки. У результаті дослідження виявлено, що нормативними документами не запропоновано уніфікованої методики розрахунку податкового зобов'язання за ПДВ, що є джерелом виплати компенсації товаровиробникам за молоко. У зв'язку із цим розроблено методики розрахунку обсягу продукції, виготовленої із сільськогосподарської сировини, та податкового кредиту за ПДВ, сплаченого (нарахованого) виходячи із частки використання активів в операціях із виготовлення продукції та, відповідно, в інших операціях. Використання на практиці запропонованих підходів дасть змогу молокопереробним підприємствам здійснювати податкові розрахунки за ПДВ відповідно до норм законодавства.

Для підвищення інформаційності облікових даних про продукцію, виготовлену із сировини різних категорій, запропоновано методичні підходи до організації аналітичного й первинного обліку готової продукції, що забезпечують дотримання принципів доцільності, достатності та практичності облікових показників.

Перспективою подальших досліджень є розробка методичних основ щодо відображення в Наказі про облікову політику і в системі рахунків бухгалтерського обліку молокопереробних підприємств операцій, що

підпадають під спеціальний режим оподаткування.

Список використаних джерел

1. Жук В. Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу / В. Жук // Фінанси України. – 2011. – №7. – С. 33-42.
2. Метелиця В. Актуальні питання обліку ПДВ / В. Метелиця // Агробізнес сьогодні. – 2011. – №14. – С.24-27.
3. Озеран А. Проблеми відображення розрахунків з ПДВ при формуванні фінансової звітності / А. Озеран, Р. Коршикова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 9. – С. 32- 38.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Про затвердження форми Податкової накладної та Порядку її заповнення: Наказ Державної податкової адміністрації України від 21.12.2010 № 969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1401>.
6. Смирнова Н. Оценка эффективности налоговой стратегии при реорганизации предприятия в группу компаний в условиях кризиса [Электронный ресурс] / Н. Смирнова, Г. Анцибор – Режим доступа: <http://www.kstu.edu.ru/science/vestnik/20/doc/3-9>.
7. Тулуш Л. Спеціальні режими справляння ПДВ як форма фінансового стимулювання розвитку сільського господарства України / Л. Тулуш, О. Прокопчук // Сталій розвиток економіки. – 2011. – №4. – С. 294-298.
8. Щодо порядку заповнення податкової декларації з ПДВ переробного підприємства: Лист ДПСУ від 11.05.12 р. № 8200/6/15-3315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/2973-8200.html>.
9. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax // Official Journal of the European Union L 347/1, 11.12.2006.
10. Fact Sheets: State and Local Taxes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treas.gov/education/factsheets/taxes/state-local.shtml>.
11. Sixth Council Directive № 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes - common system of value added tax // Official Journal. – № 145, 13.06.1977. – P. 1.
12. Stefaniak K. Value Added Tax (VAT) in agriculture / Stefaniak K. [Electronic resource]. – Access mode: <http://odr.zetobi.com.pl/ekonom/ ekon015.htm>.
13. Tail A. Value Added Tax: International Practice and Problems / A. Tail. – IMF, 1988. – 454 p.
14. The modern VAT: International Monetary Fund / Liam P. Ebrill. – 2001, 223 p.
15. Value added tax: A comparative approach / Alan Schenk, Oliver Oldman : Cambridge University Press, 2007. – 532 p.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013 р.

*

УДК 334.715:634

*І.А. САЛО, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Інститут садівництва НААН*

Фінансове забезпечення галузі садівництва

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок плодів характеризується нестабільністю пропозиції, що зумовлено сукупністю факторів, пов'язаних із сезонними особливостями та кризовою ситуацією в галузі садівництва. Скорочення виробництва плодів садівницькими підприємствами відбувається через їхнє низьке фінансове забезпечення, майже повну відсутність залучених коштів, недотримання агротехніки вирощування плодів, зокрема, при внесенні мінеральних і

органічних добрив, захисті рослин від шкідників та хвороб, що пов'язано з інфляційними процесами в країні (ціни на паливо й агрохімікати значно підвищилися), недостатність сучасних сховищ для зберігання, недоліки у збутовій діяльності, низький платоспроможний попит населення тощо. Відтак, за рахунок сільськогосподарських підприємств місткість ринку формується на 15%. Для повноцінного задоволення потреб споживачів у якісній плодовій продукції упродовж року, збільшення та урізноманітнення асортименту й сортименту важливе значен-

© І.А. Сало, 2013

підпадають під спеціальний режим оподаткування.

Список використаних джерел

1. Жук В. Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу / В. Жук // Фінанси України. – 2011. – №7. – С. 33-42.
2. Метелиця В. Актуальні питання обліку ПДВ / В. Метелиця // Агробізнес сьогодні. – 2011. – №14. – С.24-27.
3. Озеран А. Проблеми відображення розрахунків з ПДВ при формуванні фінансової звітності / А. Озеран, Р. Коршикова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 9. – С. 32- 38.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Про затвердження форми Податкової накладної та Порядку її заповнення: Наказ Державної податкової адміністрації України від 21.12.2010 № 969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1401>.
6. Смирнова Н. Оценка эффективности налоговой стратегии при реорганизации предприятия в группу компаний в условиях кризиса [Электронный ресурс] / Н. Смирнова, Г. Анцибор – Режим доступа: <http://www.kstu.edu.ru/science/vestnik/20/doc/3-9>.
7. Тулуш Л. Спеціальні режими справляння ПДВ як форма фінансового стимулювання розвитку сільського господарства України / Л. Тулуш, О. Прокопчук // Сталій розвиток економіки. – 2011. – №4. – С. 294-298.
8. Щодо порядку заповнення податкової декларації з ПДВ переробного підприємства: Лист ДПСУ від 11.05.12 р. № 8200/6/15-3315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/2973-8200.html>.
9. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax // Official Journal of the European Union L 347/1, 11.12.2006.
10. Fact Sheets: State and Local Taxes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treas.gov/education/factsheets/taxes/state-local.shtml>.
11. Sixth Council Directive № 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes - common system of value added tax // Official Journal. – № 145, 13.06.1977. – P. 1.
12. Stefaniak K. Value Added Tax (VAT) in agriculture / Stefaniak K. [Electronic resource]. – Access mode: <http://odr.zetobi.com.pl/ekonom/ ekon015.htm>.
13. Tail A. Value Added Tax: International Practice and Problems / A. Tail. – IMF, 1988. – 454 p.
14. The modern VAT: International Monetary Fund / Liam P. Ebrill. – 2001, 223 p.
15. Value added tax: A comparative approach / Alan Schenk, Oliver Oldman : Cambridge University Press, 2007. – 532 p.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2013 р.

*

УДК 334.715:634

**І.А. САЛО, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Інститут садівництва НААН**

Фінансове забезпечення галузі садівництва

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок плодів характеризується нестабільністю пропозиції, що зумовлено сукупністю факторів, пов'язаних із сезонними особливостями та кризовою ситуацією в галузі садівництва. Скорочення виробництва плодів садівницькими підприємствами відбувається через їхнє низьке фінансове забезпечення, майже повну відсутність залучених коштів, недотримання агротехніки вирощування плодів, зокрема, при внесенні мінеральних і

органічних добрив, захисті рослин від шкідників та хвороб, що пов'язано з інфляційними процесами в країні (ціни на паливо й агрохімікати значно підвищилися), недостатність сучасних сховищ для зберігання, недоліки у збутовій діяльності, низький платоспроможний попит населення тощо. Відтак, за рахунок сільськогосподарських підприємств місткість ринку формується на 15%. Для повноцінного задоволення потреб споживачів у якісній плодовій продукції упродовж року, збільшення та урізноманітнення асортименту й сортименту важливе значен-

© І.А. Сало, 2013

ня має розширення виробництва. З огляду на це актуальними залишаються наукові дослідження щодо формування додаткових джерел інвестицій для садівницьких підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування джерел інвестицій у сільськогосподарських підприємствах приділяли увагу багато науковців. У галузі садівництва, зокрема, ними займалися Л.О. Барабаш, О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, В.А. Рульєв [2], Ф.Г. Олещенко, Г.М. Сатіна [8], О.М. Шестопад [2] та інші. Однак на нинішній час досить важливими залишаються наукові дослідження й розробки, спрямовані на знаходження оптимальних механізмів забезпечення галузі садівництва додатковими фінансовими ресурсами.

Мета статті – висвітлити особливості формування джерел фінансування галузі садівництва.

Виклад основних результатів дослідження. Одним із основних завдань садівницьких підприємств є залучення додаткових фінансових ресурсів для розширення площ плодоносних насаджень ефективних типів і впровадження інтенсивних технологій виробництва. Адже на закладання 1 га саду, залежно від виду плодівих культур та схеми садіння, необхідно 95-140 тис. грн [2, 8].

Інвестування сільськогосподарських підприємств відбувається за двома напрямками: із власних коштів – за рахунок прибутку й амортизаційних відрахувань, і залучених – іноземних інвестицій, державних дотацій, субсидій тощо.

Упродовж останніх років в Україні фінансова державна підтримка сільського господарства здійснювалася переважно за напрямками: виробничі дотації товаровиробникам (розподіл 1,5% збору на розвиток садівництва), субсидії на придбання ресурсів (часткова компенсація за цільовими програмами, зокрема, на будівництво теплиць, на заходи із боротьби зі шкідниками та хворобами рослин), стимулювання технічного переоснащення на основі лізингу, цінове регулювання на окрему продовольчу продукцію, підтримка фермерства, кредитної кооперації, соціальної сфери й кредитування сільськогосподарських підприємств. Отже, реаль-

ними для галузі садівництва можна вважати такі джерела інвестицій:

1. Згідно із Законом України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» у спеціальний фонд відраховувалися кошти до 2012 року у розмірі 1%, а з 06.08.2011-го – 1,5% [5]. Об'єктом оподаткування є виручка (товарооборот) в оптовороздрібній торговельній мережі та мережі громадського харчування, алкогольних напоїв і пива, у тому числі й за операціями, що не передбачають оплати у грошовій формі. З 1.01.2013 року згаданий закон втратив чинність на 2013 рік згідно зі статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» [4]. Тепер кошти, що відраховувалися зі збору до спеціального фонду, спрямовуватимуться до загального фонду. Фінансування галузі садівництва здійснюватиметься за рахунок їх невикористаних залишків із минулого року, а це близько 500-600 млн грн [1].

Упродовж 2000-2011 років фінансування з державного бюджету на посадку садів становило 34,9-163,6 млн грн. Причому воно щорічно збільшувалося і в 2011 році дорівнювало 163,6 млн грн, що вище за 2000 рік майже в п'ять разів. У цілому завдяки коштам фонду закладено за інтенсивними технологіями 45,8 тис. га садів, а суб'єктам господарювання компенсовано 45% витрат. У 2012 році державним бюджетом за напрямом «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» передбачалися кошти на формування спеціального фонду в розмірі 1,075 млрд грн [7].

Кошти з 1,5% збору використовуються, крім підготовки ґрунту, придбання й садіння саджанців, організації зрошення та догляду до початку товарного плодоношення за молодими багаторічними насадженнями, ще й для компенсації витрат, пов'язаних із будівництвом холодильників з РГС ємністю від 500 т. Упродовж 2009-2011 років збудовано та введено в експлуатацію 17 холодильників ємністю 43,2 тис. т і відшкодовано 293,7 тис. грн.

По регіонах України кошти зі збору розподіляються нерівномірно. Так, у 2011 році більшість їх була сконцентрована в АР Крим, Вінницькій, Дніпропетровській та

Хмельницькій областях – 48,5% (78,8 млн грн). Найменше виділялося фінансових ресурсів для Рівненської й Харківської областей – відповідно 161 та 512 тис. грн. Для побудови холодильників дотації було виділено лише кільком областям – Вінницькій, Івано-Франківській, Херсонській та Черкаській – 149 млн грн.

На нашу думку, одержати відшкодування товаровиробникам плодів із 1,5% збору в 2013 році за ситуації, що склалася, буде значно важче через можливість «перетягування» коштів іншими галузями сільського господарства. Однак за умов подовження терміну дії закону до 2015 року в подальшому можливість одержання коштів залишається.

2. Частину фінансових потреб сільськогосподарських підприємств можна забезпечити кредитними ресурсами. В даному разі з 2000 року існує державна підтримка у вигляді відшкодування відсотків за банківський кредит у розмірі подвійної ставки НБУ, тобто 15% [6]. Найважливішою вимогою є необхідність оформити позику не більше як під 19% річних. У підсумку така позика «коштуватиме» максимум лише 4%, що, беручи до уваги досвід розвинутих країн світу, є прийнятною ставкою, за якої садівницькі підприємства зможуть ефективно функціонувати [11-14]. Поряд із цим зауважимо, що є й певний ризик неодержання компенсації кредиту, оскільки згідно зі згаданим порядком підприємства змушені подавати документи на конкурс, де комісія розглядає і приймає рішення щодо можливості та доцільності субсидій. До того ж у пункті 13 цього порядку вказуються види діяльності за якими підприємствам надаються переваги. Садівницькі підприємства можуть їх мати за наступними напрямками:

- по виконанню державних програм із забезпечення продовольчої безпеки держави;

- при здійсненні витрат, пов'язаних із впровадженням енергозберігаючих технологій;

- при реалізації інноваційних проектів;

- при виконанні зобов'язань щодо погашення та обслуговування кредитів, що залучалися у попередні роки.

3. Певний обсяг необхідних інвестицій підприємства повинні забезпечити за раху-

нок власних нагромаджень або їх залучення. Нагадаємо, що протягом 2008-2011 років прибуток у садівницьких підприємствах в Україні в середньому становив 0,9-2,7 тис. грн на 1 га. Найвищим він був у підприємствах недержавних форм – господарських товариствах – 1,3-3,4 тис. грн на 1 га. Тобто перспектива нагромадження власних обігових коштів для розширення промислових насаджень плодів є реальною.

Із досвіду країн світу спеціальний фонд на розвиток галузей сільського господарства, і в т.ч. садівництва, можна поповнювати за рахунок непрямих податків на ввіз та вивіз плодової продукції. Однак, на нашу думку, на даному етапі розвитку промислового садівництва застосування експортного мита на плоди є неприйнятним, оскільки може негативно вплинути на формування кон'юнктури внутрішнього ринку. Садівницькі підприємства через низьку економічну ефективність діяльності можуть відмовитися від цього каналу реалізації. За відсутності інших, ефективніших каналів реалізації, вони будуть змушені знизити оптові ціни, що в кінцевому підсумку може призвести до їхнього банкрутства. Варто відзначити, що експортні поставки плодів хоч і розширилися, однак у середньому за 2007-2011 роки були у 10 разів нижчими за імпорتنі. До того ж значна їхня частина – 20-35% – формувалася за рахунок волоських горіхів, що вирощуються господарствами населення.

Вважаємо ефективним механізм формування спеціального фонду за рахунок залучення частини суми непрямого податку – ввізного мита на плоди у розмірі до 35%. Це може бути додатковим джерелом дотацій на розвиток галузі садівництва. Зауважимо, що такий відсоток спрямовувався на її фінансування з фонду, сформованого за рахунок 1,5% збору. Мито на імпорتنі поставки встановлюється згідно з тарифами, затвердженими Законом України «Про митний тариф України» зі змінами та доповненнями [3]. Оскільки основними плодами, що завозяться до України, є яблука, цитрусові й банани (85-90%), відрахування з їх ввозу до спеціального фонду при ставці збору, наприклад, у 20 і 30%, у 2007-2008 роках мог-

ло становити – відповідно 7,7-114,4 та 11,6-171,6 млн грн.

Зауважимо, що найбільше яблук імпортується в Україну в період з 1 грудня до 31 березня, зокрема, у 2007 році – 96,7%; 2008 – 58,5; 2009 – 65,9; 2010 – 65,8; у 2011 році – 59,1% [10].

Із 2009 року відбулося суттєве зниження імпортних тарифів на плоди, або взагалі введення нульових ставок на окремі їхні види. Хоч у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ) і відповідно прийняттям нею певних обов'язків, використання митно-тарифних важелів регулювання зовнішньої торгівлі плодами обмежене, проте певною мірою можна віднайти оптимальні митні тарифи на плоди. Так, не порушуючи вимог СОТ, є можливість підвищення ставки ввізного мита до 20%, що відповідає тарифам на ряд інших плодів та ягід, наприклад, суниці, малини, горіхів – 15-20%. Підвищення митних тарифів матиме й соціально-економічний ефект: для вітчизняних товаровиробників – це протекціонізм і поліпшення конкурентних позицій на ринку за обсягами реалізації, а для споживачів – відповідна гарантія якості виробленої ними плодової продукції. Зрозуміло, що сума збору до спеціального фонду на розвиток галузі садівництва зростатиме при збільшенні обсягів ввозу плодової продукції. Підвищення

тарифів можна умовно розподілити, для прикладу, на два варіанти (табл.). У першому – при митних тарифах на яблука 10 і 15%, на банани та цитрусові – по 5%, відратування в спецфонд у 2013-2020 роках можуть становити при 20% ставці – 14,5-22,4 млн грн і при 30% – 21,8-33,5 млн грн. За другим варіантом при тарифах – відповідно 15 і 20, 10 та 10% потреба підприємств у коштах може дорівнювати до 25,3-34,1 і 38,0-57,8 млн грн. В обох варіантах основна частка формуватиметься за рахунок ввозу яблук – 50-53% та 40-44% відповідно.

Змінюючи імпортні тарифи, слід мати на увазі, що це може вплинути на формування цін і відповідно попиту на внутрішньому ринку плодів через підвищення цін на імпортовану продукцію. Не зайве нагадати, що підвищення імпортного тарифу в 2009 році на групу 0808 – яблука, груші та айва свіжі до 13% митної вартості товарів, польських постачальників, які є монополістами імпорту яблук в Україну, не злякало й не вплинуло на обсяги ввозу плодів. Щодо ринків цитрусових і бананів слід відзначити, що вони є олігополістичні та, в будь-якому випадку наявність плати за імпорт цієї продукції у розмірі хоча б 5% від їх обсягів постачання, з метою уникнення монополізму, не завадить.

Прогнозна модель відратувань із мита на плоди в спеціальний фонд

Продукція	Можливі імпорتنі тарифи, %		Ставка збору до спец-фонду, %	Можливі відратування у спецфонд, млн грн					
				І варіант			ІІ варіант		
	І варіант	ІІ варіант		2013 р.	2015 р.	2020 р.	2013 р.	2015 р.	2020 р.
Плоди, у тому числі:	-	-	20%	14,5	16,8	22,4	25,3	29,1	34,1
			30%	21,8	25,1	33,5	38,0	43,7	57,8
яблука	10% з 1 грудня до 31 березня	15% з 1 грудня до 31 березня	20%	3,4	4,0	5,7	5,1	6,1	8,5
			30%	5,1	6,1	8,5	7,6	9,1	12,8
	15% з 1 квітня по 30 листопада	20% з 1 квітня по 30 листопада	20%	3,0	3,6	5,0	4,0	4,7	6,7
			30%	4,5	5,3	7,5	6,0	7,1	10,0
банани	5	10	20%	3,2	3,6	4,4	6,4	7,1	8,9
			30%	4,8	5,3	6,6	9,6	10,7	13,3
цитрусові	5	10	20%	5,0	5,6	4,4	6,4	7,1	8,9
			30%	7,4	8,4	10,9	14,9	16,8	21,7

Джерело: Власні розрахунки із залученням статистичних даних.

Висновки. У подальшому важливим є формування оптимального організаційно-економічного механізму функціонування й

розвитку ринку плодів та інструментарію державного регулювання, де б враховувалася специфіка галузі садівництва і не виника-

ло протиріч вимогам СОТ. Необхідне розширення державної підтримки галузі садівництва за рахунок заходів «зеленого кошика», оскільки відповідно до вимог СОТ держава змушена обмежити фінансування за напрямками «жовтого кошика». З цього приводу слід зауважити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою частка державної фінансової підтримки у виручці від реалізації сільськогосподарських підприємств становить 20-25%, тоді як в Україні лише до

5% [9]. Одним із основних напрямів державної бюджетної підтримки розвитку ринку плодів має бути налагодження належної ринкової інфраструктури, що передбачає, передусім, стимулювання до залучення банківських кредитних ресурсів шляхом їх часткової компенсації, іноземних інвесторів, сприяння створенню виробничих та обслуговуючих кооперативів із метою розвитку торговельної структури в сільських місцевостях тощо.

Список використаних джерел

1. Бюджет 2013 року знову зменшує видатки на аграрний сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/>.
2. Економіка та організація промислового садівництва України / [Шестопаль О.М., Рульєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.М. Шестопалья. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» від 17.12.2008 р. № 676-17 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. № 5515-17 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
5. Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р. № 587-XIV [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
6. Постанова «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів» від 11.08.2010 р. № 794 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/>.
7. Садівникам і виноградарям наобіцяли більше 1 мільярда гривень підтримки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/articles/>.
8. Сатіна Г.М. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні / [Г.М. Сатіна, Ф.Г. Олещенко, Н.М. Кошлякова та ін.]. – К.: Логос, 2011. – 100 с.
9. Тулуш Л.Д. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні / Л.Д. Тулуш, О.Д. Радченко. – Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 81-90.
10. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/>.
11. Gerhard Poschacher. Grüner Bericht, 1997 / Gerhard Poschacher. – Wien, 1998. – S. 81-154.
12. Ghrisoph Buhrmester. Ertragslage Garten – und Weinbau / Ghrisoph Buhrmester. – Bonn: BMVEL, 2004. – 126 s.
13. Ertragslage Garten- und Weinbau 2012 (Daten-Analysen). – Bonn: BMELV, 2012. – 171 s.
14. Obstbauberatung NRW, Pflanzenschutzdienst NRW, Versuchswesen Obstbau NRW, Technikberatung NRW Obstbau Kulturführung Pflanzenschutz (14. Überarbeitete Auflage 2012). – Bonn: Landwirtschaftskammer NRW, 2012. – 269 s.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013 р.

* * *

Новини АПК

У 2013/14 маркетинговому році Україна експортує до 26 млн т зерна

Україна планує експортувати до 26 млн т зерна у 2013/14 маркетинговому році, що стане найбільшим показником за роки незалежності. Про це повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Присяжнюк.

«Експорт зернових культур у 2013/14 маркетинговому році може становити від 24 до 26 млн т. Визначальними чинниками тут будуть стан посівів і перезимівля озимої пшениці під урожай 2014 року», – поінформував Міністр.

Очільник відомства зазначив, що Міністерство аграрної політики та продовольства України і компанії-експортери зерна вже уклали Меморандум про експорт зерна на 2013/2014 маркетинговий рік.

«Питання забезпечення продовольчої безпеки та стабільної ситуації на внутрішньому ринку зерна залишається номером один. Тому Мінагрополітики продовжує співпрацювати з експортерами зерна щодо здійснення зовнішніх поставок збіжжя через відповідний Меморандум», – підкреслив Міністр.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 631.15:[65.012.34:631.11]

*О.І. ГУТОРОВ, доктор економічних наук, професор
Н.В. ПРОЗОРОВА, кандидат економічних наук
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

Формування ефективного механізму функціонування логістичних систем сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Розвиток сільського господарства України зумовлює зміну пріоритетів у діяльності суб'єктів господарювання. Необхідним для сільськогосподарських підприємств є обґрунтування та запровадження в практику управління новітніх підходів до раціоналізації функціонування їх економічного механізму, серед яких чільне місце посідає логістика. Зі змінами стратегій розвитку особливої уваги набуває вивчення ринку постачання ресурсів і готової продукції, удосконалення систем матеріально-технічного й інформаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств на основі логістичного підходу. Використання інструментарію логістики зі створенням логістичних систем дає змогу поліпшити внутрішнє та сформувати сприятливе зовнішнє середовище господарювання сільськогосподарських підприємств, в яких організація логістичних систем стає необхідним фактором підвищення ефективності їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам, сучасному стану і тенденціям розвитку логістики, зокрема економічному змісту логістики, приділяли велику увагу багато науковців, серед яких слід відзначити: О. М. Варченко, А.С. Даниленка [1], Є.В. Крикавського [2], М.А. Окландера [3], В.В. Писаренка [4], С.А. Пелих [5], О.М. Сумця [6], Т. М. Терешкіну [7], Л.В. Фролову [8], Н.І. Чухрай [9], Д.Д. Коїла [10], Р.К. Найджемана [11], Д. Боверсокса [12], Т. Левітта [13], І. Седлера [14] та ін. Сформульовані в їхніх працях наукові підходи до

формування концепції логістики, положення, висновки й рекомендації посідають важливе місце в сучасній теорії логістики і дають змогу усвідомити складність розв'язання логістичних проблем у підприємстві. Поряд із цим процеси формування економічного механізму функціонування логістичних систем, його впливу на результати господарської діяльності підприємства потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті – дослідити теоретико-методологічні та обґрунтувати науково-практичні засади економічного механізму функціонування логістичних систем сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Теоретико-методичне вивчення питань логістики уможливорює розглядати агрологістику як напрям, пов'язаний із застосуванням її положень і методів у сфері аграрного виробництва. Виходячи з цього, мета агрологістики полягає в оптимізації циклу відтворення через комплексне, орієнтоване на потребу формування потоку матеріалів та інформації у виробництві й розподілі продукції. Одним з основних завдань аграрної логістики є утворення інтегрованої ефективної системи регулювання і контролю за матеріальними та інформаційними потоками сільськогосподарських підприємств, яка забезпечить високу якість поставки продукції. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, агрологістика – це джерело формування додаткового прибутку за рахунок скорочення внутрішньогосподарських витрат на комплекс логістичних активностей.

© О.І. Гуторов, Н.В. Прозорова, 2013

Результативність функціонування логістичної системи залежить від досконалості економічного механізму функціонування останньої. Під економічним механізмом логістичних систем сільськогосподарських підприємств розуміємо комплекс специфічних форм і важелів, взаємодія яких забезпечує функціонування логістичних систем та ефективність управління ними, що в подальшому виведе підприємство на вищий рівень розвитку й закріпить його положення на ринку. Необхідність формування механізму управління логістичною системою підприємства випливає з того, що він дає змогу швидко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища за рахунок урахування великої кількості факторів і наявності необхідної кількості потрібної інформації.

Логістичне управління в підприємствах сільського господарства знаходиться на по-

чатковому етапі розвитку. Саме тому завдання вдосконалення формування системи управління на засадах логістики набуває важливого значення та потребує доопрацювання наукових та практичних аспектів діяльності підприємств сільського господарства, створення відповідних методичних та організаційних інструментів управління.

У діяльності сільськогосподарських підприємств велику роль відіграють процеси складування та збереження продукції. З метою подальшого проектування логістичної системи підприємства нами було досліджено наявність і здійснено оцінку використання складських приміщень в них (табл. 1), що доводить про необхідність створення цілісної логістичної системи, управляти якою повинна служба логістики.

1. Наявність та економічна оцінка використання складських приміщень у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2010 р.

Показник	ТОВ «Сінтал Агро Трейд»	ТОВ «Компанія «Велко»	ТОВ «Маяк»	ПСП «Вікторія»
Загальна площа складу, м ²	7236	2500	1900	1252
Оперативна площа, м ²	1447	544	465	371
Корисна площа, м ²	5428	1780	1250	695
Вартість реалізованої продукції зі складу на 1 м ² , тис. грн	47543,0	1211,3	3613,7	869
Чисельність робітників, осіб	15	5	5	3
Вартість реалізованої продукції зі складу на 1 робітника складу, тис. грн	6570,3	484,5	1901,9	694,7
Прибуток (збиток) складу, тис. грн	14388	-17	578,2	229,1
Витрати на утримання складу, тис. грн	33185,0	1228,3	3035,5	639,9
Рівень рентабельності (збитковості) складу, %	30,2	-1,4	16,0	26,4
Рівень механізованих робіт, %	90,1	75,6	83,9	87,4
Коефіцієнт виконання договірних зобов'язань	0,921	0,675	0,876	0,901

Джерело: Сформовано авторами за результатами досліджень підприємств.

Одним із найважливіших напрямів логістичної діяльності сільськогосподарських підприємств є пошук нових каналів збуту продукції, зокрема експорту. Нині експорт сільгосппродукції зростає, що пов'язано зі стрімким розвитком збутових логістичних систем – за 2011 рік обсяги експорту зросли на 28,5% і становили 12 млрд дол., позитивне сальдо – 5 млрд дол. Значну частку позитивного сальдо мали соняшникова олія – 25 %, зернові культури – 27, насіння олійних культур – 10, а також молокопродукти – 5 %. Упродовж 2011 року було розширено географію постачання сільськогосподарської продукції, відкрито ринок Бангладеша, Близького й Далекого Сходу. Виявлена динаміка показує про нарощування експортного потен-

ціалу країни та підвищення якості виробленої продукції, що в більшості випадків зумовлено поширенням логістичної діяльності в сільськогосподарських підприємствах.

За рахунок зменшення логістичних витрат (на транспортування, складування, виробництво) відбувається підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств. На цьому етапі розвитку логістична діяльність тільки починає впроваджуватися в них, але деякі зміни в ефективності діяльності підприємств уже відбуваються. Так, у 2011 році порівняно з 2005-м по сільськогосподарських підприємствах України прибуток збільшився у середньому на 18 672,8 млн грн, рівень рентабельності – на 20,2 в. п.

Особливістю складування в сільському господарстві є те, що фактично вся продукція має певні умови зберігання, тобто склади мусять бути пристосовані для зберігання того чи іншого її виду. Склади є однією з найважливіших ланок логістичної системи. Об'єктивна необхідність у спеціально обладнаних місцях для зберігання запасів є на всіх стадіях руху матеріального потоку, починаючи від першоджерела його виникнення й закінчуючи кінцевим споживачем.

Ринок складської нерухомості нині ділиться безпосередньо на склад і комплекс логістичних послуг. Поступово традиційні склади втрачають свою актуальність. Перелік послуг, що надаються логістичними центрами, постійно збільшується, а з конкуренцією відповідно поліпшується їхня якість. Підприємці прагнуть до мультифор-

матності, вважаючи за краще складський комплекс, до якого входить виробництво, склади, а також офісні приміщення та стоянка для автомобілів. Логістика складування в сільському господарстві охоплює всі основні функціональні сфери, пов'язані з організацією руху матеріальних потоків на мікрорівні. Тому логістичний процес на складах є набагато ширшим, ніж просто технологічний процес зберігання вантажів.

Одне з ключових місць в ефективному функціонуванні логістичної системи сільськогосподарського підприємства займає й підсистема транспортування, основним призначенням якої є перевезення сільськогосподарських вантажів. Переважна більшість вантажних перевезень в ньому реалізується автомобільним транспортом (рис. 1).

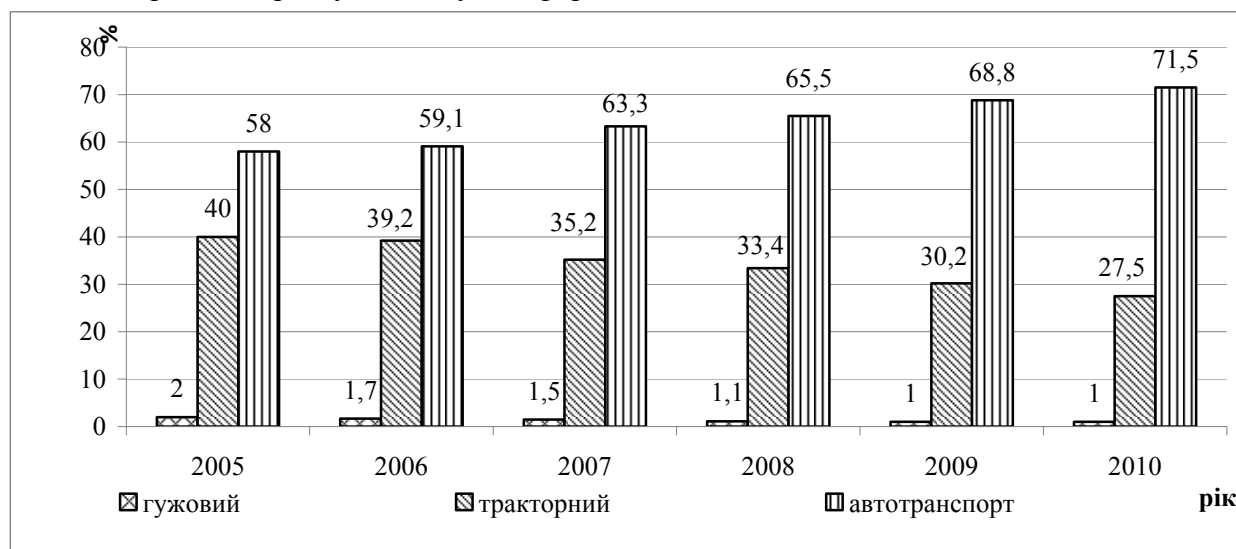

Рис. 1. Структура (за видом транспорту) вантажоперевезень сільськогосподарських підприємств України, %

Джерело: Розроблено на основі даних інформаційно-аналітичного порталу про перевезення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

У результаті проведеного ABC-XYZ-аналізу складських запасів продукції ТОВ "Сінтал Агро Трейд" як одного з великих і прибуткових підприємств Харківської області було виявлено, що запаси готової продукції, яка користується високим попитом та значно впливає на прибуток підприємства, необхідно розмішувати максимально близько до споживача; продукцію, яка користується низьким попитом, розмішують на центральних складах, а ту, що має невеликий попит, слід реалізовувати за окремим графіком. Проведений розрахунок оптимального плану

перевезень пшениці від досліджуваного підприємства до споживачів дає змогу зменшити витрати на послуги перевезення.

Результати досліджень показують, що з упровадженням логістики в підприємствах сільського господарства знижуються витрати на виробництво, складування й транспортування продукції, що сприяє підвищенню економічної ефективності їхньої діяльності.

Під час коригування або розробки загальної стратегії розвитку підприємства необхідно враховувати наявність і масштаб логістичної системи та комплекс логістичних активнос-

тей, що в ній реалізуються. У подальшому для визначення складу й раціональної структури логістичної системи будь-якого сільськогосподарського підприємства необхідна попередня розробка її проекту. В зв'язку з цим актуальним є питання створення алгоритму проектування та запровадження логістичної системи для будь-якого підприємства, в тому числі для сільськогосподарського. На наш погляд, такий алгоритм має складатися з трьох етапів: 1) предпроектна підготовка (аналітичний етап); 2) проектна діяльність (проектування, моделювання і формування логістичної системи сільськогосподарського підприємства, враховуючи специфіку галузі); 3) реалізація проекту. Зазначений алгоритм проектування й впровадження логістичних систем відбиває системний підхід до досліджуваного процесу.

Адаптивність роботи логістичної системи, а врешті й усього управління сільськогосподар-

ським підприємством, буде ефективною тільки тоді, коли усі управлінські функції виконуватимуться у сукупності як цілісний механізм.

Запропонований методичний підхід до кількісної оцінки впливу логістичної системи на ефективність господарської діяльності підприємства ґрунтується на канонічному та кореляційно-регресійному аналізі й вивчає взаємний вплив факторів і параметрів діяльності підприємства (рис. 2).

За допомогою розрахункового пакета «STATISTICA» було проведено найважливіші етапи канонічного аналізу. Він ґрунтується на принципі «накочуваної хвилі», який полягає у послідовному виявленні впливу всіх видів запасів на змінні логістичні витрати, змінних логістичних витрат – на собівартість, собівартості – на прибуток від реалізації продукції, змінних логістичних витрат – на зростання обсягів реалізації готової продукції.

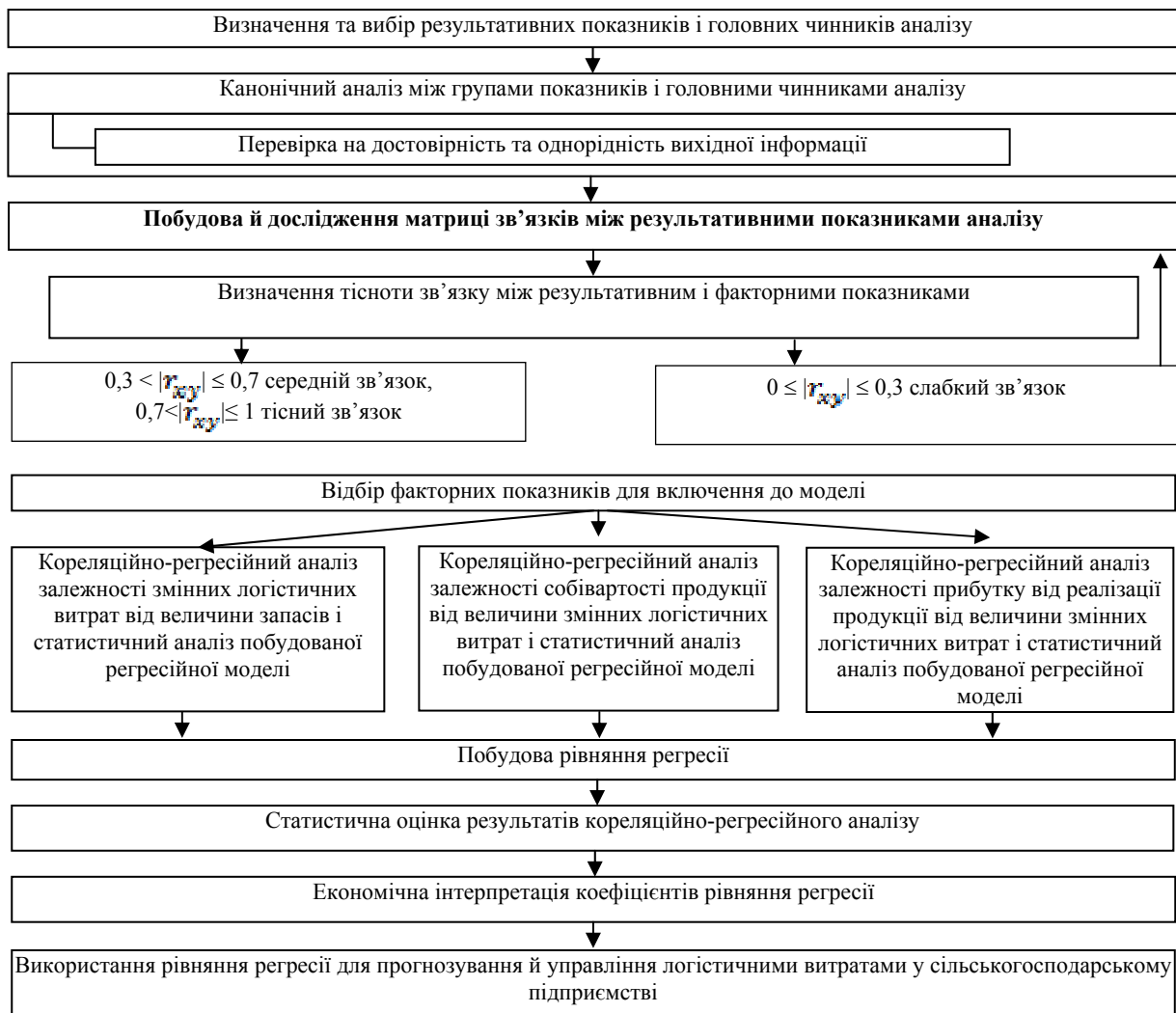

Рис. 2. Етапи використання методики кількісної оцінки впливу логістичної системи на результати господарської діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: Сформовано авторами.

Здійснений аналіз показав, що зниження логістичних витрат стає пріоритетним джерелом підвищення ефективності виробництва сільськогосподарського підприємства. Додатковий прибуток від зниження логістичних витрат порівнюється з можливостями одержання такого ж прибутку від зростання обсягів реалізації готової продукції. Побудовану адекватну модель можна використовувати як інструмент прогнозу собівартості продукції та прибутку залежно від зміни змінних логістичних витрат.

Доведено, що раціоналізація структури складського господарства сільськогосподарського підприємства на основі інтеракційного методу побудови дає змогу визначити ефективність кожної складської площі і прийняти оптимальне рішення. Також запропоновано алгоритм інтеракційного методу раціоналізації площ складування підприємств.

Визначено, що запровадження геоінформаційної системи (ГІС) розв'язує чимало проблем контролю, аналізу та фактично раціонального планування сільськогосподарських робіт. Технології точного землеробства ґрунтуються на новому погляді на сільське господарство, що передбачає застосування найефективніших агротехнічних операцій на земельній ділянці, яка неоднорідна за рельєфом і вмістом поживних речовин. Технології точного землеробства спрямовані на підвищення продуктивності, зниження собівартості продукції та збереження навколишнього середовища. Науковий і технічний прогрес уможливають використовувати в землеробстві сучасні технології під час планування та виконання агротехнологічних заходів. Нині вже широко застосовують бортові комп'ютерні системи, GPS-приймачі, засоби дистанційного зондування Землі, геоінформаційні системи.

Моніторинг переміщення техніки полягає в комплексному застосуванні спеціального обладнання, яке встановлюють на технічних засобах. GPS – моніторинг – це універсальна й зручна, проста і недорога система контролю за місцезнаходженням та станом транспорту, різноманітними іншими об'єктами (людьми, вантажем і т.д.) на основі супутникової системи навігації GPS з викори-

станням передачі цифрових даних по каналах GSM та GPRS-зв'язку.

Економічно обґрунтовано запровадження навігаційного моніторингу із системою паралельного водіння, облаштованою веб-камерою й рацією, та обґрунтовано, що підприємство матиме економічний ефект за рахунок: контролю пробігу і міжсервісного інтервалу, контролю зливів і заправлення пального, координації руху транспортних засобів, раціоналізації робочого часу, зменшення простоїв, максимального використання ширини агрегату. Строк окупності такої системи для досліджуваного підприємства становить майже два місяці. Упровадження систем GPS в підприємствах сільськогосподарства значно підвищить прибуток завдяки таким факторам, як скорочення витрат пального на 20–40 %, реального і ліквідація «обманного» (накрученого) пробігу.

У ході дослідження системи управління виробничими запасами сільськогосподарського підприємства встановлено, що: 1) логістична його структура характеризується складністю фізичних процесів (підприємство є мікрологістичним об'єктом, що входить до складу макрологістичної системи агропромислового комплексу Харківської області); 2) удосконалення бізнес-процесів в аграрному секторі необхідно почати з оптимізації управління запасами (система управління запасами в досліджуваному підприємстві характеризується використанням різних методів та інструментів логістики. Для поліпшення якості роботи із запасами необхідно регулярно проводити ABC-аналіз); 3) запаси великої номенклатури, основу якої становлять сировина і матеріали з низькою регулярністю споживання й точністю прогнозування, вимагають застосування високодиференційованих підходів до системи управління запасами.

Висновки. Для формування системного бачення дефініції «логістика сільськогосподарських підприємств» представлено авторський погляд на сутність її поняття, яке ґрунтується на засадах аграрної логістики. Запропоноване визначення полягає в управлінні різними потоковими процесами у сферах виробництва та дає змогу скоротити

внутрішньогосподарські витрати на комплекс логістичних активностей у процесі: забезпечення сільгосп підприємства сировиною і матеріалами, організації процесу виробництва, доведення готової продукції до споживача, що в кінцевому підсумку є додатковим інструментом одержання прибутку.

Економічний механізм управління логістичною системою сільськогосподарського підприємства включає в себе сукупність наукових методів та засобів, які впливають на логістичні процеси (керують діяльністю логістичної системи, контролюють і коригують дії, дають змогу вчасно виявити й реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища). Побудова ефективного механізму управління логістичною системою підприємства переслідує мету оптимізувати та вдосконалити вже існуючу логістичну систему як у перспективі її функціонування, так і в реальному часі. Лише ретельне дослідження функціональних сфер логістичної системи, чітке формулювання завдань, поставлених перед створеною в підприємстві логістичною системою та розуміння поставлених цілей перед її розробниками, дасть можливість створити ефективну логістичну систему й ефективний механізм управління нею.

Результати дослідження сучасних тенденцій застосування логістичних систем сільськогосподарських підприємств доводять наявність позитивного взаємозв'язку між ефективною логістикою та успіхом в підприємницькій діяльності. Застосування логістики

дає змогу визначити оптимальну технологію просування продукції рослинництва і тваринництва, доцільність створення оптових агропродовольчих ринків, залучити комерційні й логістичні процеси до збуту сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках (в останньому випадку логістика надає можливості для оптимізації процесів зовнішньоекономічної діяльності, оптимізації технології просування матеріального потоку та взаємодії з органами митного контролю).

Запропонований методичний підхід до кількісної оцінки впливу логістичної системи на ефективність господарської діяльності підприємства показав, що створення такої системи оптимізує змінні логістичні витрати, пропорційні обсягу запасів. Чим менші запаси, тим менші витрати й втрати прибутку, тим менша собівартість і більший прибуток. Знижувати витрати за рахунок створення логістичної системи, й таким чином збільшувати прибуток ефективніше, ніж за рахунок зростання обсягу продажів.

Виявлено, що управління виробничими запасами сільськогосподарських підприємств має бути спрямоване на визначення оптимального обсягу та зниження витрат, пов'язаних з їх утриманням. Виявлені системи управління виробничими запасами дають змогу кількісно оцінювати, аналізувати й прогнозувати систему управління виробничими запасами в сільськогосподарському підприємстві.

Список використаних джерел

1. Даниленко А.С. Логістика: теорія і практика: нач. посіб. / А.С. Даниленко, О.М. Варченко, О.В. Шубравська та ін. – К.: «Хай-Тек Прес», 2010. – 408 с.
2. Криківський Є.В. Інтеграція маркетингу і логістики в системі менеджменту / Є.В. Криківський // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2001. – № 416. – С. 52–61.
3. Окландер М.А. Логістична система підприємства: моногр. / М.А. Окландер. – О.: «Астропринт», 2004. – 312 с.
4. Писаренко В.В. Особливості логістичних систем в сільському господарстві / В.В. Писаренко // Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки". – 2012. – №7. – С. 146–150.
5. Пелих С.А. Формирование региональных и отраслевых логистических систем (теория, методология, практика) / С.А. Пелих, Ф.Ф. Иванов, М.В. Городко. – Мн.: Право и экономика, 2011. – 322 с.
6. Сумець О.М. Прикладний аспект рішення транспортної задачі в системі логістичного кластера / О.М. Сумець // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки: Вип. 113. – Харків, 2011. – С. 345–357.
7. Терешкина Т.М. Логистический подход к управлению запасами / Т.М. Терешкина // Логистика. – 2012. – № 2. – С. 22–24.
8. Фролова Л.В. Логістичне управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти: моногр. / Л.В. Фролова. – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2004. – 162 с.
9. Чухрай Н.І. Інновації та логістика товарів: моногр. / Н.І. Чухрай, Р.А. Патора. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2001. – 264 с.
10. Coyle J.J. The Management of Business Logistics. 5ed / J.J. Coyle, E.J. Bardi, C.J. Langley. – St. Paul (Minn.): West Publishing Co., 2010. – 232 p.

11. *Niggemann R.C.* Logistik im Handelsbereich / R.C. Niggemann. – München: Ukrainisch-Bayerisches Management-Trainingszentrum, 2011. – 60 p.
12. *Bowersox D. J.* Logistical Management. The Integrated Supply Chain Process / D.J. Bowersox D. J. Closs. – N.Y.: McGraw-Hill Companies Inc., 2009. – 376 p.
13. *Levitt T.* The Industrialisation of Service / T. Levitt // Harvard Business Review. – 2007. – September-October. – P. 25–27.
14. *Sadler I.* Logistics and Supply Chain Integration / I. Sadler. – London: SAGE Publications Inc., 2007. – 290 p.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

*

UDC 658.114.5

M.A. MINENKO, doctor of Economics, associate professor, prof. of Department of Management of Kyiv National University of Trade and Economics

Professional associations in the agro-industrial and commerce sectors of economy as main regulators of the realization of Ukrainian National Technology Platform “AGRO-FOOD”

Problem statement. The membership of Ukraine in WTO and its aspire to become an associate member of the EU give an impetus to the scientists and practical workers to suggest brand-new approaches of collaboration establishment between the participants of the na-

tional product chain and main regulators of the social and economic system. Furthermore, it is necessary to set the parameters and approaches, which would not require additional resources, and, what is the most important, time management during the achievement of strategic and innovation goals, which would promote the stability of food security and stable development of agro-industrial sphere and the commerce sector of national economy. For this reason, the conception of the European Technology Platform “Food for Life” is considered to be of paramount importance for its rational and effective realization by the state, science (education), manufacturers (owners), commerce and customers. The main idea of this conception is to set the innovation process in Europe, to improve the experience exchange between the industry and research institutes, to stimulate and ensure the competitiveness of the European countries in the food industry. For this reason the European Technology Platform “Food for Life”[1]:

- maintains stable, effective, competitive European agriculture and food industry;
- ensures high level of employment and favorable business conditions all over Europe;

© M.A. Minenko, 2013

- ensures the implementation of motto “Healthy choice—the easiest choice”;
- regulates and maintains the realization of such a policy on the national and regional levels;
- promotes the stable development in Europe;
- enforces potential abilities of the European agricultural industry to form the market, which would be less sensitive to the price competition;
- introduces the approach “from table to field” to perfect the food chain;
- ensures effective and long-term interaction of interested parties of different groups;
- represents the precisely defined Strategic Investigations Program in the production of innovative foodstuff;
- suggests the Realization Plan capable of mobilization of the resources to maintain all-European joint investigations, trainings, education and distribution of results.
- ensures the rise of loyalty of the European customer to the foodstuff;
- reduces the treatment costs;
- extends career opportunities for scientists occupied in the field of food and technologies.

The European Technology Platform “Food for Life” actually gives an impetus to the development of social awareness concerning the possibilities of development of the life quality by the means of healthy food and environmental protection as well. Thus it realizes the mechanism of stable production and it is directly connected to a certain level both with the customer’s desire to choose the quality and safe produce and with the producer’s liability to fulfill such a desire as well. State bodies, science, education and customer himself at the same time have to take active part in this very process and to be its institutional guarantees, creating the necessary conditions, controlling and propagating such a philosophy of development.

A strategic plan of actions has been certified in Ukraine in 2010 aiming at official proclamation of the National Technology Platform “Food for Life”, that is:

- creation of the workgroup (coordination council) for the development of conceptual approach of effective realization of tasks of the Platform;

- harmonization of its organizational (Statute, constituent) and financial structure (maintenance);
- defining the basic possible instruments of its introduction (creation of a certain infrastructure);
- initiation of active collaboration with governmental, business and scientific institutions to form the national policy of quality and safe public catering.

The first Ukrainian National Technology Platform “Agro-Food” [7] has been officially registered in 2012. The author supposes that the implementation of the National Platform will depend directly upon the plan of actions of the main regulators of the process. Such regulators are state institutions, science, education, customer, commerce and above all – producers. It is the producers, who, considering the customers’ demands and expectations, in close collaboration with commerce, science, education, legislative and executive bodies of central and regional authority shall become a moving force of environmental preservation and creating the conditions for providing the present and following generations with nourishing, quality and safe nutrition.

Here it is necessary to put an emphasis on the fact that the present phase of development of the Ukrainian economy is characterized with the existence of contradictory phenomena and uncoordinated processes, which are connected to the further intensification of integration of the agro-industrial and commercial enterprises and their transformation into a principally new variety of amalgamations. At present, branch interests are represented by a number of units (associations). Some of them have been created at the Soviet times, others – during the market transformations. One part of these associations is registered as public, another – as enterprises. Depending on the time of creation, legal position and number of powerful participants the resource potential of such associations may vary and their functions and authorities are not necessarily aimed at the realization of self-regulation of public and commercial relations. Managers of these associations preserve their own approach to finding solutions to intra-branch, inter-branch and nationwide issues, as well as each one of them has his own view on

the creation of phakhove institutionally competent socially accountable environment, which would meet customers' expectations, according to the implementation of the main axes of the National Technology Platform "Agro-Food". Under such conditions the representatives of state bodies often cannot understand whether it is organizationally, socially and economically reasonable to manage the actual problems of the branch with this or that association or not, and which one of them is authorized to provide the execution of its liability. As a result, misunderstandings and sometimes even conflicts between the representatives of state bodies, producers (owners), commerce, science (education) and customers may arise, concerning the place and role of public agro-industrial amalgamations and those of commerce sector of economy in the national system of administration and subsystems of branch administration. Moreover, it does not promote an effective solution to the problem of stable food safety and constant development according to the philosophy of nourishing, healthy nutrition and environmental preservation for the present and future. Then we have to deal with the following issues:

- objective evaluation of the real resource potential of the associations, capable of exercising the function of acting public regulator of economic system and main regulator of National Technology Platform "Agro-Food";
- legal certification of such public phakhovi self-regulatory units in the process of modernization of the Ukrainian economy, and formation of phakhove institutionally competent socially accountable environment for the creation of the guaranteed collective economic and stable food safety, and socially oriented effective conditions of model functioning of the system of stable development of agro-industrial sphere and the commerce sector of economy;
- delegation of some of regulatory functions of state institutions to public associations, which will sustain their legal position of "phakhovy", ensure the self-regulation process of a certain branch and take public and economic responsibility for its development and growth of competitiveness in the conditions of globalization of agrarian and food markets and also

for the realization of European Technology Platform "Food for Life" recommendations [1].

Analysis of the recent findings and publications and the aim of the article. A number of scholars (Borynets S., Borshevsky P., Zhalilo Ya., Zayinchkovsky A., Kodenskaya M., Kolomoitseva V., Kropyvka M., Kuchuk V., Luzana Yu., Mohyl'ny O., Pokropyvny S., Pustovit V., Sabluk P., Chumachenko M. et al) have studied profoundly the problems of state regulation and self-regulation of the agrarian economy at different stages of state development. Economic and social doctrines of institutionalism and its significance in harmonization of economic interests are revealed in the works of Alchian A., Buchanan J., Weber M., Veblen M., Demzets G., Durchein E., Arrow K., Cause R., Commons J., Nelson R., North D., Pozner R., Shpykulyak O. et al. Problems of the development of social policy, various aspects of corporate social responsibility have been studied by distinguished national scholars: Bodrov V., Geets V., Konyk D., Osetsky V., Oliynyk M., Pryvalov Yu., Savchenko I. et al. Scientific works of Bilorus O., Vlasova V., Deineko L., Zubets M., Pashawer B., Rusnak P., et al are dedicated to different aspects and actual problems of catering safety formation. Theoretical and practical issues of stable development of the agrarian sphere have been studied by Borodina O., Burkinsky B., Gerasimova S., Dolishny M., Kuhar V., Maidannyk O., Stepanov V., Khvesyk M., Tsarenko O., Yurchushyn V. et al [3,4].

At the same time the process of modernization of the Ukrainian economy, formation of phakhove institutionally competent socially accountable environment is a very ambiguous and contradicting one. That is why, it is necessary to design the mechanism of state acknowledgement of equal in rights regulator of social and economic system – phakhovi associations. This shall become a foundation for the building of a firm subsystem of collective economic and catering safety and the system of stable development of agrarian and industrial sphere and the commerce sector of the Ukrainian economy, under the conditions of the National Technology Platform "Agro-Food".

Results of the study. Characterizing the acting associations, which represent the interests

of a particular branch or are representatives of a certain functional direction, scientists, producers, and also state and public figures, aiming at specifying their peculiarities they add to the association name such indications (notions): “professional”, “voluntary”, “institutional”, “branch-wise”, “autonomous”, which only partially reflects the authorities of a particular unit. To standardize the terminology and avoid confusion it is advisable to establish a unified name for the contemporary public associations, namely “phakhove association”, which will highlight their brand-new status. The very term “phakhove association” indicates the higher level of organization of the public unit and professionals’ craftsmanship, who, having united to carry out a joint activity, ensure the fulfillment of phakhovist, institutional and social responsibility requirements.

The author suggests that in the agro-industrial sphere and the commerce sector of the Ukrainian economy phakhove association – is a voluntary public unit of any organizational and legal form, which meets the criteria of phakhovist, institutional and social responsibility, ensures the coordinated actions of all its participants (within the antimonopoly law), promotes the building of a firm subsystem of collective economic and catering safety and effective model functioning of the system of stable development of agrarian and industrial sphere and the commerce sector of the Ukrainian economy and acts as a self-governing organization of a certain branch or professional competence [2,3].

Normative legal support of the performance and legalization of phakhove public units, as a new regulator of the economic system, building of contemporary algorithm of organization of their performance and rational management scheme, setting the effective performance axes, taking into account the criteria of phakhovist, institutional and social responsibility, suggested in the Concept of European Technology Platform “Food for Life”, will promote the building of a firm subsystem of collective economic and catering safety, and of the system of stable development of agrarian and industrial sphere and the commerce sector of Ukrainian economy.

Phakhovy public associations aim at prevention of the economic miscounts, by gradual tak-

ing of some responsibilities of state institutions. As a result of this arises the problem of optimal combination and use of possibilities of acting regulators, taking into account the objective situation which has settled in the country. It is advisable, that in such a situation, methods and measures of governmental and marketing regulations are combined and distributed according to the principle: production process shall be managed by an autonomous marketing mechanism, and the state in its turn shall monitor the process of its designation and performance, ensuring the necessary level of social orientation of the process.

Moreover, it is worth mentioning that now, the humanity has entered a phase of its development when the quality level of welfare may be achieved, maintained and enhanced only under the conditions of growth of autonomy, responsibility accretion, taking active part in decision making and interest in the outcome by means of the mechanism of balancing state, business and customers’ interests. Therefore we suggest the authorization of phakhove association in the corresponding branch to represent the producer’s (owner’s) interests in relations with state bodies, commerce, science (education) and customers. At the same time, the balance between the state, phakhove association, science (education) and customers’ interests will presuppose the creation of certain conditions ensuring [3,4]:

- the possibility to set the coordinated strategy for the development of enterprises and branch as a whole, and also the desirable stable income growth for each participant of the association;
- taking active part in the process of formation of both social and economic and ecological development of branches and effective performance conditions;
- dealing with urgent social, ecological and economic issues and the possibility of nourishing, healthy nutrition at moderate prices.

For this reason, all the resources that the state can objectively give to the entrepreneurs for them to ensure the effective production and realization in the sufficient amount of produce, should be delegated to the executors, who defend the interests of business and are directly connected with customers. It must be perceived

that, in the case of possible re-distribution of the regulative resource of the state, public association, which will meet the criteria of phakhovist, institutional capability and social responsibility has to take not only the corresponding law-creating, stabilizing and distributive functions of certain state institutions, but also the responsibility for the results of its performance. In the given conditions phakhovi associations, created on the new organizational, social, economic and juridical grounds, will become a potent productive power, aimed at implementation of certain tasks, defined in the National Technology Platform “Agro-Food”.

However, it should be also perceived, that effective performance of the management system of phakhove association is only possible when the society, state, producer (owner), commerce, science (education) share common interest by means of creating the common balanced field, which has to meet their needs, ensure the fulfillment of the criteria of phakhovist, corporate and social responsibility by the participants. The level of institutional capability of the society and state may be effective enough to make the deviation from the criteria of contemporary and future demands impossible. Institutional capability of the society and state will strengthen the institutional capability of phakhovi associations, and they, in return, will secure an effective self-government of separate branches.

The implementation of the national program of formation of phakhove institutionally capable socially responsible environment shall be exercised according to the procedure of phasic attestation of the acting public associations in the agro-industrial sphere and commerce sector of economics, standardization of level of their development in accordance with the criteria of phakhove correspondence, institutional capability and social responsibility. In compliance with this procedure, state institutions and phakhovi autonomous associations, having objectively evaluated their resources, have to take a number of responsibilities they can actually perform. At the same time it is advisable to adjust the whole mechanism of the current economic system to the norms of “golden ratio” (“golden

section”) in proportion of regulatory functions 62% to 38% or *vice versa*. Their list must be balanced by level of their own rights and responsibilities before each other and before their customers, who are the main evaluators of state institutions and phakhovi associations’ efficiency [3].

Taking into consideration all mentioned above, note that the formation of a firm subsystem of food safety and the concept model of the system of stable development of agrarian and industrial sphere and the commerce sector of economy in Ukraine must be based upon phakhovist, institutional capability and collective economic safety of phakhovi associations. It is the result of the fact that the criteria of phakhovist, institutional capability and social responsibility mainly directly or indirectly correspond to the indices of economic, social and ecological component of stable development of the society in general and the agro-industrial sphere and the commerce sector of economics in particular. Besides this, formation of the effective subsystem of collective economic safety of any phakhove association must be performed by means of meeting the criteria, which, in the first turn, shall fulfill the needs of all participants of the association and be of use to any interested party. In other words, the subsystem of collective economic safety must not only facilitate the achievement of the desirable personal and collective economic results by each one of the participants, but also it must oblige them to meet certain requirements of ecological and social responsibility, orienting their actions in compliance with the provisions of National Technology Platform “Agro-Food”. The necessity of formation of phakhove institutionally capable socially responsible environment, formation of the subsystem of collective economic safety and performance of the stable subsystem of food safety will oblige all the participants to balance their interests on the way to stable development of the agro-industrial sphere and commerce sector of Ukrainian economy, as one of the most important components of stable social development (figure 1) [3].

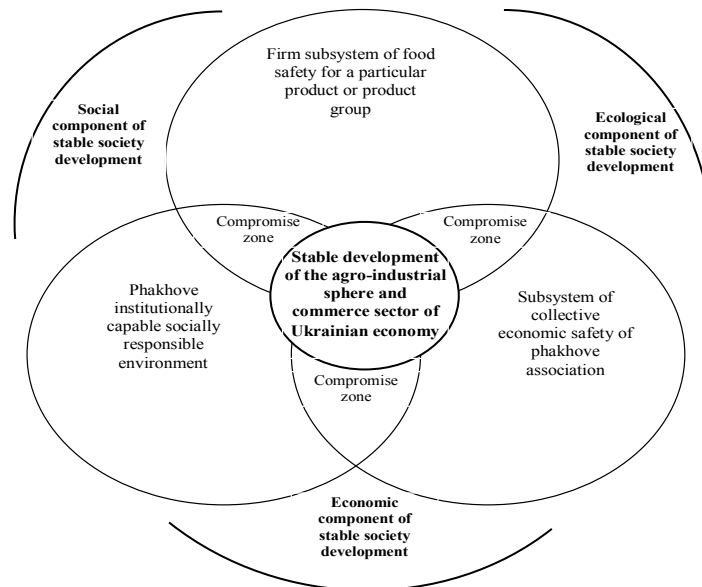

Figure 1. Visualization of the concept model of the system of stable development of the agro-industrial sphere and commerce sector of Ukrainian economy*

* Designed by the author.

The criteria of phakhove correspondence, institutional capability, social responsibility, and collective economic and food safety are to be harmonized with the criteria of stable development and ensure the implementation of nourishing and quality public catering program as well as the preservation of the environment for the present and future times. Possible compromise zones are economic, social and ecological indices.

The mechanism of performance of the suggested concept model of the system of stable

development of the agro-industrial sphere and commerce sector of Ukrainian economy shall comply with the conditions presupposed by the “pyramid law”, namely: changes, happening on the lower logical system level never (rarely) bring changes to the higher logical level, while changes, happening on the higher logical system level, nearly always influence the changes, happening on the lower logical levels (figure 2) [3].

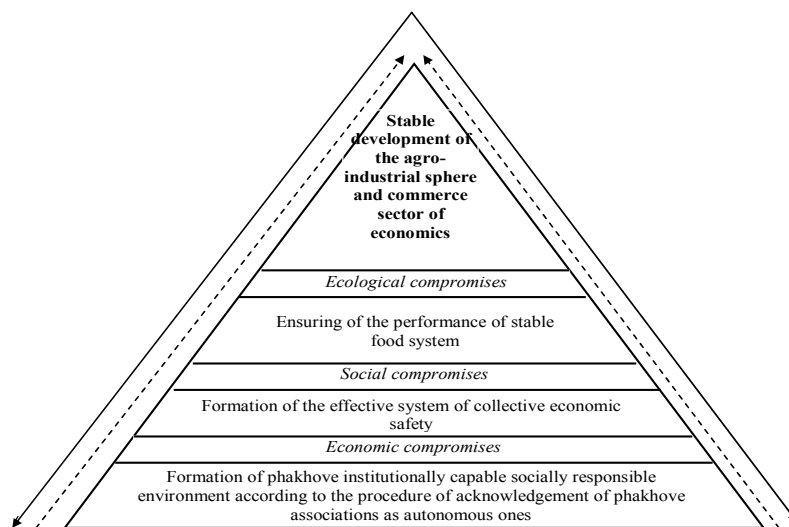

Figure 2. The mechanism of performance of the concept model of the system of stable development of the agro-industrial sphere and commerce sector of Ukrainian economy in compliance with the provisions of National Technology Platform “Agro-Food” *

* Designed by the author.

At the same time, the performance efficiency of such concept model will be ensured if each and every one of the participants has equal rights, incurs an equivalent share of liability, attracts necessary resources, reacts adequately to the possible deviations from the set criteria, does not violate the rules, procedures and terms to achieve the collective goal, knowing his place and role in the program “National Technology Platform “Agro-Food”. That is, the connection between the state, producer (owner), commerce, science’s (education’s) resources will be established via balance of their interests to meet the customer’s needs and to preserve the environment both for the present time and for the defined future perspective.

Conclusions. Concluding all mentioned above, we shall state that: during the globalization of competition, which strengthens the inequality of states, accentuates the disproportion of the economic development and deepens the differentiation of states according to welfare, arises the problem of working out new approaches to the designation of new mechanisms of managing the Ukrainian economic development, focusing on the innovative socially ori-

ented European experience of meeting the needs and expectations of the customer.

To date the main goals of our state and society shall be:

- keeping the ability to effectively defend our own social and economic interests during the globalization of world economies;
- generation and implementation of innovative programs in all spheres of economics aiming at preservation of their competitiveness;
- exhaustive use of national competitive advantages;
- meeting the resource long-term needs;
- realization of the strategic axes of a new pattern of stable development of the state [5].

In order to achieve these goals there is a need in effective regulators, who in collaboration with the state institutions, science, education and commerce will take the responsibility for the implementation of the goals, concerning the satisfaction of people’s needs at the present stage and will preserve the potential abilities of the state to satisfy the needs of the future generations.

References

1. European Technology Platform “Food for Life”. Strategy for 2020 and after. Uzhhorod, 2010. [Electronic resource]. – Access mode: itc-uzhgorod.at.ua/ETP_Food_for_Life_UK. (ukr)
2. *Minenko M. A. Obyednanya fizychnykh i yurydychnykh osib* [Associations of natural and legal persons]: terminological dictionary. Minenko M. A. Reference book. Kyiv: NSC IAE, 2011. 124 p. (ukr)
3. *Minenko M. A. Phakhovi Associations in the Agro & Industrial Sphere (Theory, Methodology, Organization)* – manuscript. Minenko M. A. diss. ... of Doctor of Economics: 08.00.03. Kyiv, 2011. 480 p. (ukr)
4. *Minenko M. A. Phakhovi vyrobnychi obyednanya (teorya, metodolohya, praktyka)* [Phakhovi Industrial Associations (Theory, Methodology, Practice)]. Kyiv: NSC IAE, 2010. 370 p. (ukr)
5. Resolution of the International Scientific and Practical Conference “Theory and Practice of Management of Economic Development”, Kyiv, November 22-24, 2012. [Author’s resource]. (ukr)
6. Ukrainian National Technology Platform “Food for Life”. Resolution. Uzhhorod National University, May 12, 2010. [Electronic resource]. – Access mode: www.univ.uzhgorod.ua/.../resolution_untp_... (ukr)
7. Constituent meeting of the first Ukrainian National Technology Platform “Agro-Food”, June 07, 2012. Web-site: [gro-madskyprostir](http://gro-madskyprostir.org/calendar/view.html?q=1848890) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.civicua.org/calendar/view.html?q=1848890>. (ukr)

The article has been received 28.05.2013

*

*Л. Л. ПАНКРАТОВА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Витрати на виробництво молока як чинник його конкурентоспроможності

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, глобалізації економіки та розширення світової торгівлі надзвичайно важливо оцінити конкурентоспроможність вітчизняної продукції по відношенню до зарубіжної. Лише наявність конкурентних переваг при виробництві продукції дає змогу підприємствам впевнено почувати себе на внутрішньому ринку й освоювати зовнішні ринки. Одним із найважливіших чинників конкурентоспроможності є витратність виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми витрат та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, і зокрема тваринницької, висвітлюються в наукових працях О.М. Шпичака [2, 6], Ю. Я. Гапусенка [2], Ю.П. Воскобійника [1, 6], М.В. Місюка [3] тощо. Достатньо обґрунтовані вітчизняними вченими розрахунки нормативної собівартості сільськогосподарської продукції можуть бути основою при запровадженні ціни підтримки на окремі її види. Зібрано багатий світовий досвід підрахунку витрат у фермерських господарствах різних країн, але через розбіжності в калькулюванні витрат не завжди ці показники зіставні з аналогічними в українських підприємствах.

Мета статті. На основі даних реальних підприємств розглянути й порівняти статті витрат і рентабельність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України, Білорусі, Німеччини, використовуючи при цьому один підхід щодо обчислення собівартості. На основі проведеного аналізу оцінити можливість вітчизняної продукції конкурувати із зарубіжною з огляду на рівень витрат та цін.

Виклад основних результатів дослідження. Молочну галузь України не можна назвати квітучою. Виробництво молока зменшується упродовж останніх 20-ти років. Винятком став 2012 рік, коли за рахунок підвищення продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах загальне виробництво молока зросло на 2,7%.

Поголів'я корів скорочується упродовж останніх 30-ти років і жодні заходи держави щодо підтримки галузі в цей період не змогли зупинити спад. Не став винятком і останній рік – поголів'я корів на 1 січня 2013 року в усіх категоріях господарств зменшилося на 0,8% проти минулого року. Але ж останніми роками офіційна статистика звітує про прибутковість галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах на рівні 17,9-18,5%. До того ж сільськогосподарські товаровиробники молока мають певні преференції при реалізації його переробним підприємствам (у вигляді повернення ПДВ та компенсацій), що додатково підвищує прибутковість виробництва молока. Незважаючи на це, скорочення поголів'я корів в Україні продовжується.

Сучасні агрохолдинги, інші представники аграрного бізнесу не поспішають вкладати гроші в будівництво нових сучасних молочнотоварних комплексів, оскільки такі інвестиції окуповуються через 5-8 років за умов стабільної економіки. Тому в багатьох випадках функціонують реконструйовані молочнотоварні комплекси радянського «зразка».

Становить інтерес порівняння окремих показників господарювання сільськогосподарських підприємств з аналогічними в Республіці Білорусь, де значна увага приділяється розвитку молочного скотарства, діє Республіканська програма розвитку молоч-

ної галузі в 2010-2015 роках (обсяг фінансування якої 11 млрд дол. США).

Як видно з даних таблиці 1, у сільськогосподарських підприємствах Білорусі утримується 90% поголів'я корів і виробля-

ється близько 90% загального обсягу виробництва молока, тоді як в Україні великотоварні підприємства концентрують 22% поголів'я й виробництва молока, решта припадає на господарства населення.

1. Порівняльна характеристика функціонування сільськогосподарських підприємств молочної галузі в Україні та Республіці Білорусь, 2011 р.

Показник	Україна	Республіка Білорусь	Порівняння: Республіка Білорусь/Україна
Поголів'я корів у с.-г. підприємствах на 1.01.2012, тис. гол.	584	1328	У 2,3 раза більше
Частка поголів'я корів у с.-г. підприємствах, %	22	90	х
Виробництво молока в с.-г. підприємствах, тис. т	2246	5820	У 2,6 раза більше
Частка с.-г. підприємств у загальному виробництві, %	22	90	х
Середньорічний удій на одну корову, кг	4109	4522	В 1,1 раза більше

Джерело: Дані офіційної статистики Республіки Білорусь та України [5, 6].

Виробництво молока на душу населення в Білорусі в 2,6 раза більше, ніж в Україні, й становить, відповідно, 687 кг проти 243 кг. Характерно, що більшу половину виробленого молока і молокопродуктів Білорусь експортує, оскільки повністю забезпечує внутрішні потреби в цій продукції та має значні надлишки для реалізації на зовнішньому ринку.

Основними країнами-імпортерами є країни СНД (Росія і Казахстан), в які поставляється понад 90% від усього обсягу експорту молока й молокопродуктів. Згідно з Республіканською програмою розвитку молочної галузі планується нарощування обсягів експортних поставок за 2010-2015 роки більше, ніж удвічі. При цьому зовнішні ринки збуту розширюватимуть за рахунок країн ЄС, Росії, Казахстану, України та інших країн пострадянського простору.

Уже нині білоруські молочні продукти промислового виробництва є на українському ринку, хоч і не становлять серйозної загрози своїми обсягами присутності на ньому, але психологічно тиснуть на виробників, примушуючи знижувати ціну на масло, сири тощо. До того ж вони становлять конкуренцію вітчизняній продукції на російському ринку.

У зв'язку із зазначеним досить важливою є оцінка конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва по відношенню до продукції, виробленої в Білорусі, інших країнах.

Враховуючи відмінності у веденні обліку й калькулюванні собівартості, розроблено форми для заповнення даних по собівартості мо-

лока, які було запропоновано підприємствам – членам Аграрного союзу України (п'ять), а також підприємствам Німеччини (три) й Республіки Білорусь (одне). Дані по зарубіжних господарствах приводилися до однієї грошової одиниці – гривні за офіційним курсом обміну відповідних валют.

У досліджувану групу по Україні ввійшли сільськогосподарські підприємства з кількістю поголів'я 589-1054 гол. і валовим надоем 3350-8020 т на рік. Аграрні формування такого типу виробляють близько 40-50% загального обсягу молока, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами України.

Відповідно по Німеччині ввійшли три господарства з поголів'ям корів – відповідно 111, 115 і 240 гол. (у 2010 році середній розмір німецької ферми становив 46 гол.); продуктивність худоби була на рівні 8500-9200 кг на рік.

Також використано дані по господарству «Остромечево» Брестського району (Республіка Білорусь) із кількістю поголів'я 2 243 гол. і валовим надоем 7 916 кг на рік.

Як показують дані таблиці 2, у вітчизняних підприємствах стаття витрат «Оплата праці» в 1,9 раза вища, ніж у білоруському підприємстві. Але при цьому оплата 1 люд.-год по сукупності підприємств України та «Остромечево» (Білорусь) збігається – 1 люд.-год = 11 грн (табл. 3). Тобто перевищення вартісних витрат на оплату праці в українських підприємствах відбувається виключно за рахунок високих натуральних показників – 32,7 люд.- год/т, проти 17,1 люд.-

год/т молока в досліджуваному підприємстві Білорусі.

Наступна стаття витрат «Нарахування на оплату праці» також вища в українських підприємствах у 2,4 раза проти білоруського

підприємства, що показує вищий рівень обкладання податками заробітної плати українців і відповідно більше навантаження на собівартість виробленої вітчизняної продукції.

2. Структура витрат на виробництво молока в підприємствах України, Республіки Білорусь та Німеччини, 2011 р.

Статті витрат	Підприємства України (базисні показники вмісту жиру 3,4%, білка - 3,0%)		Підприємства Республіки Білорусь (базисні показники вмісту жиру 3,4%, білка - 3,0%)		Підприємства Німеччини (базисні показники вмісту жиру 3,7%, білка - 3,4%)		Підприємства України порівняно	
	у натур. показниках, грн	%	у натур. показниках, грн	%	у натур. показниках, грн	%	з під-вом Республіки Білорусь, %	з під-вами Німеччини, %
Прямі витрати	2324,1	95,8	1688,8	94,7	2882,5	97,5	137,6	80,6
Оплата праці	356,1	14,7	189,4	10,6	648,5	22,0	188,0	76,9
Нарахування на оплату праці	142,3	5,9	59,9	3,4			237,7	
Корми	1173,8	48,4	714,3	40,0	1428,8	48,5	164,3	82,1
покупні	481,2	19,8	94,1	5,3	...	...	511,3	...
власного виробництва	692,5	28,6	620,1	34,8	...	...	111,7	...
Нафтопродукти	119,9	4,9	42,8	2,4	37,7	1,3	280,4	82,1
Газ, електроенергія, водопостачання	70,8	2,9	58,8	3,0	103,4	3,5	120,4	317,6
Поточний ремонт обладнання і будівель	64,2	2,6	11,8	0,6	230,2	7,8	542,6	68,5
Амортизація основних засобів	91,1	3,8	137,0	7,1	145,2	4,9	66,5	27,9
Медикаменти, в т.ч. вакцинація	40,4	1,7	42,7	2,2	133,3	4,5	94,8	62,7
Штучне осіменіння	9,8	0,4	3,8	0,2	59,7	2,0	257,4	30,3
Послуги сторонніх організацій	38,5	1,6	20,7	1,1	12,0	0,4	186,0	16,4
Інші прямі витрати	217,2	9,0	407,7	21,0	83,7	2,8	53,3	321,9
Накладні витрати	100,6	4,1	95,2	5,3	61,2	2,1	105,6	164,4
Виробничі витрати – всього	2424,7	100,0	1784,0	100,0	2943,7	100,0	135,9	82,4

Джерело: Дані опитуваних підприємств та розрахунки автора.

Порівняння аналогічних витрат (на оплату праці, із соціальними нарахуваннями) по досліджуваних підприємствах України і Німеччини показує, що в останніх ці витра-

ти в 1,3 раза вище. Але при цьому слід врахувати, що оплата 1 люд.-год в Німеччині – 12 євро проти 11,5 грн в Україні, тобто понад 10 разів вище.

3. Натуральні та вартісні показники, що використані для розрахунків витрат на виробництво молока, 2011 р.

Показники	Підприємства України, в середньому	«Маяк», Черкаська обл., Україна	«Остромечев», Брестський р-н, Білорусь	Під-ва України порівняно з під-вом Білорусі, %
Затрати праці, люд.-год /т	32,7	19,2	17,1	в 1,9 р.б.
Оплата 1 люд.-год, грн	11,5	16,0	11,0	104,3
Витрати кормів, корм. од./т	1258,6	910,0	741,5	в 1,7 р.б.
Вартість 1 корм. од., грн	0,94	1,02	0,96	97,5
Витрати дизельного палива, кг/ т	12,0	16	9,8	122,4
Вартість 1 л дизельного палива, грн	8,1	9,2	4,4	в 1,8 р.б.
Витрати електроенергії, кВт-год на 1 т	50,4	59	54,2	93,0
Вартість 1 кВт-год, грн	0,93	1,13	0,99	93,9

Джерело: Дані опитуваних підприємств та розрахунки автора.

Стаття «Корми» має найбільшу частку в структурі собівартості молока (40-50%) усіх досліджуваних підприємств і потребує детальнішого аналізу. Як бачимо, українські підприємства витрачають на корми в 1,6 раза більше коштів, ніж білоруські. При цьому вартість 1 к.од. практично не відрізняється – відповідно 0,94 і 0,96 грн.

Основна причина – у перевитраті кормових одиниць на 1 т продукції. В середньому по досліджуваних підприємствах України на 1 т молока витрачалося 1 258 к. од.¹, а в деяких підприємствах доходить до 1600 к. од, що вдвічі більше, ніж у розвинутих країнах. Це також більше в 1,7 раза, ніж по підприємству «Остремечево» (Білорусь) – 741 к. од. на 1 т.

При обліку статті витрат «Корми» вітчизняні підприємства застосовують різні підходи для оцінки кормів, одержаних у власному господарстві. Досліджувані підприємства в середньому використовували 60% власних кормів, оцінюючи їх за собівартістю, і 40% покупних, оцінюючи їх за цінами ринку.

Окремі підприємства використовували *ринкові ціни* для обліку власних кормів у собівартості молока, якщо ці корми можна реалізувати на регіональному ринку. Розрахунок за таким підходом підвищує собівартість молока в 1,2-1,3 раза, і виробництво молока в цих підприємствах стає збитковим навіть за наявності дотації.

Інші підприємства для бухгалтерського обліку оцінювали корми за собівартістю, а для цілей управлінського обліку – за ринковими цінами. Для прикладу: підприємство «Батьківщина» Полтавської області обчислює собівартість продукції двома методами: 1) корми – за собівартістю (за реєстрами); 2) корми – за ринковими цінами. Так, за 9 міс. 2012 року собівартість виробництва молока (за реєстрами) становила 2285 грн/т, розрахункова собівартість (за ринковими цінами на корми) – 2986 грн/т, тобто в 1,3 раза більше. При середній ціні молока за вироблену продукцію 2682 грн/т, рівень рентабельності виробництва молока при собівартості, розрахованій по реєстрах, становитиме

17,3%, при розрахованій за ринковими цінами, – мінус 10,2 %.

У німецьких господарствах стаття витрат «Корми» в 1,2 раза вище, ніж в українських. Але ж німецькі фермери обліковують корми за ринковою вартістю, яка перевищує собівартість грубих, соковитих і зелених кормів, вирощених в українських підприємствах, в 2,5-6,5 раза.

Стаття «Нафтопродукти» в структурі собівартості молока вітчизняних підприємств також у 2,8-3 рази перевищує аналогічний показник по білоруських і німецьких фермах. Щодо німецьких господарств можна стверджувати, що в українських підприємствах превалює використання саме натуральних показників, оскільки ціна дизельного пального в Німеччині майже вдвічі вище – 1,5 євро (15 грн) проти 8 грн в Україні. А от щодо білоруських господарств, то причина криється ще й у ціні пального, яка в Білорусі вдвічі нижча, ніж в Україні.

Вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники нарікають на те, що ціни на дизельне пальне для виробництва такі самі як для використання автотранспорту громадян, що сплачується акцизний збір на пальне. В розвинутих країнах саме сільськогосподарські товаровиробники мають певні преференції та спеціальний рівень цін на пальне. Це може бути «фарбоване» пальне за спеціальними цінами, або ж дотація на газойль як у Німеччині.

Подальший аналіз менш впливових статей витрат на виробничу собівартість молока показує, що дорожче вітчизняним підприємствам проти білоруських обходяться поточні ремонти обладнання і будівель, послуги сторонніх організацій, штучне осіменіння тощо.

Досить суттєву частку в загальній структурі собівартості в «Остремечево» (Республіка Білорусь), «Маяк» (Україна) мали «Інші прямі витрати» (що не увійшли в попередні графи) – 18-21%, тоді як у решти підприємств вони були вдвічі менші. Це пов'язано з використанням сучасних технологій утримання і відповідно додатковими витратами на обрізку і розчистку копит, підстилку тощо. Використання сучасного доїльного обладнання потребує надзвичайної

¹ За даними офіційної статистики в 2011 р. витрати кормів на отримання 1 т молока в сільськогосподарських підприємствах України становили 1160 к. од.

стерильності у виробництві й тягне за собою додаткові витрати на мийні засоби, одноразові серветки, спецодяг і спецвзуття для персоналу та ін.

Значне перевищення спостерігається по статті «Накладні витрати», яка на українських молочних фермах в 1,6 раза вище проти німецьких господарств. Також у 2,6 раза більше витрат за статтю «Послуги сторонніх організацій». Це пояснюється тим, що традиційна німецька ферма використовує лише механізовану працю фермера й членів його сім'ї, тому відсутні витрати на адміністрування процесів (управлінський персонал).

Загалом сукупні виробничі витрати вітчизняних підприємств в 1,4 раза вищі, ніж у досліджуваному підприємстві Білорусі. Навіть по підприємству «Маяк», що має схожі виробничі умови і виробничі результати, собівартість молока вища в 1,3 раза.

Сукупні виробничі витрати на молоко в українських підприємствах на 17,8% нижчі,

ніж аналогічні витрати в німецьких підприємствах. Проте слід розуміти, що свою продукцію німецькі фермери виробляють, орієнтуючись на кращі показники якості продукції: базисні показники вмісту жиру й білка при закупівлі молока – 3,7% і 3,4%. Також значно вищі вимоги до бактеріального обсіменіння продукції та вмісту соматичних клітин, що закономірно потребує новітніх технологій утримання худоби й зберігання продукції.

Порівняння економічних показників реалізації молока в 2011–2012 роках показує, що досліджувані підприємства України та Республіки Білорусь демонструють вищий рівень рентабельності – відповідно 29,7 і 59,1%, проти 10,9% в господарствах Німеччини (табл. 4). Але потрібно взяти до уваги те, що більшість кормів на німецьких фермах обліковуються за ринковими цінами.

4. Порівняння економічних показників реалізації молока в Україні, Республіці Білорусь та Німеччині, 2011-2012 рр.

Показник	Підприємства				
	України		Республіки Білорусь		Німеччини
	2011	9 міс. 2012	2011	9 міс. 2012	9 міс. 2012
Повна собівартість реалізованого молока, грн	2444,0	2434,6	1795,0	1971,5	2926,8
Ціна реалізації (без ПДВ), грн	3273,1	2972,5	2758,6	2878,6	3006,9
Дотації та компенсації, грн	0,0	185,1	96,7	89,7	239,1
Ціна реалізації (без ПДВ) з дотаціями, грн	3273,1	3157,6	2855,2	2968,3	3246,0
Рентабельність без дотацій, %	33,9	22,1	53,7	46,0	2,7
Рентабельність із дотаціями, %	33,9	29,7	59,1	50,6	10,9
Рентабельність (при перерахунку кормів за ринковими цінами), %	11,6	3,2	...	...	10,9

Джерело: Розрахунки автора.

Врахування в собівартості молока досліджуваних вітчизняних підприємств кормів власного виробництва за ринковими цінами (але лише тих видів кормів, які реально можуть бути реалізовані підприємством на регіональному ринку), доводить про суттєве зниження рентабельності молока до рівня 3,2-11,6% в 2011-2012 роках.

З урахуванням дотацій ціни реалізації молока досліджуваних сільськогосподарських підприємств України майже зрівнялися в 2011-2012 роках із цінами реалізації молока досліджуваних молочних ферм Німеччини.

Висновки. Високий рівень собівартості молока в досліджуваних підприємствах

України зумовлений чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру. Внутрішні чинники, тобто ті, що залежать від господарювання підприємств, такі:

1) низький рівень конверсії кормів (значні перевитрати кормів на одиницю продукції) через незбалансованість раціонів годівлі, низьку якість кормів та якісні характеристики дійного стада в більшості досліджуваних українських підприємств;

2) висока трудомісткість виробництва молока через низьку продуктивність праці, недостатній рівень технологічного оснащення окремих ферм у більшості досліджуваних українських підприємств;

3) завищені витрати енергоресурсів (зокрема нафтопродуктів).

Зовнішні чинники високої собівартості молока, тобто економічні умови господарювання в Україні:

1) високий рівень оподаткування заробітної плати працівників, яке відповідно підвищує собівартість виробленої продукції;

2) високий рівень цін на ПММ для сільськогосподарських товаровиробників, який включає акцизний збір на пальне на рівні усіх категорій споживачів. Ціни на пальне суттєво збільшують не тільки статтю «Нафтопродукти», а й інші, такі як «Поточний ремонт обладнання і будівель», «Послуги сторонніх організацій».

Однією з причин скорочення поголів'я корів в Україні та небажання аграрного бізнесу інвестувати кошти в молочне скотарство є низький рівень дохідності молочної галузі з позицій управлінського обліку. Сучасні підприємці в своїх рішеннях керуються не бухгалтерськими витратами, а економічними, в основі яких лежить концепція альтернативної вартості (вартості упущених можливостей). Оцінка за цим підходом показує, що альтернативне використання кормових ресурсів може принести більший прибуток, причому оперативніше та з меншим ризиком, ніж згодовування їх худобі в надії на сприятливу ціну. Включення в собівартість молока кормів власного виробництва за ринковими цінами (якщо їх реально можна продати на регіональному ринку) доводить про низький рівень дохідності, а в багатьох випадках – збитковість галузі.

Ще одна причина – неможливість у сучасних умовах сконцентрувати кошти для відтворення дійного стада, оскільки виручка від реалізації молока не завжди уможливає накопичити необхідну суму.

Викладене показує нижчу конкурентоспроможність вітчизняної молочної продукції порівняно з білоруською. З погляду виходу на європейський ринок можна впевнено говорити про неконкурентоспроможність вітчизняної продукції порівняно з аналогічною, виробленою в Німеччині, насамперед через невідповідність українського молока європейським стандартам якості.

Для зниження витрат і підвищення дохідності виробництва сировини – молока в сільськогосподарських підприємствах України та, як результат, підвищення його конкурентоспроможності, слід здійснити ряд заходів як із боку держави, так і з боку товаровиробників. Завдання, які потрібно вирішити на рівні держави:

1) забезпечити жорсткий контроль і прозорість при виплаті компенсацій за здане переробним підприємствам молоко;

2) зменшити нарахування на фонд заробітної плати;

3) враховуючи специфіку галузі, забезпечити доступ до довгострокових кредитів на пільгових умовах;

4) відмінити акцизний збір на пальне для сільськогосподарських товаровиробників;

5) звільнити від митних зборів при імпорті племінної худоби, сучасного доїльного обладнання, сучасних високотехнологічних засобів для молочного скотарства;

6) відновити державні дотації на збільшення поголів'я власного відтворення.

Водночас сільськогосподарським виробниками потрібно зосередитися на скороченні витрат на виробництво молока і тим самим підвищенні ефективності ведення господарської діяльності.

Технології утримання, годівлі й обслуговування тварин у підприємствах України в багатьох випадках застаріли порівняно з тими, що застосовуються в розвинутих країнах, на багатьох фермах Білорусі. Це призводить до значних перевитрат кормів, праці, енергоресурсів на одержання продукції (про що показують результати нашого дослідження). Вітчизняним спеціалістам необхідно навчатися сучасним технологіям ведення молочного скотарства, переймаючи досвід розвинутих країн (Німеччини, Ізраїлю, США), передових підприємств України та Білорусі, таких як «Маяк», «Остромечево».

Необхідно приділяти більше уваги якості продукції, і не тільки вмісту жиру й білка в молоці, а також рівню бактеріальної забрудненості, кількості соматичних клітин тощо, оскільки на часі це є важливим фактором конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Список використаних джерел

1. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). – Вип. 5 / [Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., Камінський І.В. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 438 с.
2. Нормативні витрати, ціни, баланси сільськогосподарської продукції в Україні та країнах світу / О. М. Шпичак, Ю. Я. Гапусенко, С.А. Стасіневич та ін.; за ред. О.М. Шпичака, Ю.Я. Гапусенка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – 694 с.
3. Місюк М.В. Ринок продукції скотарства: моногр. / М.В. Місюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
4. Сельское хозяйство Республики Беларусь / Статистический сборник. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 354 с.
5. Сільське господарство України 2011 / Стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
6. Формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції та їх моніторинг в передових країнах світу / [Шпичак О.М., Боднар О.В., Воскобійник Ю.П. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 204 с.
7. A summary of results from the IFCN Dairy Report 2012 [Електронний ресурс] / Torsten Hemme and dairy researchers from 91 countries participating in IFCN. – 2012. – Режим доступу: <http://www.ifcnnetwork.org/media/bilder/inhalt/News/DR2012/IFCN-Dairy-Report-2012-press-release-corrected.pdf>.
8. The ESS report 2012 // European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2013. – 36 р.
9. Impressum. Situationsbericht 2012/13 // Trends und Fakten zur Landwirtschaft. – Berlin: Deutscher Bauernverband, – 2012. – 205-281 s.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

*

УДК 338.435

*С.В. КАЛЬЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет*

Особливості кадрового забезпечення в аграрній сфері

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняного АПК особливого значення набувають питання оптимізації кадрового забезпечення та пов'язані з цим засоби удосконалення підприємницького середовища. Нинішній незадовільний стан розвитку аграрного виробництва зумовлений, крім іншого, застарілими підходами з боку представників підприємницької спільноти до способів застосування наявної ресурсної бази, зокрема трудових ресурсів.

У цьому аспекті вивчення системи підготовки кадрів для сільського господарства як запоруки відновлення вітчизняного села є актуальним. Створення системи інноваційно орієнтованого аграрного бізнесу, де в процесі виробництва сільськогосподарської продукції використовується висококваліфікована робоча сила, має суттєво поліпшити соціально-економічну ситуацію на рівні

сільських територій, стимулюючи їхню розбудову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації використання трудових ресурсів відповідно до сучасних вимог економічного середовища знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема І.Ф. Зінов'єва [3], Е.М. Лібанової [7,8], П.Т. Саблука [4], О.Г. Шпикуляка [4] та ін.

Проте, на нашу думку, залишаються недостатньо вивченими шляхи адаптації механізму кадрового забезпечення для аграрної сфери відповідно до стандартів постіндустріального інформаційного суспільства. Нашим завданням є дослідження сучасних особливостей функціонування ринку робочої сили, зокрема системи підготовки фахівців для сільськогосподарського виробництва, та аналіз перспектив оптимізації існуючої ситуації.

© С.В. Кальченко, 2013

Список використаних джерел

1. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). – Вип. 5 / [Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., Камінський І.В. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 438 с.
2. Нормативні витрати, ціни, баланси сільськогосподарської продукції в Україні та країнах світу / О. М. Шпичак, Ю. Я. Гапусенко, С.А. Стасіневич та ін.; за ред. О.М. Шпичака, Ю.Я. Гапусенка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – 694 с.
3. Місюк М.В. Ринок продукції скотарства: моногр. / М.В. Місюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
4. Сельское хозяйство Республики Беларусь / Статистический сборник. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2012. – 354 с.
5. Сільське господарство України 2011 / Стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
6. Формування витрат виробництва сільськогосподарської продукції та їх моніторинг в передових країнах світу / [Шпичак О.М., Боднар О.В., Воскобійник Ю.П. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 204 с.
7. A summary of results from the IFCN Dairy Report 2012 [Електронний ресурс] / Torsten Hemme and dairy researchers from 91 countries participating in IFCN. – 2012. – Режим доступу: <http://www.ifcnnetwork.org/media/bilder/inhalt/News/DR2012/IFCN-Dairy-Report-2012-press-release-corrected.pdf>.
8. The ESS report 2012 // European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2013. – 36 p.
9. Impressum. Situationsbericht 2012/13 // Trends und Fakten zur Landwirtschaft. – Berlin: Deutscher Bauernverband, – 2012. – 205-281 s.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

*

УДК 338.435

*С.В. КАЛЬЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет*

Особливості кадрового забезпечення в аграрній сфері

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняного АПК особливого значення набувають питання оптимізації кадрового забезпечення та пов'язані з цим засоби удосконалення підприємницького середовища. Нинішній незадовільний стан розвитку аграрного виробництва зумовлений, крім іншого, застарілими підходами з боку представників підприємницької спільноти до способів застосування наявної ресурсної бази, зокрема трудових ресурсів.

У цьому аспекті вивчення системи підготовки кадрів для сільського господарства як запоруки відновлення вітчизняного села є актуальним. Створення системи інноваційно орієнтованого аграрного бізнесу, де в процесі виробництва сільськогосподарської продукції використовується висококваліфікована робоча сила, має суттєво поліпшити соціально-економічну ситуацію на рівні

сільських територій, стимулюючи їхню розбудову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації використання трудових ресурсів відповідно до сучасних вимог економічного середовища знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема І.Ф. Зінов'єва [3], Е.М. Лібанової [7,8], П.Т. Саблука [4], О.Г. Шпикуляка [4] та ін.

Проте, на нашу думку, залишаються недостатньо вивченими шляхи адаптації механізму кадрового забезпечення для аграрної сфери відповідно до стандартів постіндустріального інформаційного суспільства. Нашим завданням є дослідження сучасних особливостей функціонування ринку робочої сили, зокрема системи підготовки фахівців для сільськогосподарського виробництва, та аналіз перспектив оптимізації існуючої ситуації.

© С.В. Кальченко, 2013

Мета статті – проаналізувати сучасний рівень забезпеченості професійними кадрами аграрного сектору, проблеми розвитку системи підготовки фахівців для сільськогосподарського виробництва. Запропоновано шляхи удосконалення взаємодії між підприємницьким і науковим середовищем.

Виклад основних результатів дослідження. Аналізуючи динаміку потреби сільськогосподарських підприємств у найманих працівниках та зіставляючи цей показник з аналогічними даними по інших галузях, бачимо, що попит на кваліфіковану робочу силу в аграрному секторі є найнижчим серед інших професійних груп (табл.).

Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами, 1999-2012 рр.

(на кінець звітної періоду; тис. осіб)

Професійні групи	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Законодавці, вищі державні службовці, менеджери	7	6,5	5,7	5,3	4,3
Професіонали	10,9	10	9	9,1	8,2
Фахівці	12,1	9,1	7,4	7	5,9
Технічні службовці	3,8	2,4	2,2	1,7	1,3
Працівники сфери торгівлі та послуг	8,4	8	7,9	6,2	5,1
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств й рибальства	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6
Кваліфіковані робітники з інструментом	20,1	11,4	13,2	13,0	9,7
Робітники з технологічного устаткування	14,4	7,7	7,9	7,9	6,7
Найпростіші професії	13,6	10	9,9	8,5	6,8
Усього	91,1	65,8	63,9	59,3	48,6

Джерело: Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Так, питома вага потреби у кваліфікованих працівниках для сільського господарства та споріднених галузей становила 0,8 % у 2008 році й 1,2% у 2012-му, тоді як аналогічні показники для працівників, що виконують просту працю, – відповідно 15 і 14 %. Порівнюючи темпи скорочення потреби у працівниках сільського господарства та інших професійних груп можна відзначити, що чисельно показники по аграрному сектору скорочувалися більш повільніше, без синусоїдальних стрибків.

З одного боку, це говорить про більш прогнозовану ситуацію щодо кадрового забезпечення підприємств аграрного сектору, з іншого – вказує на необхідність системних змін у даній сфері, оскільки збереження існуючого стану речей лише поглибить кризові процеси в системі аграрного підприємництва, а також негативно позначиться на розвитку вітчизняного села.

Особливо важливого значення набуває в цьому зв'язку питання забезпечення зайнятості сільської молоді, як найбільш перспективної в соціально-економічному значенні групи населення. Ця проблема вже давно вийшла за межі суто галузевого характеру і

є однією з причин негативних процесів, що нині тривають на рівні сільських територій.

У загальній чисельності незайнятого населення, яке звернулося у 2011 році до служби зайнятості, кожний другий – це молода людина віком до 35 років. Кожна друга з молодих осіб займала робітничі місця, кожна дев'ята – випускник навчального закладу, з яких більше половини – 55% – випускники вищих навчальних закладів (ВНЗ) [5].

Здебільшого така ситуація є наслідком невідповідності якості освітніх послуг, реальних вимог сьогодення та уявлень про них з боку споживачів послуг (переважно батьків потенційних абітурієнтів). Донині в процесі обрання майбутньої спеціальності молодь часто керується стандартами і кліше.

Сучасний стан ринку праці характеризується падінням престижу продуктивної праці для великої частини молодих людей. Найбільшим попитом користуються такі професії, як економіст і бухгалтер, менеджер, юрист, програміст, підприємець. Особливо гостро проблема працевлаштування стоїть у малих містах і сільській місцевості. Кваліфіковані молоді кадри часто змінюють спеціальність, що в подальшому може приз-

вести до дисбалансу в професійній структурі робочої сили. Пріоритет віддається не змістовному напрямку праці на виробництві, а спрямований на одержання матеріальної вигоди [10].

Причому матеріальна вигода здебільшого є певною мірою уявною, оскільки при обранні місця роботи знову-таки беруться до уваги загальновідомі штаповані образи щодо «успішного менеджера», абстрактного підприємця й бухгалтера-фінансиста, які розтиражовані засобами масової інформації. Реальний попит на співробітників даної категорії вже давно задовольнили, а стосовно аграрного сектору – більшою мірою.

Стимулювати приплив молодих кадрів у сільськогосподарське виробництво має налагодження системного взаємозв'язку з боку всіх суб'єктів ринку праці, зокрема роботодавців. Слід відзначити, що багато в чому саме контрпродуктивна позиція представників аграрного підприємництва стримує цей процес. Користуючись безробіттям, що в умовах кризових явищ притаманне всім секторам національної економіки, власники сільгосппідприємств виступають лише як пасивні спостерігачі за тенденціями на відповідному сегменті ринку праці.

Часто роботодавці з метою мінімізації своїх витрат пропонують молодим спеціалістам відпрацювати „випробувальний термін” за мінімальну заробітну плату, а після його закінчення не забезпечують її підвищення. Незгодних із такими умовами праці звільняють і набирають на їхні робочі місця інших молодих спеціалістів тощо. У зв'язку з цим молодь нерідко змушена погоджуватися на неофіційне працевлаштування, де умови праці не завжди задовільні, але пропонується порівняно більший розмір заробітної плати [5].

Багато в чому ситуація, що склалася, є наслідком нездатності переважної більшості представників аграрного підприємництва адекватно оцінювати існуючий економічний стан, своє місце в ньому й пов'язані з ним функції та обов'язки. Модель інформаційного суспільства, яка передбачає активне формування інституційного середовища, вимагає від сільгоспвиробників інтеграції в процес формування ринку робочої сили для да-

ної галузі, здатності чітко формулювати власні вимоги і впливати на систему підготовки відповідних кадрів.

Однак у результаті реформування вітчизняного аграрного виробництва підприємницьке середовище поки що залишається сукупністю самостійно функціонуючих господарюючих суб'єктів, які вирішують лише тактичні питання, пов'язані із забезпеченням беззбитковості своєї економічної діяльності. Аграрне підприємництво ще не сформувалося як повноцінний інститут із власною інтегрованою позицією по важливих суспільно-економічних питаннях та реальною, а не декларативною підтримкою в системі державної влади.

Ми погоджуємося із тлумаченням Ф.М.-Г. Топсахалової й К.В. Кириленко терміна „підприємництво” як особливого виду економічної активності, що передбачає не тільки самостійність і незалежність від зовнішнього впливу, але як обов'язкова складова має містити також ініціативність, відповідальність та здатність генерувати підприємницькі ідеї [11].

Проте здебільшого представники вітчизняної підприємницької спільноти здатні генерувати зазначені ідеї лише на рівні удосконалення техніко-технологічного забезпечення й іноді оптимізуючи систему реалізації продукції. Створення міжгосподарських об'єднань, трансформація організаційної структури підприємства майже ніколи не були об'єктом підприємницьких новацій. Це має особливо негативне значення, враховуючи важливість інституційних чинників як складової сучасного економічного розвитку, що за своєю сутністю включають формування нормативно-правової бази, розвиток діяльності самоврядних господарських об'єднань в агропромисловій сфері, недержавних інститутів управління та регулювання розвитку даного сектора [6].

Зазначена ситуація є наслідком системної кризи, що триває в сфері аграрного підприємництва, коли сільгоспвиробники існують в умовах самовиживання без будь-якої підтримки з боку держави. Більше того, донині практично відсутня реальна концепція розвитку вітчизняного агробізнесу, яка здатна інтегрувати його сегменти в єдине ціле.

Для сільського господарства такий спосіб господарювання означає, крім зупинення темпів техніко-технологічного оновлення, наростаючу кадрову деградацію, коли організація виробничо-господарської діяльності все менше відповідає вимогам моделі постіндустріального суспільства, а співробітники й керівники є лише пасивними споживачами вітчизняної системи підготовки кадрів, яка має формувати техноструктуру.

Оскільки високий рівень інтелектуального потенціалу не гарантує високу продуктивність праці населення регіону, яке не одержало спеціалізованого навчання, саме навчальні заклади, які надають освітні послуги, можуть сприяти накопиченню та розвитку інтелектуального потенціалу населення регіону й за допомогою своєї активності перетворити його в інтелектуальний капітал [1].

Системний характер знань, набутих у процесі засвоєння програм предметів у ВНЗ, дає можливість майбутньому фахівцю при розв'язанні окремих виробничо-господарських завдань підходити до розв'язання проблеми комплексно, враховуючи не тільки нагальні питання функціонування конкретного підприємства, а також беручи до уваги загальні тенденції науково-технічного прогресу. Таким чином забезпечується постійна динамічна інтеграція науки й аграрного підприємництва, що є запорукою розвитку в умовах постіндустріальної економіки.

Як зазначає І.Ф. Зінов'єв, для запровадження знань у господарську діяльність чисельність працівників із вищою освітою має становити від 60 до 70% у загальному обсязі. Однак нині лише 15% дорослого населення має завершену вищу освіту, а чисельність науковців за роки незалежності скоротилася в два рази [2].

У сучасних умовах процес конвертації освітнього рівня в економічну вигоду суттєво ускладнився внаслідок руйнації системи „освіта – наука – виробництво”, яка існувала за часів планової моделі господарювання та за принципами якої продовжує тією чи іншою мірою функціонувати вітчизняне освітньо-наукове середовище.

Синхронність розвитку складових цієї системи забезпечувалася свого часу завдяки механізму державного контролю, що за нинішніх обставин є неможливим, оскільки сільгоспвиробники, які є кінцевими споживачами науково-освітнього продукту, ведуть господарську діяльність на свій розсуд. Також у процесі реформування системи науково-навчальних закладів загострилися давні протиріччя між високим рівнем попиту на послуги провідних аграрних ВНЗ і практичною цінністю одержаних знань для подальшого розвитку великотоварного сільгоспвиробництва в масштабі сільських територій.

На думку Е.М. Лібанової, характерною проблемою вітчизняної системи освіти є диференціація освітнього рівня між соціальними верствами населення, а також міжпоселенські відмінності щодо освіти. Окрім цього, наявний рівень професійно-технічної освіти не задовольняє сучасним вимогам, спостерігається невідповідність рівня професійної структури фахівців потребам ринку праці [7].

Усунення зазначених недоліків покладатиметься значною мірою на науково-освітні заклади, тоді як державні служби та підприємницький загал виступають у ролі спостерігачів-критиків, хоча перші мають створювати в рамках довгострокових програм передумови для інноваційного розвитку аграрної галузі як багатоукладної системи, а останні – брати активну участь у визначенні напрямів освітньої діяльності ВНЗ. Потенційні можливості вітчизняної вищої школи як фактора розбудови великотоварного аграрного виробництва й розвитку сільських територій залишаються нереалізованими та потребують подальшого вивчення.

Висновки. Розглядаючи перспективні напрями впливу ВНЗ на інноваційний розвиток аграрної економіки як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях, Н.В. Почерніна пропонує наступні заходи.

1. Забезпечення через систему ВНЗ та НДІ області реалізації пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в конкретному регіоні.

2. Надання практичної допомоги підприємствам у цільовій підготовці фахівців для інноваційної сфери, в поширенні інформації,

у розробці окремих інноваційних проектів, у підготовці статистичної звітності про інноваційну діяльність через систему практичної підготовки студентів.

3. Створення самостійних інфраструктурних елементів інноваційної діяльності, а також функціонування як інноваційної складової в системі суб'єктів технологічних, промислових і наукових парків, кластерів та інших утворень [9].

Практична реалізація зазначених заходів, покликаних сприяти інтеграції наукового підприємницького середовища, вимагає якіс-

но нових підходів щодо ролі аграріїв у визначенні перспектив науково-технічного розвитку галузі. Інституціоналізація системи аграрного підприємництва, стимулювання сільгоспвиробників до активної співпраці із навчально-науковими закладами як у плані підвищення кваліфікаційного рівня кадрів, так і в інформаційно-консультаційній сфері, сприятиме розбудові великотоварного сільськогосподарського виробництва, зростанню попиту на кваліфіковану робочу силу, що позитивно позначиться на демографічній ситуації на селі.

Список використаних джерел

1. Багдік'ян С.В. Проблеми розвитку освітнього потенціалу Одеської області / С.В. Багдік'ян, Н.Л. Кусик // 36. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2012. – № 2 (18), т. 5. – С. 20-29.
2. Зиновьев И.Ф. Оценка потерь от оттока интеллектуального потенциала / И.Ф. Зиновьев, Н.А. Космарова // Экономика Крыма. – 2005. – № 13. – С.13-15.
3. Зінов'єв І.Ф. Економічні наслідки стратегій інтеграції України у світовий освітній простір [Електронний ресурс] / І.Ф. Зінов'єв. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2011_1/211-218.pdf.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституційний аспект / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 760 с.
5. Карпенко А.В. Дослідження молодіжного ринку праці / А.В. Карпенко, Н.М. Карпенко, А.М. Ніконова // 36. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2012. – № 4 (20). – С. 133-147.
6. Кваша С.М. Аграрна політика в нинішніх умовах реформування аграрного сектору економіки України / С.М. Кваша // 36. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2012. – № 2 (18), т. 5. – С. 208-217.
7. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна моногр.) ; за ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 384 с
8. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна моногр.) ; за ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 368 с.
9. Почерніна Н.В. Роль ВНЗ у формуванні інноваційної інфраструктури Запорізької області / Н.В. Почерніна // 36. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2012. – № 2 (18), т. 5. – С. 247-254.
10. Соченко В.М. Проблема працевлаштування молодих спеціалістів на сучасному ринку праці / В.М. Соченко, С.Д. Дімітрієва // 36. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – 2012. – № 3 (19). – С. 275-281.
11. Топсахалова Ф.М.-Г. Инновационные механизмы развития АПК депрессивного региона [Электронный ресурс]. – М.: Организационный издательский отдел Академии Естествознания, 2009 / Ф.М.-Г. Топсахалова, К.В. Кириленко. – Режим доступа: <http://www.rae.ru/monographs/58>.
12. Чистяков Ю.Р. Экономическое содержание интеллектуального капитала и его взаимосвязь с человеческим капиталом / Ю. Р. Чистяков // Сб. науч. статей аспирантов. – № 7. – Ч. I. Экономические науки / Московский гуманитарно-экономический институт. – М. : МГЭИ, 2006. – С. 158–181.
13. Arguris C. Personality and organization. - New York: Harper & Row, 1957.
14. Bolman L.G. Leader Effectiveness in Group Dynamics Education. In C.L. Cooper (ed.), Developing Social Skills in Managers. -London: Macmillan, 1977.
15. Lax D.A., Sebenius J.K. The Manager as Negotiator. – New York: Free Press, 1986.
16. Макхэм Калверт. Управленческий консалтинг / Макхэм Калверт. – М.: Дело и Сервис, 1999.
17. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу – М.: Смысл, 1999.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

* * *

УДК 338.435:005.5:711.437(1-22)

*Н.В. МОРОЗЮК, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної соціології та розвитку села
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Методологічні підходи до оцінки рівня та якості життя сільського населення

Постановка проблеми. Головною цінністю сучасної цивілізації є людина, а забезпечення їй гідних умов існування як біосоціальної істоти – мета функціонування всіх сфер суспільного життя. Вичерпавши можливості екстенсивного зростання, запорукою подальшого прогресу суспільства є людський розвиток.

Досить тривалий час Україна була країною з високим рівнем розвитку людського капіталу. Упродовж двох останніх десятиліть наша держава внаслідок погіршення кількісних та якісних характеристик відтворення населення, особливо в сільській місцевості, опинилася серед країн із середнім рівнем людського розвитку. Так, упродовж 1991-2012 років чисельність сільських жителів України скоротилася на 2,6 млн осіб, або на 16%. Вікова деформація структури сільського населення у поєднанні з погіршенням стану його здоров'я і скороченням тривалості життя вже в найближчому майбутньому призведе до незворотної деградації людського капіталу та збезлюднення більшості сільських населених пунктів.

Рівень людського розвитку країни зумовлюється можливостями кожного її жителя повною мірою задовольнити свої фізіологічні й духовні потреби. З огляду на це заходи щодо підвищення рівня та якості життя населення є невід'ємною складовою політики будь-якої держави. Їх зміст і направленість багато в чому залежать від загальноприйнятих теоретико-методологічних підходів до

таких категорій, як «рівень» та «якість життя населення», «матеріальний добробут», «бідність» й ін. Так, унаслідок використання різних методичних підходів офіційний рівень бідності в Україні дещо відрізняється від міжнародних оцінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемам рівня та якості життя населення присвячені праці таких учених, як О.М. Бородіна [7], Е.М. Лібанова [4], І.В. Прокопа [7], В.К. Терещенко [6] й ін. Оскільки Україна має на меті наближення рівня та якості життя населення до європейських стандартів, а також намагається відповідним чином адаптувати до міжнародних вимог нормативно-правову базу, то в подальшому фундаментальні й прикладні дослідження в цій сфері необхідно поглиблювати.

Мета статті – дослідити методологічні підходи до рівня та якості життя населення в розвинутих країнах світу та їх відмінність від вітчизняних із метою визначення основних напрямів поліпшення умов життєдіяльності сільського населення.

Виклад основних результатів дослідження. Рівень життя населення у сучасній вітчизняній науковій літературі визначають як ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб людей. Під час його аналізу, як правило, увага акцентується на матеріальному аспекті та використовуються такі показники: обсяг сукупних і грошових доходів населення, структура витрат, середньомісячний розмір заробітної плати та пенсій, обсяг споживання основних продуктів харчування, забезпеченість житлом,

комунальними послугами, транспортом і зв'язком, закладами охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

Середньомісячний загальний дохід в Україні у 2011 році становив 3424 грн на одне сільське домогосподарство. На одного сільського жителя в середньому на місяць припадало 1564 грн, що вище прожиткового мінімуму (914 грн) майже на 71% та межі бідності (1062 грн) на 47%. У структурі доходів сільських домогосподарств найбільшу частку мають пенсії, оплата праці й доходи від особистого селянського господарства. Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, хоч за останні десять років і зросла більш як у 16 разів, але становить лише 68 % від загальнодержавного рівня.

Через поширення в Україні неформальної зайнятості, досліджуючи рівень життя населення особливу увагу приділяють сукупним та грошовим витратам. У світі критерієм бідності є частка витрат на харчування. Бідною вважається країна, в якій населення витрачає на харчування понад третину свого бюджету. У слаборозвинутих країнах цей показник становить 70% і більше. У США та Франції він сягає 18-20 %, Італії – 18-19, Японії – 23-25 %. За статистичними даними, у структурі грошових витрат сільських жителів України на харчування припадає 53,9%.

Нами було здійснено оцінку забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури сільського населення України. Під час розрахунків використано офіційні статистичні дані й діючі соціальні нормативи. В результаті встановлено, що рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури сільських жителів не нижчий 75% від потреби, а подекуди досягає 100 % (переважно це стосується закладів культури). Також у межах санітарних норм знаходиться і забезпеченість селян житлом. Попри такі «оптимістичні» результати оцінки відомо, що доступність до соціальних послуг для значної частини сільського населення є утрудненою, а іноді фізично неможливою [3,8].

На відміну від вітчизняного підходу, який недостатньо об'єктивно відображає реальну ситуацію, в розвинутих країнах світу увага приділяється не тільки кількісним показникам життєдіяльності населення, але й забез-

печеності його матеріальними товарами та послугами належної якості. Також зарубіжні методики оцінки рівня життя населення обов'язково враховують доступність для кожного громадянина життєво необхідних благ і комфортність умов проживання. Виходячи з цього, в економічно розвинутих країнах світу до показників виміру рівня життя населення, крім вищезгаданих, належать: зайнятість й умови праці, чинні соціальні гарантії, демографічні, екологічні умови, криміногенна ситуація; показники, які характеризують соціальну інфраструктуру забезпеченість, якість зайнятості, якість житла, доступ до якісних медичних та освітніх послуг, економічна й політична стабільність, екологічна якість навколишнього природного середовища, клімат і безпека.

Розмір середньомісячного доходу не дає відповіді на питання чи достатньо коштів людині для забезпечення нормальних умов життєдіяльності, крім того, необхідний для цього рівень доходів коливається залежно від країни. Так, у Сполучених Штатах Америки середньорічний дохід одного домогосподарства становить 68 тис. дол. США (в Україні 420 дол.). Поріг бідності для однієї людини становить 11 тис. дол. США (в Україні 130 дол.), а для сім'ї залежно від чисельності її членів – 21–44 тис. дол. США. Відповідно до статистичних даних близько 25 % американських домогосподарств одержують дохід на рік менше 25 тис. дол. США, за межею бідності проживає 14,3 % населення, що є значно нижче загальносвітових та українських показників.

При оцінці рівня життя населення доцільніше зосередитися на ступені задоволення потреб, без яких людина не відчувається комфортно. В процесі досліджень використаємо таку ієрархію потреб:

I рівень – матеріальні: харчування, збереження сприятливої для тіла температури (одяг, житло), збереження здоров'я (уникнення болю, рекреація фізичного і нервового потенціалу). Ці потреби є фундаментальними, первинними та елементарними;

II рівень – це складні, матеріальні й соціалізовані потреби в гарантії безпеки свого становища і становища своїх нащадків, стабільності свого статусу й статусу свого ро-

ду. Вони зумовлені й опосередковані соціальними відносинами особи;

III рівень – потреба в реалізації інтелектуальних і фізичних можливостей індивіда, природних нахилів особи; в належності до якоїсь групи, товариства, співучасті в життєдіяльності цієї групи, товариства, об'єднанні з кимось в такій групі, товаристві, а також потреби в дружбі та симпатії. Вони з'являються після задоволення потреб у зміцненні становища індивіда, стабілізації його соціального середовища [6].

Як зазначав відомий психолог А. Маслоу [2], потреби людини є надзвичайно впертими і свавільними. Вони не піддаються вмовлянням та обмеженням, не допускають альтернативи. Потреби українців вимогливі й спонукають індивіда свідомо і несвідомо шукати можливості для їх задоволення. Особливу увагу А. Маслоу звертає на фізіологічні потреби організму людини, у разі домінування яких усі інші потреби можуть навіть не відчуватися. В цьому випадку ті здібності особи, які не наближають її до бажаної мети, до певного часу дрімать або відмирають, призводячи до специфічної зміни людиною філософії свого майбутнього [2].

В Україні майже 76,7% від грошових витрат сільських домогосподарств спрямовується на задоволення першої групи життєво важливих потреб, до яких ми зарахували продукти харчування; одяг та взуття; житло, воду, електроенергію, газ й інші види палива; меблі, предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла. На другу групу – охорону здоров'я, транспорт, зв'язок, освіту – селяни витрачають 15,9%, а третю – відпочинок і культуру, ресторани й готелі – лише 7,4%.

Найсуттєвішою є частка витрат на харчування, яка в сільських і міських домогосподарствах майже не різнилася й становить – відповідно 57 і 52%. Проте необхідно врахувати, що частину харчових продуктів, які споживають селяни, вони виробляють самостійно в особистих селянських господарствах. На основі проведених нами розрахунків було встановлено, що в разі відсутності у сільських жителів власних господарств, вони б додатково витрачали у середньому 292 грн на місяць на одну особу, або 789 грн на одне домогосподарство (табл.), а частка витрат на харчування для сільських домогосподарств зросла б до 75%.

Грошові витрати сільського населення України на спожиті продукти харчування, які вироблені в особистих селянських господарствах

Продукти	Спожито у середньому за місяць із розрахунку на одну особу, кг	Частка спожитих продуктів харчування, вироблених в особистих селянських господарствах, %	Ціна за 1 кг, грн*	Вартість спожитих продуктів харчування, вироблених в особистих селянських господарствах, грн
Хліб і хлібопродукти	10,7	1,8	7,4	1,5
М'ясо і м'ясопродукти	3,6	35,8	50	65
Риба та рибопродукти	1,6	1,5	24	2,5
Молоко, сир	15,0	49,8	9	67,5
Яйця, шт.	19	70,4	0,9	12,6
Олія та жири	х	х	х	х
з них сало й інші тваринні харчові жири	0,7	27,9	30	6
масло	0,3	3,4	55	5,5
олія та інші рослинні жири	1,8	0,2	17	1,7
Фрукти та ягоди	3,5	22,9	12	9,6
Овочі	18,8	70,1	8	105,6
з них картопля	9,8	83,7	1,5	12,3
Цукор, джем, мед, сироп, шоколад і кондитерські вироби	3,4	5,6	8,5	1,7
Усього	х	х	х	≈292

Джерело: Розраховано автором за [1].

*Середня ціна в роздрібній торгівлі у Київській та Житомирській областях станом на 1 квітня 2013 р.

У таблиці використані ціни роздрібної торгівлі, проте собівартість деяких продуктів, вироблених в особистих селянських господарствах, висока. А враховуючи те, що постійна праця у власному господарстві є важкою, трудомісткою й призводить до поступового психофізіологічного виснаження організму людини, витрати селян на харчування є непомірно великими.

Поряд із харчуванням іншою, не менш важливою проблемою є якість житлових умов сільського населення. Відповідно до стандартів розвинутих країн світу житловий будинок обов'язково повинен мати комунальні зручності: водопостачання, у т.ч. гаряче, водовідведення, електропостачання, опалення тощо, в іншому випадку він вважається непридатним для життя. В сільській місцевості водопроводом обладнано 29 % загальної площі у житлових будинках, каналізацією – 25, опаленням – 39, газом – 84, мають гаряче водопостачання 13 % загальної площі.

Недоступність соціальних послуг для більшості селян в Україні пов'язана або з відсутністю установ та організацій, які їх надають, або низьким рівнем грошових доходів і неможливістю їх збільшення. Так, 52 % сільських населених пунктів не мають шкіл, 34 – закладів охорони здоров'я, 45% – клубних закладів.

Офіційний рівень безробіття в Україні досить низький, але третина сільських домогосподарств із дітьми, в яких усі дорослі працюють, були бідними. Серед домогосподарств, які складаються лише з осіб пенсійного віку, цей показник дорівнював 17%. Тобто рівень бідності в Україні як і в інших країнах залежить від демографічних характеристик людини, але зайнятість не є гарантією можливості забезпечення їй нормальних умов життя. Наприклад, у США рівень бідності знижується зі зростанням вікової групи та є найвищим серед осіб 18-24 роки – понад третина, у віці 25-34 роки – 19%, а після 65 років – лише 5,6%. За сімейним становищем бідними є третина домогосподарств, які складаються з матерів-одиначок, і лише 5,8% це сімейні пари.

У зв'язку з тим, що в Україні в сільській місцевості не створені легальні умови для

повноцінного задоволення потреб, набуло поширення таке явище, як бідність зайнятого населення. Це підтверджує структура доходів сільських домогосподарств, в якій частка оплати праці становить лише 34 %, тоді як у розвинутих країнах світу – 80-90%. Селяни значною мірою залежні від державних виплат (пенсій, соціальних допомог) та власної важкої праці в особистих селянських господарствах.

Розглянемо сферу охорони здоров'я, в якій згідно з офіційними статистичними даними забезпеченість населення ліжко-місцями знаходиться на рівні 70-90 % залежно від регіону. У 2011 році вперше зареєстровано 32,4 млн випадків різних захворювань, тобто можна припустити, що в середньому перехворіло 70% населення, але якщо врахувати, що в Україні поширена практика не звернення до лікарів та самолікування, то цей показник буде значно вищим.

Оцінює свій стан здоров'я як «добрий» 47% населення країни. Найвища частка таких осіб – 77–70 % – була серед дітей до 14 років, підлітків, чоловіків і жінок у віці 18–29 років, тоді як серед населення старше працездатного віку добре себе почували 10% чоловіків та 8% жінок. Якщо врахувати високий рівень смертності й низьку тривалість життя, втрата людиною з віком власного здоров'я показує про незадовільні умови її життєдіяльності.

Як «поганий» оцінили стан свого здоров'я 10% населення: найбільше таких було серед осіб непрацездатного віку – майже третина. Пенсію по інвалідності одержують 1,5 млн осіб, тобто 3,4% населення України. За останні двадцять років зросла кількість новоутворень, хвороби системи кровообігу, ендокринної системи, порушення обміну речовин, кістково-м'язової системи та сполучної тканини, сечостатевої системи, хвороби, пов'язані з вагітністю, уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення. Тобто ті хвороби, які пов'язані, насамперед, зі станом навколишнього середовища, умовами проживання населення та якістю його життя. Зросла кількість так званих соціально небезпечних хвороб: чисельність осіб, залежних від вживання наркотичних речовин і які знаходяться на

обліку в медичних закладах, у 1995-2011 роках збільшилася на 72%.

Порівняння суб'єктивних оцінок стану здоров'я міського та сільського населення показує, що серед останніх в усіх статеві-вікових групах (за винятком чоловіків непрацездатного віку) частка осіб, які почували себе добре, вища. Це пов'язують зі значно меншим негативним впливом несприятливих екологічних, техногенних факторів і психоемоційних перевантажень, притаманних способу життя мешканців сучасних міст, особливо мегаполісів. Але якщо врахувати, що селяни частіше помирають від занедбаних форм хвороб, то слід припустити, що причина в іншому: менша доступність до об'єктів охорони здоров'я й менша кількість часу, який селяни затрачають на догляд за собою. Зайняття сільським господарством, особливо в особистих селянських господарствах, фактично «прив'язують» селянина, обмежуючи час і вибір видів дозвілля.

Даний висновок підтверджують також статистичні дані. 20% сільського населення не в змозі переважно через високу вартість ліків їх придбати, відвідати лікаря, одержати відповідне медичне обстеження. Ще 6% сільського населення не мають доступу до спеціаліста необхідного профілю. І все ж чисельність сільського населення, що звернулося за медичною допомогою, була в 2,5 раза більша, ніж у міських поселеннях, половина з них – для проходження профілактичного огляду. Це може здатися добрим показником, але в нашій країні немає культури обов'язкового періодичного огляду. Під профілактичним оглядом на побутовому рівні розуміють медичний огляд перед прийомом на роботу, навчання та в інших випадках, не пов'язаний зі збереженням свого здоров'я.

Поряд із поняттям «рівень життя населення» необхідно переглянути підходи до розуміння «якість життя населення», яке вітчизняні дослідники зводять до якісних характеристик духовних, матеріальних, соціокультурних, екологічних і демографічних компонентів життя. Її цільовими складовими є якість освіти, рівень здоров'я та харчування, розв'язання проблем бідності, оздоровлення навколишнього середовища, більше можливостей самореалізації особи, багатше культурне життя.

У зарубіжній літературі наголошується, що на відміну від «рівня життя населення» категорія «якість життя» суб'єктивніша й охоплює права і свободи людини: свободу пересування, місця проживання, право вступати в шлюб, мати сім'ю, відсутність дискримінації за статю, віком, національністю, релігією, соціально-економічним статусом, право вільно обирати професію, справедливу оплату праці, право голосу, право на відпочинок і дозвілля, право на освіту, на людську гідність та інші. Всі ці права і свободи закріплені в розділі II Конституції України, але механізм їх реалізації й захисту є недосконалим.

Висновки. Формуючи стратегію забезпечення гідного рівня життя населення в Україні, слід охопити не лише всі сфери життєдіяльності людини, але й приділити увагу поліпшенню якості товарів і послуг та комфортності її життєвого середовища. При цьому треба врахувати, що на рівні індивіда, конкретної сім'ї успішність цієї стратегії слід оцінювати з позиції розміру грошового доходу та наявності конкретних матеріальних благ; на рівні громади, регіону, держави – наявності легальних умов для повноцінного задоволення власних потреб населення.

Список використаних джерел

1. Витрати та ресурси домогосподарств України у 2011 році. Стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 368 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу; перев. с. англ. Т. Гутман, Н. Мухина. – Санкт-Петербург, 2012. – 352 с.
3. Морозюк Н.В. Особливості впливу рівня забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури на демографічну ситуацію в селах регіону / Н.В. Морозюк // Зб. наук. праць Вінницького держ. аграр. ун-ту. – 2008. – Вип. 36. – С. 237-241.
4. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села / Е.М. Лібанова [відп. ред.]. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с.

5. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2011 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publdomogosp_u.htm.
6. Соціологія праці / В.К. Терещенко, В.А. Ткачук, В.І. Лисенко; за ред. В.К. Терещенка. – К., 2006. – 206 с.
7. Теорія, політика та практика сільського розвитку / [за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи]. – К., 2010. – 376 с.
8. Україна у цифрах. Стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2012 – 250 с.
9. Rural sustainable development in the knowledge society / Tovey Hilary; Bruckmeier Karl. – Ashgate. 2009. - 316 p.
10. Local Agenda 21. Methodological Manual Based on Experiences from Slovakia / edited by Peter Mederly. Bratislava, 2004. – 73 с.
11. Sustainable Development in Germany. Indicator Report 2006. Federal Statistical Office of Germany, Wiesbaden, 2007. – 59 с.
12. Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21. Canberra, 1999. – 188 с.
13. Sustainable Development Indicators for Sweden – a first set 2001. Statistics Sweden; Swedish Environmental Protection Agency, 2001. – 52 с.
14. Focus on Sustainable Development. Nordic Key Indicators 2006. Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 2006. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.

* * *

Новини АПК

Меморандум із виробниками хліба та торговельними мережами відкритий для приєднання всіх учасників ринку

В Україні підписаний Меморандум порозуміння між органами виконавчої влади, виробниками хліба та хлібобулочних виробів і закладами мережевої торгівлі, що є відкритим до підписання всіма зацікавленими сторонами. На цьому наголосив Перший заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Іван Бісюк: «Меморандум дає змогу представникам виконавчої влади інших регіонів, хлібопекарським підприємствам та торговельним мережам долучитися до цього проекту».

Сторони домовилися про скоординовану взаємодію органів виконавчої влади, виробників хліба та хлібобулочних виробів і закладів мережевої торгівлі у питанні забезпечення стабільної цінової ситуації на ринку хліба та хлібобулочних виробів.

Відповідно до положень Меморандуму в забезпеченні стабільної ситуації на ринку найбільш уживаних сортів хліба зростає роль місцевих органів влади. Зокрема, обласні та Київська міська держадміністрації зобов'язуються сформувати регіональні ресурси продовольчого зерна на 2013/14 та 2014/15 маркетингові періоди, спрямовувати це зерно та борошно з нього насамперед для хлібопекарських підприємств на виробництво «соціальних видів» хліба, сприяти розширенню мереж реалізації цього хліба, здійснювати моніторинг і контроль цін.

Мінагрополітики і надалі сприятиме забезпеченню формування державного інтервенційного фонду шляхом переробки зерна та реалізації виробленого борошна пекарям для виробництва хліба та хлібобулочних виробів, що користуються найбільшим споживчим попитом у регіонах.

Виробники хліба мають заздалегідь формувати запаси зерна чи борошна для безперебійної роботи та стабільно постачати хліб для реалізації, впроваджувати новітні енергозберігаючі технології, розширювати виробництво, створювати нові робочі місця. Заклади мережевої торгівлі, зі свого боку, зобов'язуються сприяти розширенню асортименту та збільшенню обсягів реалізації хліба, скоротити строки оплати за хліб, не застосовувати під час реалізації «соціальних видів» хліба додаткових платежів до хлібопекарських підприємств, укладати прямі договори з виробниками для своєчасного і в повному обсязі постачання хліба.

Перший заступник Міністра Іван Бісюк зазначив: «Для нас хліб – це той продукт, що має найбільше значення. Він є невід'ємною частиною раціону кожного. Тому ми не можемо допустити, щоб Україна, як одна із провідних країн-виробників зерна у світі, відчувала нестабільність і непрогнозованість на цьому ринку. Ми укладаємо цей меморандум та запрошуємо до його підписання інших учасників ринку для того, щоб кожен громадянин мав впевненість, що щодня в зручному для нього місці він зможе придбати необхідний йому хліб».

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 330.341.1:346

*Г.Є. МАЗНЄВ, кандидат технічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
директор Інституту бізнесу і менеджменту
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка*

Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження

Постановка проблеми. Світовий досвід розвитку конкурентоспроможності держави, регіонів і підприємств довів ефективність використання кластерних технологій. Реалізація кластерних ініціатив дає змогу досягти значного економічного й соціального ефектів як на національному та регіональному, так і на рівні підприємства. Кластеризація набуває широкого визнання у світі як основний шлях розвитку конкурентоспроможності, стимулювання інновацій, залучення інвестицій, створення нових технологій [18, 19]. «Стосовно вітчизняного сільського господарства кластеризація може стати одним із ефективних механізмів формування нового типу економічних відносин для підвищення конкурентоспроможності аграрної економіки та її соціальної спрямованості» [11, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кластеризації економіки присвятили дослідження відомі зарубіжні й вітчизняні вчені: М. Портер [9], В.М. Геєць [3], М.Ф. Кропивко [11], В.А. Кундиус [7], К.І. Панкова [8], В.В. Россоха [10], П.Т. Саблук [11], С.І. Соколенко [14], Л.Ф. Федулова [15], І.Г. Яненко [17] та ін.

Проте багато питань цієї проблеми залишаються недостатньо вивченими [3], мало уваги приділено виявленню особливостей створення і функціонування кластерних структур. Багато з вищеназваних учених [10, 14, 15] наголошують на тому, що особливістю кластерних формувань є широкий

діапазон їх форм і видів, що зумовлює значні труднощі при створенні кластерів.

Слід звернути увагу на те, що сучасні дослідження [2, 5] доводять, що неврахування певних особливостей функціонування інноваційних кластерів може призвести не тільки до зниження ефективності роботи, а й навіть до декомпозиції кластерної системи.

Мета статті – подальше дослідження особливостей інноваційних технологічних кластерів, виявлення перешкод і обґрунтування шляхів успішного розвитку кластерних формувань.

Виклад основних результатів дослідження. Останнім часом з'явилося багато публікацій із питань класифікації кластерів, ефективності їх функціонування, зарубіжного досвіду використання кластерних моделей, пропозиції щодо застосування кластерних технологій в умовах вітчизняної економіки тощо.

Проте в роботах багатьох дослідників переважають фрагментарний аналіз та вибіркового підходу щодо висвітлення окремих аспектів формування й функціонування кластерів. Причому наголос робиться в основному на перевагах кластерних формувань. Деякі автори, спираючись на досвід високорозвинутих країн, значно перебільшують позитивні якості кластерів, приписуючи їм антикризові можливості та здатність реанімувати фінансово слабкі, збиткові підприємства.

Але ми вважаємо, що такий підхід є помилковим. Об'єднання високорентабельних

© Г.Є. Мазнєв, 2013

і збиткових підприємств через різну забезпеченість фінансовими, трудовими й матеріальними ресурсами, різні інтереси учасників, а тому і відсутність належної довіри між ними, не може генерувати синергетичного ефекту, притаманного системі. Такий ефект може бути забезпечений тільки в тому разі, коли кожний учасник робить адекватний внесок у розвиток об'єднаного виробництва та підвищення його ефективності. З цього приводу важко не погодитись із висловлюванням К.І. Панкової, що «кластер М. Портера – это боевое сообщество готовых к рыночной борьбе участников, а не обоз с вяло плетущимися спутниками» [8, с. 65].

Інноваційний кластер здатний розвиватися тільки при постійному створенні й впровадженні новачій та високій інновативній здібності учасників кластера. Такі умови в інноваційному кластері забезпечуються наявністю в його структурі розвиненої дослідницької сфери, яка може бути представлена університетами і науково-дослідними установами, які мають бути включені до кластероутворювального ядра. Це дасть змогу генерувати нові ідеї з високою частотою й періодичністю.

Проте слід мати на увазі, що сучасні дослідження зарубіжних учених доводять, що в інноваційних кластерах генерування інновацій компонентами кластера може відігравати не тільки позитивну, а в певних випадках і руйнівну роль. Це призводить до зниження темпів розвитку кластера, внаслідок чого останній може перейти з прогресивної на ізогресивну і навіть на регресивну гілку розвитку, що в подальшому може призвести до його декомпозиції, тобто до розпаду кластерної структури. Розпад кластера нівелює синергетичний ефект, зумовлений географічною близькістю учасників кластерного формування.

Сучасні інноваційні технологічні кластери в агропромисловому виробництві являють собою складну систему взаємозв'язаних підприємств із багатьма стадіями виробництва й переробки сільськогосподарської продукції. Якість і собівартість кінцевого продукту суттєво залежить від попередніх етапів його обробки. Тому ефект від впровадження інновацій на певному етапі виробни-

чого процесу може бути нівельований іншим учасником кластера, наприклад, підприємством–переробником на наступному етапі. Це спричинятиме дестабілізацію усієї кластерної системи і можливий її розпад.

Надзвичайно важливим є те, щоб інноваційне зростання кластерного формування відбувалося синхронно всіма його учасниками. Тобто інновації повинні впроваджуватися не ізольовано в окремих підприємствах, а одночасно всіма елементами кластерної системи. Таким чином, необхідним є створення замкнутого технологічного ланцюжка з інноваційних підприємств.

Характерною особливістю і перевагою кластерних формувань є те, що увага концентрується не на окремих підприємствах, а на взаємовідносинах між підприємствами і установами, які входять до складу кластера. А взаємовідносини будуються, насамперед, на засадах кооперації, відкритості, довіри та довгострокових договірних стосунків. Важливість взаємозв'язків учасників об'єднання в сфері інноваційної діяльності підкреслюють автори [16]. Вони наголошують, що саме створення нових ефективних зв'язків між учасниками об'єднання породжує властивості, якими не володіє жодний із учасників, що забезпечує комплексну систему генерації знань, перетворення їх в інновації, а також подальшу комерціалізацію останніх.

Координація інтересів учасників кластера, які зв'язані одним технологічним ланцюжком, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які зумовлені спільними цілями й територіальною близькістю виробничих, обслуговуючих підприємств, наукових установ та органів влади. Формування мережі стійких взаємозв'язків між усіма учасниками кластера забезпечує поширення нових знань і технологій та прискорює трансформацію інновацій у конкурентні переваги.

Інноваційний кластер повинен працювати як єдиний економічний організм, але при його формуванні виникає багато проблем взаємодії окремих елементів. Особливістю інноваційних кластерів є те, що між його компонентами, які знаходяться у взаємодії, періодично виникають внутрісистемні протиріччя. Це протиріччя між компонентами

усередині кластероутворювального ядра, або між компонентами усередині оточення ядра, а також між компонентами ядра і компонентами оточення. Необхідно враховувати, що, наприклад, сильний представник оточення кластероутворювального ядра може захоплювати й утримувати внутрікластерні ресурси на шкоду компонентам ядра. Тобто учасники кластера в ринкових умовах не завжди підпорядковуються єдиній стратегічній меті. Слід мати на увазі, що в інноваційних кластерах, крім матеріальних і фінансових ресурсів, ресурсом є також високоспецифічні фактори виробництва – інтелектуальна праця, наукові ідеї та розробки. Саме ці фактори виробництва є необхідними для підвищення стійкості кластера і його подальшого прогресивного розвитку.

Для забезпечення ефективної роботи інноваційного кластера повинно бути цілеспрямоване управління його функціонуванням. Науковці [2] доводять, що таке управління можливе на базі методології гомеостатики [4], яка передбачає управління розвитком системного об'єкта через управління внутрісистемними протиріччями між двома його компонентами, які знаходяться у взаємодії. Вони стверджують, що гомеостатична концепція протиріччя є більш глибокою й ефективною порівняно з концепцією конкуренції [2, с. 59].

Конкуренція, як відомо, забезпечує природний відбір найбільш життєздатних елементів біологічних і соціально-економічних систем та позбавлення слабших. Вважаємо, що це неприпустимо для внутрікластерних взаємовідносин. У кластерах конкурентна боротьба повинна бути незначною, інакше висока конкуренція руйнуватиме кооперативні взаємозв'язки учасників кластера. Домінування конкуренції над кооперацією призводитиме до розпаду кластерного формування.

Водночас деякі науковці або не акцентують увагу на тому, що конкуренція між учасниками кластера повинна бути незначною, або стверджують, що в кластері має бути висока конкуренція. Наприклад, цитуємо: «... взаємодія в кластері характеризується... наявністю високого рівня конкуренції...» [6, с. 29].

Не можемо погодитися з таким твердженням. З цього приводу не зайвим буде навести думку автора теорії кластерів Майкла Портера, який наголошував, що «більшість учасників кластера не конкурують між собою безпосередньо... вони мають багато спільних потреб і можливостей... для координування дій.. без загрози конкуренції» [9, с. 214].

Вважаємо, що в кластерах не можна допускати високого рівня конкуренції та домінування її над кооперацією. Більше того, між конкуренцією й кооперацією повинен дотримуватися певний баланс. Аналогічну думку висловлюють також й інші дослідники. Навіть вважають доречним [2, 5] вживання термінів «суперництво» і «співробітництво», які адекватніше віддзеркалюють сутність внутрікластерних взаємовідносин ніж «конкуренція» та «кооперація».

Управління розвитком і ефективним функціонуванням інноваційного кластера повинно ґрунтуватися на дотриманні динамічного балансу між суперництвом компонентів кластера за ресурси й співробітництвом із використання ресурсів. У цьому разі конкурентні переваги окремих фірм та кластерного формування в цілому зростають і стають стійкими й тривалими.

Для характеристики значимості суб'єкта, його вагомості у бізнесовому просторі останнім часом в економічній науці введено термін «суб'єктність», що трактується як здатність господарюючого суб'єкта самостійно визначати власну економічну поведінку незалежно від інших підприємств, ставити цілі, формувати стратегію і самостійно розвиватися на основі власних інтелектуальних, ресурсних та інших можливостей [12]. Будь-яка організаційна система накладає певні обмеження незалежності дій суб'єкта господарювання. Тому, на перший погляд, чим більше самостійність підприємства й незалежність його від інших операторів ринку, тим більшим є його успіх у ринковій економіці.

Але в сучасних умовах глобалізації це правило суттєво порушується. Спостерігається невідповідність рівня успіху підприємницької структури співвідношенню «залежність – самостійність» підприємства.

Збільшення залежності підприємства від інших може як зменшувати, так і суттєво збільшувати результати господарської діяльності, тобто знижувати або підвищувати рівень його суб'єктності. Таке явище сучасна економічна наука визначає як «парадокс суб'єктності».

Розв'язання парадокса суб'єктності може бути досягнуто, якщо підприємство свідомо поступиться часткою своєї незалежності й побудує надійні зв'язки із впливовими партнерами. Тобто для досягнення вищого рівня успіху «треба йти назустріч вельми серйозній залежності від ефективних партнерів» [13, с. 92].

У кластерах парадокс суб'єктності розв'язується найбільш вдало, тому що кожне підприємство-учасник кластера фокусується на своїх конкурентних перевагах, залишаючи у своєму виробництві тільки те, що може виконувати краще інших, а партнерам передає види діяльності, де їхні переваги є незаперечними [13]. При цьому зростає рівень партнерського співробітництва, учасники прагнуть до підвищення ефективності як власної, так і колективної діяльності. На думку вчених, кластери являють собою більш високий рівень розвитку інтеграційних процесів [7].

Коопераційні та інтеграційні процеси мінімізують трансакційні витрати [1], отже виступають важливішим фактором генерування ефекту емерджентності, який характеризується перевищенням сукупного результату над сумою його складових. У той же час для автономно діючих суб'єктів ринку трансакційні витрати зростають [1].

Інтенсифікація механізмів приватно-державного партнерства шляхом формування й розвитку інноваційних технологічних кластерів є потужним каталізатором підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Розв'язання такої великомасштабної проблеми неможливо за ініціативою окремих учасників ринку і повинно здійснюватися на всіх рівнях законодавчої та виконавчої влади. При формуванні інноваційних технологічних кластерів мають бути чітко визначені ролі державних і приватних структур відповідно до їх функцій та повноважень як у національному господарстві, так

і в кластері, який створюється. Крім того, завдання, які підлягають розв'язанню на макро-, мезо- та мікрорівнях, мають бути розподілені функціонально між суб'єктами регіональної і державної влади та приватними структурами.

Висновки. 1. В інноваційних кластерах генерування інновацій компонентами кластера може відігравати не тільки позитивну, а у певних випадках і руйнівну роль. Ефект від впровадження інновацій на певному етапі виробничого процесу може бути нівельований іншим учасником, наприклад, підприємством-переробником на наступному етапі. В результаті кластер може перейти з прогресивної на ізогресивну і навіть на регресивну гілку розвитку, що в подальшому призведе до розпаду кластерної структури.

Для запобігання переходу кластерної системи на регресивну гілку розвитку й подальшої її декомпозиції впровадження інновацій має здійснюватися не ізольовано в окремих підприємствах, а синхронно всіма елементами кластерного формування.

2. Управління взаємовідносинами учасників кластера слід будувати на базі методології гомеостатики через управління внутрішньосистемними протиріччями між параметрами його компонентів, які знаходяться у взаємодії.

3. Закономірність зростання успіху господарюючого суб'єкта від збільшення самостійності та незалежності його від інших операторів ринку в сучасних умовах порушується. Для розв'язання так званого «парадокса суб'єктності» в інноваційних кластерах підприємство має свідомо поступитися часткою своєї незалежності, будуючи зв'язки із впливовими партнерами і фокусуючись на своїх конкурентних перевагах.

4. В інноваційних кластерах коопераційні й інтеграційні процеси мінімізують трансакційні витрати і тому є важливішим фактором генерування ефекту емерджентності.

5. У кластерах не можна допускати високого рівня конкуренції та домінування її над кооперацією — повинен дотримуватися динамічний баланс між суперництвом компонентів кластера за ресурси й співробітництвом із використання ресурсів. У цьому разі конкурентні переваги окремих фірм і клас-

терного формування в цілому зростають та стають стійкими й тривалими.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на узагальнення та розвиток методологічних засад формування інноваційних технологічних кластерів в агропромислово-

му виробництві, визначення можливостей адаптації їх до умов вітчизняної економіки для забезпечення випереджального економічного зростання на основі використання інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Анциферова О. Саморегулирование развития кооперационных и интеграционных процессов / О. Анциферова // Экономика сельского хозяйства России. – 2011. – № 1. – С. 54-61.
2. Боуш Г.Д. Новый подход к управлению развитием инновационных кластеров / Г.Д. Боуш, О.А. Верховец, К.И. Грасмик // Инновации. – 2012. – № 1. – С. 57-65.
3. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. Геєць // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 10-11.
4. Горский Ю.М. Основы гомеостатики: курс лекций / Ю.М. Горский. – Иркутск: Изд-во Иркутской экономической академии, 1995. – 248 с.
5. Заболотский С.А. Риски инновационного развития кластеров федерального значения в нефтегазохимическом комплексе / С.А. Заболотский // Инновации. – 2012. – № 2. – С. 42-44.
6. Некрасов Р.В. Опыт развития кластеров в Самарской области / Р.В. Некрасов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 6. – С. 28-33.
7. Кундиус В.А. Формирование кластеров на селе – базис инновационного развития агропромышленного производства / В.А. Кундиус // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 2. – С. 56-62.
8. Панкова К.И. Ещё о кластерах / К.И. Панкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 1. – С. 63-66.
9. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: ИД «Вильямс», 2000. – 486 с.
10. Россоха В.В. Кластерна модель організації виробничих систем / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 146-152.
11. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3-13.
12. Сарно А. Субъектность и инновационные сети Санкт-Петербурга / А. Сарно, И. Сарно, Э. Кокконен // Инновации. – 2008. – № 8. – С. 24-30.
13. Сарно А. Менеджеры Санкт-Петербурга на пути создания инновационной экономики / А.Сарно, И. Сарно, Э. Кокконен // Инновации. – 2007. – № 11. – С. 91-97.
14. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 458 с.
15. Федулова Л.І. Методологічні засади формування технологічних кластерів / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 61-73.
16. Шпикуляк О.Г. Бізнес-система управління інноваційними ресурсами в агропромисловому виробництві України / О.Г. Шпикуляк, С.О. Тивончук, С.В. Тивончук, А.О. Сігайов // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 123-127.
17. Яненко І.Г. Організаційні аспекти формування інноваційних кластерів / І.Г. Яненко // Проблеми науки. – 2010. – № 1. – С. 10-18.
18. Boosting Innovation: The Cluster Approach. – OECD Proceedings, 1999. – 428 p.
19. Business Clusters: Promoting Enterprise i Central and Eastern Europe. – OECD Local Economic and Employment Development Programme, 2005. – 242 p.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2013 р.

*

*Б.А. ДАДАШЕВ, доктор економічних наук, заступник директора
Севастопольський інститут банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України*

Теоретико-методологічні засади інвестиційно-інноваційного зростання і розвитку економіки

Постановка проблеми. Стратегічним завданням сучасної державної політики України є створення міцних підвалин утвердження її як демократичної, високорозвинутої, соціальної за сутністю держави, інтегрованої у загальносвітову систему цивілізаційного поступу з конкурентоспроможною національною економікою. Метою цієї політики є досягнення високого життєвого рівня Українського народу, який відповідав би європейським суспільно-економічним стандартам і соціально-етичним цінностям.

Інтенсивна інвестиційно-інноваційна діяльність господарських суб'єктів модифікує конкурентно-ринковий механізм генерації, накопичення й руху капіталів; посилює в складі сукупного капіталу частку капіталу інтелектуального; розвиває організаційно-економічні та фінансові відносини між суб'єктами економіки. Тобто інтенсивні інвестиційно-інноваційні процеси сучасної

ринкової економіки зумовлюють прогрес продуктивних сил і подальшу трансформацію й розвиток суспільно-економічних відносин, що відповідають загальному цивілізованому поступу.

Інвестиційно-інноваційна діяльність за своєю економічною сутністю є процесом, який К. Маркс визначив як самозростання капіталу в системі суспільного відтворення.

Сучасна теорія суспільного відтворення охоплює функціонування всієї національної економіки в цілому, всіх сфер економічного життя в їх взаємозв'язку і взаємодії, а також економічне індивідуальне відтворення, що здійснюється в межах окремого підприємства – суб'єкта господарювання.

Інвестиційна діяльність є об'єктивною умовою процесу відтворення суспільного продукту. Інноваційне ж спрямування інвестиційних фінансових потоків та пов'язане з ним посилення науково-технічного прогресу й поглиблення суспільного поділу праці прискорює якісний розвиток продуктивних сил і вдосконалення виробничих відносин у суспільстві. Це значною мірою визначає динамізм і реальність умов розвитку економічних суб'єктів і суспільства у цілому.

Сучасна економічна теорія суспільного відтворення ґрунтується на принципах побудови інвестиційних фінансово-грошових потоків, змістовно виражаючи відтворення внутрішнього валового продукту як процесу створення нової вартості.

Першочергове значення надається потоку, спрямованому на формування капіталоутворення, а не функціонуванню капіталу, вже сформованому в економіці. Капіталоутворення є суттєвим фактором впливу на економічне зростання, бо саме воно забезпечує

введення нових і відтворення та переоснащення діючих виробничих потужностей.

У сучасних умовах депресійного стану національної економіки в Україні, переходу її до нової якісної визначеності, реалізації набутих у процесі ринкової трансформації ринкових механізмів запуску економічного зростання та забезпечення його наростаючих темпів важливого значення набувають питання реалізації дієвої фінансово-економічної стратегії й національної інвестиційно-інноваційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню теоретико-методологічних питань зазначеної проблеми присвятили свої праці відомі українські економісти Ю. Бажал [2], Я. Білоусько [3], І. Бланк [4], А. Гальчинський [9], В. Гриньова [10], Б. Данилишин [5], А. Пересада [15], Н. Поліщук [14], В. Федоренко [17] та ін.

Проблематика інвестиційного розвитку аграрного виробництва висвітлена у роботах українських учених-аграріїв: О. Дація [6], М. Дем'яненка [7], О. Крисального [11], М. Кропивка [12], Ю. Лупенка [1], Л. Марчука [13], В. Россохи [16], П. Саблука [1] й ін.

Теорія суспільного відтворення та інвестування, безперечно, є методологічною основою розробки різних напрямів економічного зростання, вдосконалення і розвитку фінансово-економічного механізму ефективного функціонування виробничих структур, управління процесами соціального розвитку. Саме в пошуку способів вирішення цих питань здійснюється більшість сучасних наукових досліджень щодо швидкого забезпечення якісного економічного відтворення. Цими питаннями займаються й іноземні дослідники [18-20].

Мета статті – узагальнення теоретичних аспектів щодо обґрунтування сутності категорії інвестиційно-інноваційної діяльності як головної рушійної сили економічного зростання економіки держави.

Виклад основних результатів дослідження. Інвестиційно-інноваційна діяльність є однією із найважливіших сфер функціонування кожного підприємства. Економічний достаток фірми, галузі, регіону, країни в цілому значною мірою генерується обсягами і

напрямами вкладення коштів, які активізують економічне зростання та якісні зрушення в соціально-економічного розвитку. Досягнення цих цілей безпосередньо пов'язане із формуванням активної інвестиційно-інноваційної політики, розробкою та реалізацією відповідних стратегій на макрорівні, регіональному й рівні підприємств.

На макроекономічному рівні розв'язуються три головні завдання: формулюється державна стратегія, створюється сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат для економіки в цілому, реалізуються відповідні державні програми. На регіональному рівні ставляться подібні завдання, але вони відповідають особливостям регіону. Проте зазначається, що і макро-, й регіональний рівні управління створюють умови для активного протікання інвестиційно-інноваційних процесів саме на рівні первинної господарської ланки – окремого суб'єкта господарювання [17].

За сучасними уявленнями інвестиційно-інноваційна політика держави або окремого підприємства здійснюється з метою найбільш ефективного інвестиційного забезпечення стратегії розвитку. На рівні держави ця політика включає загальні принципи рішення і заходи, що визначають обсяги та напрями державної інвестиційної підтримки різних сфер і галузей економіки з метою забезпечення ефективності та пріоритетності її розвитку, усунення внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери, стимулювання інвестиційної діяльності недержавних інвесторів, зокрема й іноземних.

Інноваційному розвитку економіки має сприяти дієвий механізм інноваційної діяльності, тому необхідним є налагодження зворотного зв'язку між зовнішнім середовищем і регіональною аграрною економікою через систему інформаційного забезпечення, яке надходить у вигляді інформації про зовнішнє середовище і сам об'єкт управління. Це дає можливість на основі об'єктивних економічних законів створити управління інноваційною діяльністю, яке поєднує державне регулювання та саморегулювання економічних процесів на всіх рівнях управління.

Управління інноваційною діяльністю слід розглядати як ієрархічну систему, що здійснюється у взаємодії макро- й мікроекономічних рівнів (рис. 1).

Інвестиційна політика держави реалізується через механізми прямого та непрямого економічного регулювання. Пряма державна підтримка здійснюється за визначеними напрямками шляхом фінансування державних галузевих і спеціальних цільових інвестиційно-інноваційних програм. Засобами не-

прямого економічного впливу держава стимулює інвестиції товаровиробників та інших інвесторів шляхом пільгового оподаткування й кредитної підтримки, удосконалення системи амортизаційних відрахувань, прямих і непрямих субсидій тощо. Ця політика держави спрямована на реалізацію найвигідніших варіантів оновлення та збільшення активів із метою забезпечення цілей розвитку. Вона є формою реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку економіки.

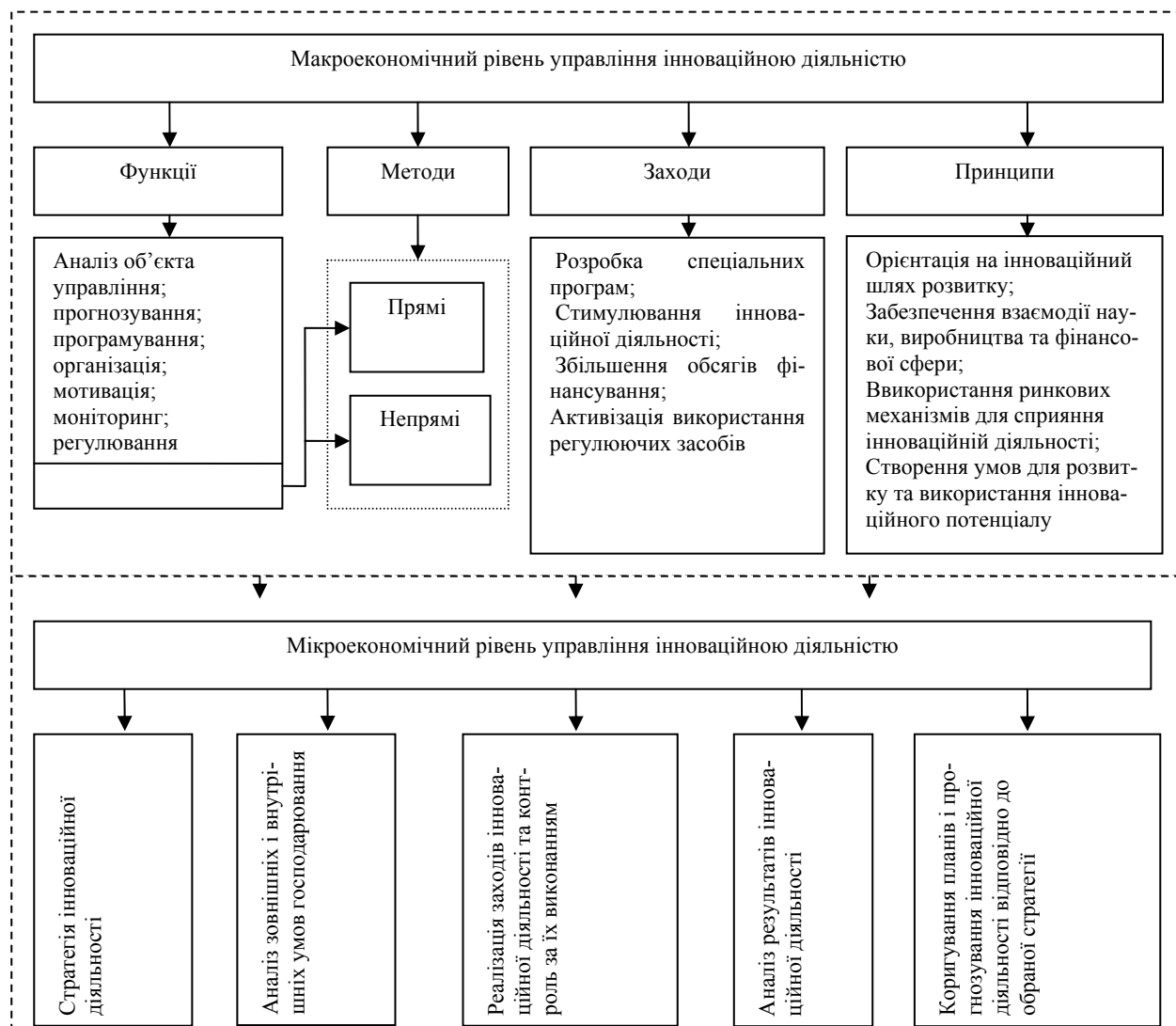

Рис. 1. Ієрархія управління інноваційною діяльністю [14]

Інвестиційна політика підприємств передбачає проведення комплексу заходів, серед яких такі: оцінка умов зовнішнього інвестиційного середовища й кон'юнктури інвестиційного ринку; визначення об'єктів та обсягів інвестування, їх відповідності напрямкам інвестиційної стратегії підприємства; пошук джерел інвестиційних ресурсів й оптимізація їх структури; формування

портфеля цінних паперів і грошових інструментів інвестування; забезпечення високої ефективності інвестицій, підвищення ліквідності активів та мінімізація інвестиційних ризиків.

Розрізняють такі типи інвестиційної політики підприємств: консервативний, поміркований і агресивний. Консервативна політика характеризується мінімізацією ризиків.

Тут головною умовою є не досягнення максимально-можливого доходу, а забезпечення збереження інвестиційних вкладень при невеликій прибутковості. Інвестиційно-інноваційна політика є заходом реалізації конкретних програм економічного розвитку.

Інвестиційно-інноваційна програма соціально-економічного розвитку – це запланована послідовність заходів та операцій, спрямованих на досягнення певної соціально-економічної мети. Вона може включати кілька конкретних проектів, поєднаних у послідовно-поетапному здійсненні в плановому періоді. На рівні підприємства програма може визначати завдання окремого року, а упродовж року – бізнес-плану окремого заходу.

Наприклад, «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» є інвестиційно-інноваційною програмою розвитку аграрно-промислового комплексу України. Цей програмний документ інвестиційно-інноваційної діяльності містить мету, завдання й основні принципи їх реалізації на конкретний період, визначаються шляхи, напрями і методи здійснення інвестиційного процесу. Програма передбачає концентрацію зусиль щодо досягнення мети шляхом відповідного управління капіталом із визначенням джерел, форм коштів, суб'єктів та об'єктів процесу [8].

Інвестиційно-інноваційна програма розвитку АПК є системним документом взаємозв'язаних інвестиційних (інноваційних) проектів, націлених на виконання конкретних виробничо-технічних, технологічних, соціально-економічних, соціальних завдань і заходів.

Таким чином, інвестиційно-інноваційна діяльність ґрунтується на здійсненні окремих проектів, зміст яких визначається особливостями інвестиційного вкладення коштів. При будівництві нових об'єктів розробляють передпроектну документацію (техніко-економічне обґрунтування і техніко-економічні розрахунки інвестицій), а також виконують необхідні креслення, готують графічні й текстові документи, інженерно-кошторисні розрахунки, які й визначають об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, техніко-технологічні, вартісні показники інвестування будівництва, реконструкції,

капітального ремонту, оснащення та переоснащення окремих об'єктів – основних засобів виробництва. Для невеликих проектних об'єктів зазвичай розробляється бізнес-план.

У країнах розвинутої ринкової економіки під інвестиційним проектом розуміють інвестиційну акцію, яка передбачає вкладення певної кількості ресурсів (фінансових, інтелектуальних і матеріальних) із метою одержання фінансового результату або розв'язання конкретного завдання.

Дослідження особливостей інвестиційно-інноваційної діяльності показують, що остання створює відокремлені за змістом, цілями й завданнями етапи конкретного прояву – стадії та періоди. Розуміння їхніх відмінностей уможливорює посилювати дієвість і ефективність інвестиційного процесу в системі суспільного відтворення, вчасно застосовувати заходи регулювання й координації перебігу його окремих фаз і етапів. Такий методологічний підхід дає змогу поєднувати окремі періоди й етапи інвестиційного процесу в цілісну систему, що проявляється у тому, що у складі відтворювального процесу найважливішим періодом є інвестиційний [6]. Він відображає формування виробничих засобів, визначає ефективність майбутнього функціонування створеного капіталу, можливості їх поповнення і відновлення. Основна мета інвестиційного періоду полягає у створенні такої системи виробничих фондів, яка б забезпечувала виробництво необхідного за обсягом та якістю продукту, реалізацію економічного, соціального й екологічного ефектів у чітко окреслений проміжок часу, тривалість якого визначається рівнем розвитку продуктивних сил, галузевою специфікою, видами продукції й темпами поновлення асортименту товарів.

Засобами реалізації інвестицій є проектування, будівництво, оснащення, монтаж; результатом – цілісний індивідуальний комплекс засобів виробництва.

Інвестиційний період включає такі етапи:

наукові розробки, які потрібні лише для оригінальних інвестиційних об'єктів, що реалізуються під безпосереднім наглядом науково-дослідних установ і конкретно уособлюють його;

проектування, що поєднує наукові розробки з їх матеріальним втіленням. Воно включає технічну, економічну, соціальну й екологічну частини; динамічні характеристики руху виробничих ресурсів у цілому та їх окремих елементів; сукупність заходів трудового забезпечення комплексу; модель процесу відтворення, що відображає оцінку життєвого циклу інвестованих ресурсів, оновлення комплексу в цілому й етапи його здійснення;

будівництво, випуск техніки, засобів виробництва, що обмежується часом укладення договору-підряду і прийняття створених потужностей на баланс. Здійснюється матеріалізація споживчих вартостей інвестованих виробничих ресурсів, які на попередніх етапах існували в ідеальній формі;

освоєння – введення в функціональну дію комплексу інвестованих виробничих ресурсів, доведення його до стану органічно цілісної системи, придатної до оптимального відтворення. Межі: від моменту вводу в експлуатацію до моменту досягнення всіх технічних, економічних, соціальних, екологічних функціональних параметрів, передбачених інвестиційним проектом.

За економічним змістом до інвестиційного періоду близьким є період оновлення (реновація) ресурсів. Оновлення – якісне вдосконалення системи виробничих ресурсів. Період оновлення завершує цикл відтворення, виступаючи початком нового циклу – періоду створення виробничих ресурсів.

Інвестиційний період за своїм змістом відображає створення нової додаткової одиниці в системі суспільних виробничих фондів, а інноваційний – якісне удосконалення уже наявної одиниці виробничих фондів, тобто технічне переозброєння, модернізацію і реконструкцію.

Інвестиційно-інноваційна діяльність в умовах ринку як рух інвестиційних ресурсів із метою приросту капіталу й досягнення інших соціально-економічних ефектів є системою економічних відносин суб'єктів та об'єктів, спонукальним мотивом яких є реалізація інтересів. Крім безпосередньої реалізації інтересів інвестора й одержувача інвестицій у веденні прибуткової діяльності досягається ряд соціально-економічних вигід загальносуспільного значення (рис. 2).

Рис. 2. Реалізація інтересів учасниками інвестиційно-інноваційної діяльності

Джерело: Розроблено автором.

Основними джерелами інвестицій для підприємства є такі:

власні кошти (прибуток, амортизаційні відрахування, суми одержаних страхових

виплат на відшкодування збитків), а також інші види активів (основні фонди, земельні ділянки, промислова власність) та залучені кошти (продаж акцій, благодійні внески тощо);

асигнування коштів державного й місцевих бюджетів, що надаються на зворотній основі (державне фінансування);

позичені кошти у вигляді кредитів, наданих державою, кредитів банків та інших інвесторів (інвестиційних фондів, страхових товариств, товариств взаємного кредиту тощо);

іноземні інвестиції як прямі, так і портфельні.

Таким чином, динамізм соціально-економічного розвитку суспільства забезпечується адекватним функціонуванням розширеного суспільного відтворення, об'єктивні й суб'єктивні фактори якого реалізуються в інвестиційно-інноваційній діяльності суб'єктів підприємництва, регульованій відповідною державною політикою.

Ця діяльність є синтезом інвестиційного та інноваційного прогресу як органічного поєднання екстенсивного й інтенсивного розвитку. Інвестування відображає загальне збільшення сукупних активів виробництва як основи розширення його матеріально-технічної бази (кількісної визначеності), а інноваціалізація – ту частину додаткових вкладень коштів у виробництво, яка забезпечує досягнення якісних зрушень: впровадження досконалих і принципово нових конкурентоспроможних технологій, продуктів і послуг, організаційно-управлінських моделей виробничого, адміністративного, комерційного характеру.

Висновки. Інноваційне інвестування як вкладення ресурсів на розвиток аграрних підприємств полягає у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу, які втілюються в технологіях виробництва.

Формування інноваційної стратегії значною мірою залежить від можливостей здійснення повномасштабного її фінансування, доступу до джерел ресурсів, оптимального розподілу ресурсів між поточною виробни-

чою й інноваційною діяльністю у процесі виробництва.

З огляду на надзвичайну важливість інвестиційної складової інноваційного процесу можна зробити висновок про доцільність формування інноваційно-інвестиційної стратегії, яка забезпечує узгодження цілей інноваційної й інвестиційної діяльності галузевого виробництва і покликана перебороти конфлікти між ними. Вибір шляхів найефективнішої реалізації стратегії тісно пов'язаний з формуванням напрямів її ресурсного забезпечення. Цей етап є досить відповідальним і складним, оскільки визначає подальшу ефективність і доцільність реалізації стратегії.

Система ресурсного забезпечення інноваційно-інвестиційної стратегії повинна формуватися за кількома напрямками. Один із них – створення достатніх для реалізації стратегії інвестиційних ресурсів. Цей напрям пов'язано з пошуком нових джерел фінансування, визначенням оптимального співвідношення зовнішніх і внутрішніх джерел, використанням нових фінансових інструментів, що дозволяють вирішувати ключові фінансові проблеми галузевого виробництва, такі як прибутковість, платоспроможність і стійкість.

У рамках цього напрямку повинні розв'язуватися задачі щодо впровадження ефективних механізмів інвестування інноваційних проектів, вибору оптимального варіанта їх реалізації.

Отже, вибір форм і методів інвестиційної підтримки інноваційної діяльності аграрного галузевого виробництва є найважливішим напрямом інноваційної стратегії. Це визначає доцільність розгляду інноваційної й інвестиційної діяльності галузевого виробництва в окремому інноваційно-інвестиційному просторі, тобто формування його інноваційно-інвестиційної стратегії. Реалізація інноваційно-інвестиційної стратегії дає змогу приймати погоджені інноваційні рішення в умовах твердого лімітування зовнішніх і внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів галузей агропромислового виробництва.

Список використаних джерел

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П.І., Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін.] під ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 398 с.
2. *Бажал Ю.М.* Економічна теорія технологічних змін / Ю.М. Бажал. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
3. *Білоусько Я.К.* Економічні аспекти державної технічної політики в агропромисловому комплексі / Я.К. Білоусько, М.Я. Дем'яненко, В.О. Питулько, В.Л. Товстомят. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 134 с.
4. *Бланк И.А.* Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр. – 2000. – 512 с.
5. *Данилишин Б.* Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины / Б. Данилишин, В. Чижова // Экономика Украины. – 2004. – № 3. – С. 4-11.
6. *Дачій О.І.* Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України / О.І. Дачій. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
7. *Дем'яненко І.В.* Інноваційно-технологічний прогрес як рушійний чинник цивілізаційного поступу / І.В. Дем'яненко, А.В. Буряк // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2009 – № 21. – С.21-30.
8. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 12 верес. 2007 р., №1158 – К., 2008.
9. *Гальчинський А.* Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
10. *Гриньова В.М.* Функціонально-вартісний аналіз в інноваційній діяльності підприємства / В.М. Гриньова. – Х.: Вид. Дім «ІНЖЕК», 2004. – 124 с.
11. *Крисальний О.В.* Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 10–13.
12. *Кропивко М.Ф.* Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кропивко, Т.С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11–18.
13. *Марчук Л.П.* Особливості інвестиційно-інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві / Л.П. Марчук // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 96–100.
14. *Поліщук Н.В.* Проблеми управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств [Електронний ресурс] / Н.В. Поліщук // Вісник ДДМА. – 2009. – 2(5Е). – С.283–287. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/VDDMA/2009_2/article/09PNVAIA.pdf.
15. *Пересада А.А.* Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
16. *Россоха В.В.* Інноваційні процеси економічного розвитку в контексті інституційного забезпечення / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С.119–129.
17. *Федоренко В.Г.* Інвестування / В.Г. Федоренко – К.: «Алерта», 2006. – 344 с.
18. *Burmester R., Vahs D.* Innovations-management. Von der Produktidee zur erfolgreichen Vermarktung, 3.Auflage, Stuttgart 2005. – 412 p.
19. *Cooper R.G.* Management von Innovationen: Mit neuen Produkten zur Marktführerschaft. Veröffentlichung des ZfU – International Business School, CH-Thalwil 2003. – 244 p.
20. *Drucker P.F.* The discipline of innovation. Harvard Business School Publishing. Product Number 3480. 2000. – 294 p.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2013 р.

*

УДК 330.341.1

*А.В. ФАЇЗОВ, кандидат економічних наук, доцент
Тернопільський національний економічний університет*

Технологічний фактор розвитку національної економіки

Постановка проблеми. Перманентно-депресивний стан національної економіки свідчить про неефективність існуючої моделі функціонування й необхідність проведення кардинальних перетворень у різних секторах суспільного виробництва. Основою

цих змін повинна стати всеохоплююча модернізація вітчизняних галузей. Адже деградація та споживацький характер використання їх технічного і ресурсного потенціалів, які відбувалися протягом останнього часу, не тільки відкинули Україну на десятки років, а й значно знизили конкурентоспроможність її продукції на світових ринках,

© А.В. Фаїзов, 2013

References

1. Andriychuk V.G., Andriychuk R.V. Analysis of the methodology of business value determining within the income-based approach // *Economika APK*. – 2012. – №9. – P. 40-47.
2. Andriychuk V.G. Effectiveness of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis: Monograph. – K.: KNEU, 2005. – 292 p.
3. Brodsky I.I. Analytical model of integrated assessment of the business value // *Economika APK*. – 2008. – №6. – P. 94-101.
4. Gusev V.V. The cost of business as a systematic criterion of the strategic management of the company // *Economy and government*. – 2009. – №7. – P. 43-47.
5. Damodaran A. Investment valuation: instruments and methods to value any assets/ A. Damodaran; transl. from eng., 4 ed. – M.: Al'pina Business Books, 2007. – 1340 p.
6. Ogier T., Rugman J., Spicer L. The real cost of capital. – Dnipropetrovsk: Balance Business Books, 2007. – 288 p.
7. Telyatnikov I. Express business valuation // *Financial market of Ukraine*. – 2009. – №12. – P. 24-27.
8. Uzst T. Handbook on business valuation. – M.: KVINTO-CONSULTING, 2003. – P. 650.
9. Pratt, Shannon P. Cost of capital: estimation and applications / Shannon P. Pratt. – 2nd ed., USA, 2002. – 322 p.
10. Servaes H., Tufano P. The theory and practice of capital corporate structure / Deutsche Bank. – 2006. – №1. – 90 p.
11. <http://ecouniver.com/557-skorrektirovannaya-tekushchaya-stoimost-apv.html>.

The article has been received 17.04.2013

*

УДК 004:657.6:657.922

Н.Ф. ЯРЕМЧУК, аспірант*
Вінницький національний аграрний університет

Інформаційне забезпечення обліку та контролю нерухомості

Постановка проблеми. Облік завжди за своїм призначенням забезпечує інформацією процес управління та його апарат, оскільки у широкому розумінні є функцією управління, складовою управлінських відносин. Зміни, що відбуваються в системі обліку, зумовлюють необхідність перегляду його інформаційного забезпечення, зокрема обліку об'єктів нерухомості. Повнота й достовірність інформації впливає на ефективність прийняття управлінських рішень різної категорії користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає право стверджувати, що питання інформаційного забезпечення обліку й контролю є досить актуальним. Зокрема, цій темі присвячені праці М.І. Бондара [3], В.В. Деречина [5], А.А. Пилипенко [8], О.А. Подолянчук [9], Н.М. Ткаченко [11] та інших

[1,4]. Однак на нинішній час нерухомість є «специфічним» об'єктом обліку й контролю, оскільки від мети її використання залежить формування доходу підприємства. Тому інформаційне забезпечення нерухомості має важливе значення в системі обліку та контролю.

Мета дослідження – висвітлити інформаційне забезпечення обліку й контролю нерухомості в системі управління суб'єкта господарювання.

Виклад основних результатів дослідження. Насамперед відзначимо, що нерухоме майно – це земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їхнього призначення (будівлі, споруди) [10].

С. Генрі Харисон зазначає, що нерухомість – це земля як фізичний об'єкт і все, що з нею тісно пов'язано (знаходиться на ній) [12].

За визначенням Т.Б. Бердникової, нерухомість – це матеріальна, відчутна «річ», яку

* Науковий керівник – Л.В. Гуцаленко, доктор економічних наук, професор.
© Н.Ф. Яремчук, 2013

можна «подивитися і доторкнутися», в сукупності з усіма спорудами на землі, а також над або під землею [1].

Досліджуючи погляди провідних науковців варто зазначити, що нерухомість як економічна категорія характеризується з початкової точки походження – активу.

Проте найістотніша відмінність нерухомості від інших активів полягає в тому, що вона одночасно може бути для різних осіб у неоднакових економічних якостях. Один і той же об'єкт нерухомості можна придбати з метою його використання, здавання в оренду або перепродажу через певний час. Тому інформаційне забезпечення обліку нерухомості має важливе значення в системі управління підприємства.

Під інформаційним забезпеченням обліку та контролю нерухомості слід розуміти певним чином упорядковану інформацію, яку формують і використовують у системі обліку та контролю.

Так, С. Дж. Грей і Б.Е. Нідлз зазначають, що бухгалтерський облік є інформаційною системою, яка вимірює, обробляє й передає фінансову інформацію про підприємство [4].

На думку О.А. Подолянчук, бухгалтерський облік, виконуючи одну зі своїх функцій – інформаційну, є основним джерелом інформації, яка надходить різним рівням управління [9].

М.І. Бондар, оцінюючи зростання попиту на якісну інформацію, відзначає, що вона стає визначальним компонентом – активом будь-якої фірми, її стратегічного розвитку, найбільшу вигоду з яких уміють одержувати лідери ринку, зменшуючи цим ступінь ризиків [3].

Дослідження наукових думок і нормативних документів дає можливість стверджувати, що основу інформаційного забезпечення в системі бухгалтерського обліку та контролю становить обліково-економічна інформація.

В економічній енциклопедії зазначено, що економічна інформація – це та, яка характеризує цифри, факти, відомості й інші дані, що ґрунтуються на показниках господарської діяльності. Економічна інформація існує у вигляді інформаційних потоків різноманітних рішень, вказівок, розпоряджень, які відображають прямі та зворотні зв'язки, що безпосередньо виникають у процесі господарської діяльності [6].

Обліково-економічна інформація – це сукупність відомостей, які характеризують виробничу й фінансову діяльність суб'єктів господарювання, відображених у системі обліку [8].

Як зазначають науковці, облікова інформація включає в себе носії, які послідовно відображають і формують докази про достовірність здійснених господарських операцій підприємством. Такими носіями є: первинні документи, рахунки, облікові реєстри, звітність [4].

Таким чином, як бухгалтер, так і контролер мають володіти знаннями порядку відображення об'єктів нерухомості на рахунках, у реєстрах обліку та звітності (табл. 1).

Отже, початковим і найбільш відповідальним етапом облікового процесу, елементом фіксації й трансформації облікової інформації, способом первинного відображення об'єктів бухгалтерського обліку є документація.

1. Рахунки, облікові реєстри та звітність щодо об'єктів нерухомості

Шифр та назва рахунків і субрахунків	Журнал-ордер	Номер статті у формах звітності		
		Форма №1	Форма №5	Форма №50 с.-г.
100 «Інвестиційна нерухомість»	№4 А с.-г.	1015 – справедлива (залишкова) вартість 1016 – первісна вартість	105 – інвестиційна нерухомість	
101 «Земельні ділянки»	№4 А с.-г.		100 – земельні ділянки	0450 – площа сільськогосподарських угідь (всього, га), 0451 – у т.ч. рілля
102 «Капітальні витрати на поліпшення земель»	№4 А с.-г.		110 – капітальні витрати на поліпшення земель	

103 «Будинки та споруди»	№4 А с.-г.	1010 – залишкова вартість, 1011 – первісна вартість	120 – будинки, споруди та передавальні пристрої	
108 «Багаторічні насадження»	№4 А с.-г.	1010 – залишкова вартість, 1011 – первісна вартість	170 – багаторічні насадження	
131 «Знос основних засобів»	№4 А с.-г.	1012 – знос	100, 110, 120, 170	
135 «Знос інвестиційної нерухомості»	№4 А с.-г.	1017 – знос	105, 110	
15 «Капітальні інвестиції»	№4 Б с.-г.	1005 – незавершені капітальні інвестиції	280 – капітальне будівництво, 290 – придбання (виготовлення) основних засобів	

Джерело: Розроблено на підставі нормативних документів.

Документація – це спосіб первинної реєстрації об'єктів обліку [5].

Документ у перекладі з латинської «dokumentum» означає свідоцтво, доказ.

Бухгалтерський документ – це документ, який містить відомості про господарську

операцію і є юридичним доказом її здійснення [11].

Первинні документи, які є основою первинного відображення господарських операцій щодо нерухомості, також є джерелами інформації для здійснення контролю операцій із нерухомістю (табл. 2).

2. Первинні документи з обліку об'єктів нерухомості

Назва документа	Форма
«Інвентарна картка обліку основних засобів»	ОЗ-6
«Інвентарний список основних засобів»	ОЗ-9
«Опис інвентарних карток по обліку основних засобів»	ОЗ-7
«Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів»	ОЗ-1, ОЗСГ-1
«Акт на списання основних засобів»	ОЗ-3, ОЗСГ-3
«Розрахунок нарахування амортизації основних засобів та інших необоротних активів»	ОЗСГ-5
«Акт приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів»	ОЗ-2, ОЗСГ-2
«Картка обліку руху основних засобів»	ОЗ-8

Джерело: Розроблено на підставі нормативних документів.

Дані таблиці 2 показують, що первинні документи, які використовують суб'єкти господарювання, є основою обліку основних засобів, однак підприємства використовують їх для первинного обліку об'єктів нерухомості.

Будь-яке надходження об'єктів нерухомості, незалежно від способу та джерела його одержання, оформляється Актом приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів (форма ОЗ-1, ОЗСГ-1). До складеного Акта додають технічну документацію, що належить до даного об'єкта (об'єктів), і передають до бухгалтерії підприємства.

Для організації обліку й забезпечення контролю за збереженням нерухомості кожного об'єкту присвоюють інвентарний но-

мер. На кожен класифікаційну групу об'єктів нерухомості відводять певну кількість номерів і з резервом, що дає змогу присвоїти нумерацію серії однотипним об'єктам.

Зарахування до складу нерухомості об'єктів оформляють записами в Інвентарну картку обліку основних засобів (ОЗ-6), дані якої використовують для заповнення журналів-ордерів і реєструють в інвентаризаційних описах, де записи здійснюють за видами об'єктів.

Інвентарну картку складають на кожний окремий інвентарний об'єкт, реєструють в Описі інвентарних карток по обліку основних засобів (ф. №ОЗ-7), який веде бухгалтерія за класифікаційними групами (видами) об'єктів нерухомості.

Поряд із Описами для пооб'єктного обліку об'єктів нерухомості за місцем їх знаходження (експлуатації) по матеріально-відповідальних особах застосовується Інвентарний список основних засобів (ведеться за місцями використання (ОЗ-9). При цьому дані пооб'єктного обліку основних засобів за місцями їх знаходження (експлуатації) повинні бути тотожні записам в інвентарних картках, що ведуться в бухгалтерії.

Нарахування амортизації, яке відбувається після введення об'єктів нерухомості в експлуатацію, здійснюється на підставі Розрахунку нарахування амортизації основних засобів та інших необоротних активів.

У процесі експлуатації об'єктів нерухомості вони потребують фізичного підтримання їхнього стану й виконують як поточні, так і капітальні ремонти. Витрати, понесені на поточний ремонт, не впливають на первісну вартість об'єкта нерухомості, відносяться на витрати звітного періоду й тому в Актах та картках не відображаються.

Для оформлення приймання-здачі основних засобів із капітального ремонту, реконструкції застосовується Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих об'єктів (ОЗ-2, №ОЗСГ-2).

Для документального оформлення операцій щодо вибуття об'єктів нерухомості сільськогосподарськими підприємствами використовується Акт на списання основних засобів (ОЗ-3, ОЗСГ-3).

Вище охарактеризовані первинні документи, придатні для використання операційної нерухомості, проте стосовно інвестиційної є певні недоліки. З цього приводу Л. Богуцькою розроблено певні форми для обліку інвестиційної нерухомості: ІН-1 «Акт приймання-передачі інвестиційної нерухомості», ІН-2 «Акт на вибуття інвестиційної нерухомості», ІН-3 «Інвентарна картка обліку інвестиційної нерухомості», ІН-4 «Картка обліку руху інвестиційної нерухомості» [2]. Автор пропонує затвердити їх як типові, що ми певною мірою підтримуємо.

Проте дослідження показують, що доцільно не збільшувати кількість нових форм окремо для інвестиційної нерухомості, а розробити придатні як для операційної, так і інвестиційної нерухомості.

Наступний етап узагальнення інформації про факти господарських операцій – це узагальнення даних на рахунках бухгалтерського обліку.

Для узагальнення в бухгалтерському обліку інформації про нерухомість планом рахунків передбачено субрахунки рахунка 10 «Основні засоби»: 100 «Інвестиційна нерухомість»; 101 «Земельні ділянки»; 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель»; 103 «Будинки та споруди»; 108 «Багаторічні насадження».

Субрахунки по відношенню до статей балансу є активними. Відповідно за дебетом відображається надходження (придбання, створення, безоплатне одержання) об'єктів нерухомості, які обліковуються за первісною вартістю, сума витрат, яка пов'язана з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводить до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта, сума дооцінки вартості об'єкта нерухомості, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також у разі часткової ліквідації об'єкта нерухомості та сума уцінки [7].

На субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість» відображаються власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовані на землі й утримуються відповідно для одержання орендних платежів або збільшення власного капіталу. Проте в податкових розрахунках інвестиційна нерухомість окремо не виділяється, а обліковується за загальними правилами (земельні ділянки – у групі 1, будівлі споруди – у групі 3), в тому числі за загальними правилами амортизується та інвестиційна нерухомість, яка в балансі відображена за справедливою вартістю.

На субрахунку 101 «Земельні ділянки» ведеться облік земельних ділянок, хоча відповідно до п.14.1.138 ПКУ земля не належить до об'єктів основних засобів. Проте п. 145.1 ПКУ передбачає віднесення земельних ділянок до складу групи 1 основних засобів й інших необоротних активів без нарахування на них амортизації.

На субрахунку 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель» відображаються витрати, не пов'язані з будівництвом: на меліорацію, іригацію, осушення, збагачення та інші види поліпшень природних властивостей ґрунту земельної ділянки. У податкових розрахунках такі витрати віднесено до групи 2.

Субрахунок 103 «Будинки та споруди» призначено для обліку наявності й руху будинків, споруд, їх структурних компонентів і передавальних пристроїв, а також житлових будівель.

На субрахунку 108 «Багаторічні насадження» обліковуються довгострокові біологічні активи, не пов'язані із сільськогосподарською діяльністю. ПКУ не містить додаткових умов для амортизації цього виду основних засобів, тому витрати на багаторічні насадження підлягають амортизації як до початку плодоношення, так і після цього.

До прийняття Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 32 «Інвестиційна нерухомість» облік нерухомості регламентували П(С)БО 7 «Основні засоби» та Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів № 561. Згідно з нормативними документами облік інвестиційної та операційної нерухомості не було розмежовано за субрахунками, а необхідну інформацію для управлінських рішень одержували за даними аналітичних рахунків. Проведені дослідження підтверджують проблеми практичного використання норм діючих П(С)БО щодо об'єктів нерухомості, що

викликає незрозумілість сутності господарських операцій.

Завершальним етапом формування інформації є її узагальнення у звітності. Проте, як зазначають науковці, основні форми фінансової звітності є недостатньою інформативною формою для аналізу й оцінки фінансового стану підприємства [3].

Фінансова звітність узагальнює результати минулих подій та містить неповну інформацію для управлінських рішень як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів, не дає змоги визначити майбутні грошові потоки від використання й експлуатації об'єктів нерухомості та ефективність їхнього використання. Тому раціонально побудований облік нерухомості дає змогу це зробити оперативніше і з високою мірою достовірності.

Не вдаючись до вивчення видів, форм, методів і способів контролю можна зазначити, що як вітчизняні [8] так й іноземні вчені [13, 14] відзначають незавершену його класифікацію.

Але досліджуючи сутність інформаційного забезпечення обліку об'єктів нерухомості слід зауважити, що нерухомість є об'єктом зовнішнього і внутрішнього контролю, оскільки господарські операції щодо її руху впливають на формування доходів, витрат, прибутку та сплату податків.

Тому об'єктами контролю операцій щодо нерухомості є елементи облікової політики й господарські операції, на які направлена цілеспрямована дія контролера (табл. 3).

3. Об'єкти контролю операцій із нерухомістю

Елементи облікової політики	Операції з обліку
Класифікація нерухомості	Надходження
Оцінка об'єктів нерухомості	Вибуття
Амортизація	Експлуатація та ремонт
Строк експлуатації	Внутрішнє переміщення
Ремонт	Переоцінка
Робочий план рахунків	Знос і амортизація
Інвентаризація	Результати інвентаризації
Переоцінка	Модернізація та модифікація
Форми документів та звітності	Реконструкція
Записи в регістрах обліку та звітності	
Інформація про порушення у веденні обліку, нестачі, зловживання, які знайшли документальне підтвердження в актах ревізії, перевірок, висновках аудиторів, постановках правоохоронних органів тощо	

Джерело: Власна розробка.

Висновки. В умовах реформування системи бухгалтерського обліку дедалі більшого значення набувають операції з нерухоміс-

тю. Від своєчасності, повноти та достовірності інформації про факти господарських операцій залежить об'єктивність реального

стану справ у підприємстві. Раціональна й правильна організація інформаційного забезпечення відіграє важливу роль в управлінні діяльністю підприємством – від повноти та своєчасності господарських операцій залежить прийняття управлінських рішень, проведення аналізу й здійснення контролю,

коригування відхилень і планування подальшої роботи. Правильна організація обліку об'єктів нерухомості дасть змогу налагодити відповідний контроль за достовірністю та правильністю облікового відображення й ефективністю використання нерухомості.

Список використаних джерел

1. Бердникова Т.Б. Оценка и налогообложение имущества предприятий / Т.Б. Бердникова: учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 234 с.
2. Богуцька Л. Деякі аспекти обліку інвестиційної нерухомості / Л. Богуцька // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 183-191.
3. Бондар М.І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: моногр. / М.І. Бондар. – К.: КНЕУ, 2008. – 256 с.
4. Грей С. Дж. Финансовый учет: глобальный подход / С. Грей, Б. Нидлз: учеб.-метод. пособие. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 304 с.
5. Деречин В.В. Теорія бухгалтерського обліку / В.В. Деречин, М.М. Кізім: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 352 с.
6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.). – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.99 №291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
8. Пилипенко А.А. Організація обліку і контролю / А.А. Пилипенко, В.І. Отенко. – Х.: Вид. ХДЕУ, 2002. – 288 с.
9. Подолянчук О.А. Облік доходів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика: моногр. / О.А. Подолянчук. – Вінниця: Вид-во ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 276 с.
10. Про затвердження класифікатора державного майна: Наказ Фонду державного майна від 15.03.2006 р. №461 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN19358.html.
11. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність / Ткаченко Н.М.: підруч. – К.: Алєрта, 2006. – 1080 с.
12. Харрисон Генри С. Оценка недвижимости: учеб. пособие. – М.: Российское общество оценщиков, 1994. – 66 с.
13. Cawel A. Rewizja dzialalnosci gospodarczej przedsiebiorstwa przemyslowego. – W-wa: PWE, 1967. – 424 s.
14. Marecki J. Zarys teorii kontroli gospodarczej. – W-wa: PWE, 1976. – 184 s.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.

*

УДК 334.7:338.4

І.Л. ГОЛІК, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Особливості розвитку насіннєвих кластерних формувань зернового підкомплексу

Постановка проблеми. Утворення насіннєвих кластерних формувань є надзвичайно важливим процесом для ефективного функціонування економіки країни та агропромислового комплексу, оскільки зернове

виробництво забезпечує основу продовольчої безпеки держави. Підвищення ефективності виробництва зернового господарства неможливе без добре організованого та високоефективного насінництва зернових культур, адже від ефективності галузі насінництва залежить рівень забезпеченості виробників зерна у посівному матеріалі, що в

* Науковий керівник – М.Ф. Кропивко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© І.Л. Голік, 2013

стану справ у підприємстві. Раціональна й правильна організація інформаційного забезпечення відіграє важливу роль в управлінні діяльністю підприємством – від повноти та своєчасності господарських операцій залежить прийняття управлінських рішень, проведення аналізу й здійснення контролю,

коригування відхилень і планування подальшої роботи. Правильна організація обліку об'єктів нерухомості дасть змогу налагодити відповідний контроль за достовірністю та правильністю облікового відображення й ефективністю використання нерухомості.

Список використаних джерел

1. Бердникова Т.Б. Оценка и налогообложение имущества предприятий / Т.Б. Бердникова: учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 234 с.
2. Богуцька Л. Деякі аспекти обліку інвестиційної нерухомості / Л. Богуцька // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 183-191.
3. Бондар М.І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: моногр. / М.І. Бондар. – К.: КНЕУ, 2008. – 256 с.
4. Грей С. Дж. Финансовый учет: глобальный подход / С. Грей, Б. Нидлз: учеб.-метод. пособие. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 304 с.
5. Деречин В.В. Теорія бухгалтерського обліку / В.В. Деречин, М.М. Кізім: навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 352 с.
6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.). – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.99 №291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
8. Пилипенко А.А. Організація обліку і контролю / А.А. Пилипенко, В.І. Отенко. – Х.: Вид. ХДЕУ, 2002. – 288 с.
9. Подолянчук О.А. Облік доходів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика: моногр. / О.А. Подолянчук. – Вінниця: Вид-во ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 276 с.
10. Про затвердження класифікатора державного майна: Наказ Фонду державного майна від 15.03.2006 р. №461 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN19358.html.
11. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність / Ткаченко Н.М.: підруч. – К.: Алєрта, 2006. – 1080 с.
12. Харрисон Генри С. Оценка недвижимости: учеб. пособие. – М.: Российское общество оценщиков, 1994. – 66 с.
13. Cawel A. Rewizja dzialalnosci gospodarczej przedsiebiorstwa przemyslowego. – W-wa: PWE, 1967. – 424 s.
14. Marecki J. Zarys teorii kontroli gospodarczej. – W-wa: PWE, 1976. – 184 s.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.

*

УДК 334.7:338.4

І.Л. ГОЛІК, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Особливості розвитку насіннєвих кластерних формувань зернового підкомплексу

Постановка проблеми. Утворення насіннєвих кластерних формувань є надзвичайно важливим процесом для ефективного функціонування економіки країни та агропромислового комплексу, оскільки зернове

виробництво забезпечує основу продовольчої безпеки держави. Підвищення ефективності виробництва зернового господарства неможливе без добре організованого та високоефективного насінництва зернових культур, адже від ефективності галузі насінництва залежить рівень забезпеченості виробників зерна у посівному матеріалі, що в

* Науковий керівник – М.Ф. Кропивко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© І.Л. Голік, 2013

свою чергу істотно впливає на кількісні, вартісні та якісні параметри виробленого зерна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ефективного функціонування кластерних формувань присвячено роботи багатьох науковців, зокрема М.Ф. Кропивка [4], П.Т. Саблука [6], С. Соколенка [7], М. Войнаренка [2], В.Г. Кулявця [5], В. Бороненка [1], а також П. Вольфганга [3], А. Маршалла [8], М. Портера [9] й ін. Водночас розвиток кластерних форм співробітництва у насінництві зернового підкомплексу досліджено недостатньо.

Мета статті – дослідити проблеми, пов'язані з формуванням насінневих кластерів для ефективного функціонування зернового господарства України.

Виклад основних результатів дослідження. Домінуючою тенденцією розвитку ринкових відносин у більшості країн є перехід від стихійних неорганізованих обмінних процесів до їх свідомої цілеспрямованості організації. Цей процес супроводжується утворенням різних форм агломерацій та інших угруповань, чільне місце серед них посідають кластери [6]. Зарубіжні й вітчизняні вчені вважають, що перший свою увагу звернув на теорію кластерної економіки А. Маршалл, який зазначив, що згруповані разом підприємства, які займаються спорідненими видами діяльності, одержують додаткові позитивні переваги та можливості, такі як банк спеціалізованих робітників, доступ до різних високоспеціалізованих постачальників продуктів і послуг, швидкий обмін інформацією, можливість комбінувати інвестиційні можливості [8]. Але фундатором класичної кластерної теорії розвитку вважається М. Портер, який на основі численних досліджень увів в економіку визначення: „Кластер – це група сконцентрованих за географічними ознаками взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників і постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом із тим ведуть спільну роботу” [9].

Проте ряд вітчизняних і зарубіжних дослідників вважають визначення М. Портера

не зовсім точним, оскільки воно не вказує на юридичний статус підприємств-учасників кластера, що має важливе значення для організації бізнесу у тривалому періоді [7]. Або «Кластери – це точки росту, стимулятори технічного прогресу, які являють собою механізм підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності» [4].

В. Бороненко, розкриваючи сутність кластерів, робить акцент на їх відмінності від концернів, холдингів, стратегічних альянсів, бізнес-інкубаторів тощо, вважаючи їх, по-перше, прикріпленими до конкретного регіону, а по-друге, здатними бути розрізненими за організаційно-правовими формами власності, адже це можуть бути і комерційні підприємства, й державні заклади, і громадські організації [1]. Глобальна конкурентоспроможність національних економік дедалі більше залежить від ефективності їх внутрішньої організації і ступеня інтегрованості внутрішніх регіональних підсистем. Нині саме кластеризація є необхідною формою внутрішньої інтеграції та кооперації, здатна забезпечити не тільки стійкість, але й ефект протидії викликам глобальної конкуренції з боку існуючих монопольних утворень [5].

Світовий і поки що невеликий український досвід демонструє низку переваг виробничих систем на основі кластерної моделі, що характеризується спільною діяльністю підприємств, яка забезпечує поглиблену спеціалізацією, міжгосподарську кооперацію, концентрацію та агропромислову інтеграцію, що приводить до синергетичного ефекту.

Слід зауважити, що спеціалізація підприємств направлена на виділення окремих технологічних ланок у відособлені виробництва, що виникають і функціонують у результаті суспільного поділу праці під впливом природних та соціально-економічних умов. Спеціалізація і кооперація виробництва разом з організаційними, економічними, технічними, технологічними, соціальними й іншими чинниками мають забезпечити високу конкурентоспроможність продукції, яка займе належний сегмент на вітчизняному та зовнішньому ринках продовольства.

Ще одним складовим чинником діяльності кластерних формувань є концентрація

сільськогосподарського виробництва, яка являє собою зосередження земельних ресурсів, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції в одних і тих же підприємствах, що зумовлює збільшення їхніх розмірів. Процес концентрації сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної системи аграрного виробництва, створює можливості для зменшення бюджетних видатків на її підтримку, відкриває додаткові можливості у розв'язанні соціальних проблем.

Також варто охарактеризувати такий процес як агропромислова інтеграція, тобто форма територіально виробничого комбінування та об'єднання в єдине ціле технологічно й економічно пов'язаних між собою сільськогосподарських товаровиробників і промислових підприємств. Основна мета об'єднання – здійснення переробки сировини та розвиток торговельних і обслуговуючих структур для досягнення синергетичного ефекту, забезпечення ефективного функціонування всіх його учасників за рахунок раціонального інвестування й одержання готової конкурентоспроможної продукції. Агропромислова інтеграція передбачає тісну взаємодію та переплетення сільського господарства і промисловості, інших сфер аграрного сектору економіки, їх взаємопроникнення, органічне злиття для підвищення ефективності. За рахунок інтеграції досягається раціональне використання ресурсів, що сприяє формуванню синергетичного ефекту. Він проявляється у користі від спільної дії всіх елементів системи, що приводить до поліпшення якісних показників функціонування без зростання кількісних. Це пояснюється тим, що підприємство як відкрита система є одночасно і матеріально-інформаційною сутністю та інформаційно-матеріальною.

Принципи кластерної організації виробництва такі:

спільний для всіх учасників бренд (товар, послуги, марка тощо) в агропромисловому виробництві;

наявність лідера (інтегратора) – великого підприємства або міжгосподарського утворення, що визначає довготривалу господар-

ську та інноваційну стратегію всіх учасників кластера;

добровільність і відкритість членства в кластері самостійних підприємств, організаційна форма – формальне (статутне) або неформальне (договірне) партнерство. Економічні взаємовідносини в кластері вибудовуються не на основі відносин власності, а на основі відносин взаємовигідної спільної діяльності. Керівництво розвитком кластера звичайно здійснює Рада учасників шляхом «консенсусного» прийняття рішень;

спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринки (включаючи міжнародні). Це особливо важливо, оскільки нині в агропромисловому виробництві існує диктат посередників. Щоб їх потіснити й одержати більшу частку від кінцевої (роздрібної) ціни, доцільно розбудовувати свою маркетингову мережу;

кооперація і довіра, що ґрунтується на паритетному обміні між учасниками продуктивного ланцюга. Як доходи, так і ризики розподіляються пропорційно вкладу учасників у виробництво кінцевого продукту. Якщо, наприклад, переробне підприємство застосує диктат цін, то інші учасники можуть виробити спільну політику щодо зміни цього учасника на іншого, або розроблять плани будівництва переробних чи торгових потужностей на пайових засадах;

вищі стандарти якості вироблюваної продукції. В кластерному механізмі інтеграції неякісний проміжний продукт, що виробляється одним із учасників продуктового ланцюга, буде відторгтися іншими;

наявність третейського механізму вирішення господарських протиріч. Усі спори, що виникають між учасниками кластера, мають по можливості вирішуватися всередині його;

тісна взаємодія кластерного об'єднання з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства. Кластери формують економічний базис територіального розвитку, тому органи влади заінтересовані в їх становленні. А їхнє формування та підтримка діяльності стає основною функцією органів регіонального й державного управління [6].

М. Войнаренко акцентує увагу на домінуванні ролі органів місцевої влади при організації кластера і стверджує, що “це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції й економічного зростання регіону” [2].

Взаємовідносини між учасниками кластера мають складатися таким чином, щоб прибуток одержували всі учасники кластера пропорційно їх вкладу у спільну діяльність.

Необхідно зауважити, що на нинішній час важливою проблемою розвитку кластерних форм організації виробництва залишається відсутність надійної нормативно-правової бази, яка б сприяла розвитку кластерних формувань, а також регулювала б відносини між їхніми членами й органами влади, та відсутність законодавчої бази щодо державної підтримки кластеризації економічної діяльності.

На рисунку 1 схематично зображена модель формування й функціонування кластера, який має ядро або так званий інтегратор – лідер, що ініціює процес формування кластера. Навколо цього ядра формується кластероутворювальний блок, який складається з комплексу підприємств та їх учасники. Але цього блоку недостатньо, необхідний ще блок внутрішньої інфраструктури – учасники кластера, які виконують функції щодо просування продукції; далі блок зовнішньої інфраструктури, в т.ч. суспільної – сукупність суб'єктів господарювання, що забезпечують будівництво магазинів й інших закладів побутового і культурного обслуговування, інноваційної – сукупність суб'єктів, що забезпечують інноваційну складову розвитку кластера: школи, професійні училища, наукові установи для удосконалення технологій та навчання спеціалістів, фінансової тощо. Варто також зауважити, що окремий блок кластера без співпраці з іншими не може забезпечити ефективне функціонування.

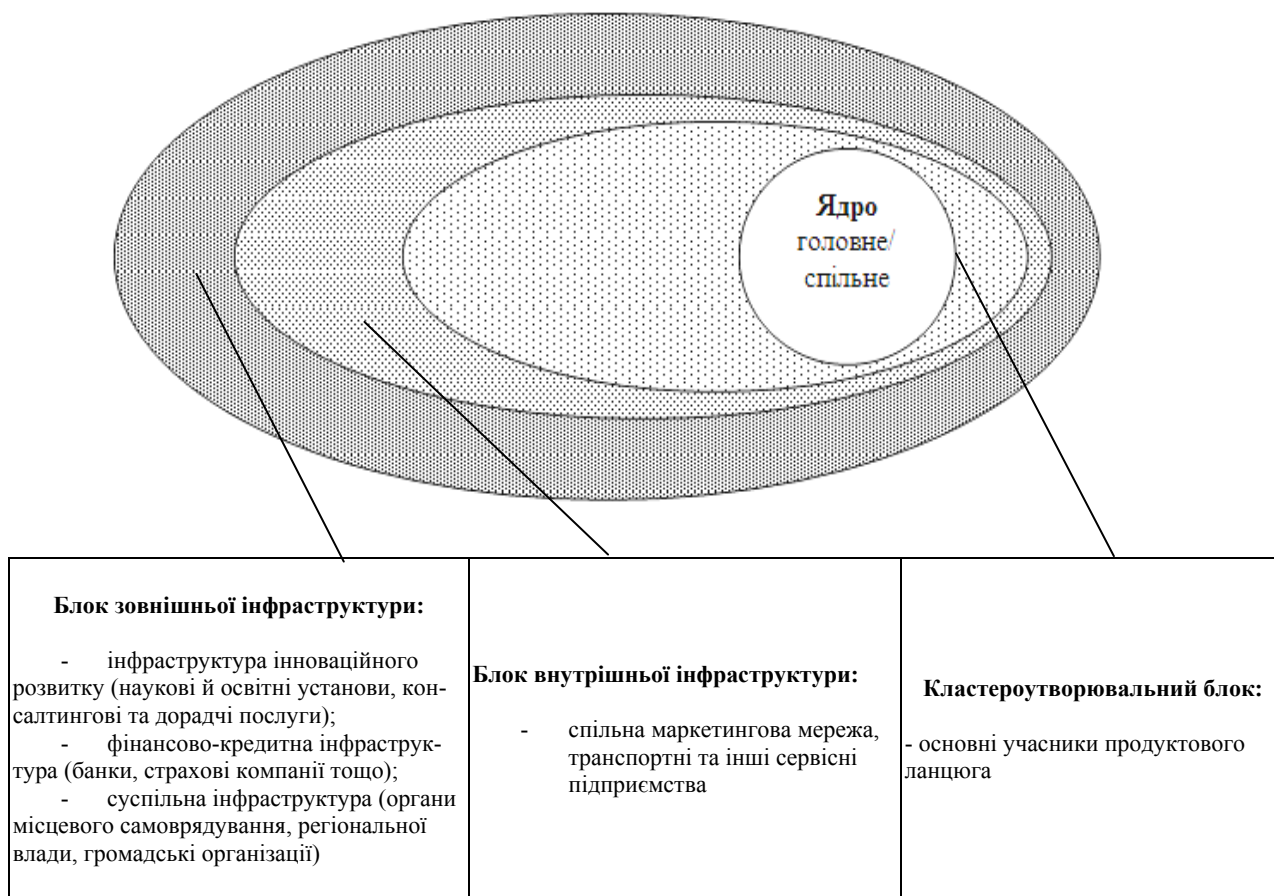

Рис. 1. Модель територіально виробничого кластера

Джерело: Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1 (183). – С.3-12.

Стосовно вітчизняного господарства, зокрема зернового ринку, кластеризація може стати одним із ефективних механізмів формування нового типу економічних відносин для підвищення конкурентоспроможності аграрної економіки. В Україні зернопереробна галузь є однією із пріоритетних галузей, а зерно є стратегічною ринковою продукцією та одним із основних джерел фінансових надходжень для сільськогосподарських товаровиробників. Добробут населення залежить від того, наскільки країна забезпечує свої потреби в зерні й має можливість його експортувати. Оскільки Україна має потужний потенціал чорноземів, а це близько 27% загальної площі всієї Європи, що становить основу функціонування вітчизняного агропромислового комплексу, в сучасних умовах може і повинна виробляти набагато більше зерна. Одним із факторів нарощування валового виробництва зерна є забезпечення товаровиробників адаптованими до умов регіонів сортами і високоякісним насінням. Адже відомо, що підвищення врожайності сільськогосподарських культур на 25-30% залежить від використання якісного насіння та високопродуктивних сортів.

У цьому плані особливої уваги заслуговує можливість створення кластерів у такій життєважливій підгалузі, як насінництво зернових культур. Кластерний підхід до формування насінневих угруповань спрямований на розвиток прямих довготривалих зв'язків (без залучення комерційних посередників) між власниками сортових ресурсів, виробниками сертифікованого насіннєвого матеріалу та споживачами на засадах взаємовигідної спільної діяльності. Особливістю об'єднання підприємств, їх інтеграцією є енергетичний ефект, при якому відбувається налаштування на більш продуктивний, ефективний характер роботи і вчасне реагування на зміни як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі.

Також при формуванні насінневих кластерів необхідно враховувати такі особливості діяльності, які полягають у наступному:

для ефективного ведення господарської діяльності насінневих зернових кластерів необхідно враховувати природно-кліматичні умови регіону та географічне положення;

формування сортових ресурсів, дотримання технологічних особливостей вирощування насіння, його обробку та зберігання, які відповідають вимогам Державних стандартів;

формування ринку продукції й послуг за територіальним і регіональним принципом;

високий ступінь конкурентоспроможності сорту (гібриду) та насіннєвого матеріалу (якісні характеристики сорту, врожайні властивості, вміст білка і клейковини, технологічно-переробні якості зерна, рівень інтенсивності та адаптованість сортових ресурсів до природно-кліматичних умов, стійкість проти хвороб і шкідників);

єдиний технічний та технологічний цикл із поглибленою спеціалізацією учасників у процесі виробництва, обробки та реалізації насіння.

Типова організаційна структура насіннєвого зернового кластера наведена на рисунку 2. Ядром або інтегратором у даній схемі представлений насіннєвий завод – підприємство, що визначає стратегію всіх учасників кластерного формування. Далі це ядро-інтегратор об'єднується з кластероутворювальним блоком, через діяльність так званого бізнес-центру, до складу якого входять госпрозрахункові впроваджувальні підрозділи, інкубатор агробізнесу, навчальний центр із дистанційним навчанням, консалтинговий центр, малі інноваційні підприємства. Тобто для ефективного функціонування кластерного формування необхідно сформувати блок внутрішньої інфраструктури для зберігання та продажу насіння й іншої наукоємної продукції та технологій, і який виконує функцію реалізації продукції.

Завершувальна частина насіннєвого кластерного утворення представлена блоком зовнішньої інфраструктури, до складу якої мають входити НААН, спеціалізований науковий центр, інвестор(и), первинний ринок харчопереробної промисловості, господарства з виробництва насіннєвої продукції та інші наукові установи, що забезпечують інноваційну складову розвитку кластера. Слід пам'ятати, що окремий блок не співпрацюючи з іншим не забезпечить ефективного функціонування кластера.

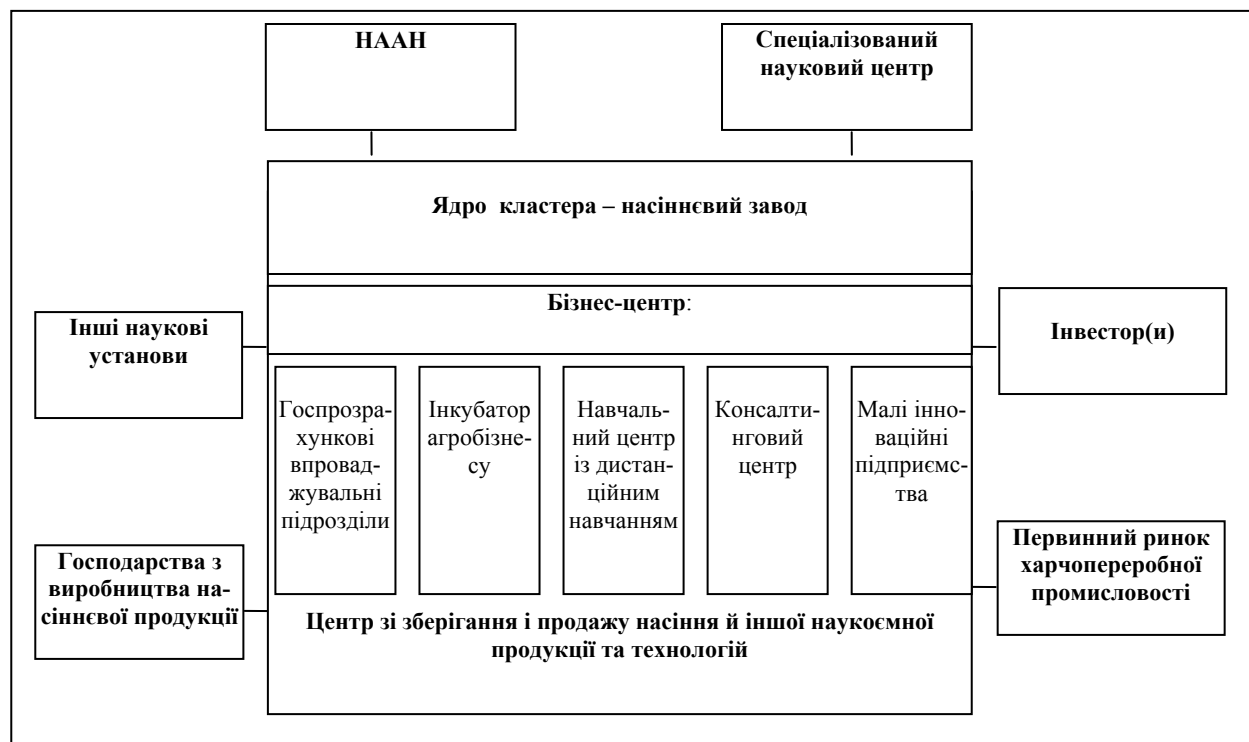

Рис. 2. Структура функціонування насіннєвого кластерного формування

Джерело: Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3 – 12.

Отже, орієнтація на конкретний економічний результат стосується двох складових: по-перше, розвиток насіннєвого зернового кластера повинен бути націлений на інноваційний розвиток учасників кластера, а по-друге, учасники насіннєвого зернового кластера повинні одержати переваги, яких самотійно досягти вони не зможуть. Об'єднуючись у кластер, підприємства мають ставити на меті саме досягнення конкретних економічних переваг від такого об'єднання, а не лише об'єднуючись для одержання й обміну інформацією [3].

Об'єднання всіх компонентів науково-виробничого процесу виробництва та реалізації насіння у кластерному об'єднанні – від оригінатора сорту (гібриду) до кінцевого споживача – дає можливість забезпечити постійне завантаження підприємств – учасників, знизити собівартість продукції, підвищуючи при цьому її конкурентоспроможність.

Висновки. В сучасних умовах функціонування економічних відносин одним із основних механізмів прискореного економічного розвитку як інноваційно-

інвестиційного потенціалу держави загалом, так і окремих регіонів зокрема, є кластерні утворення. Кластери – локомотив розвитку регіональної та національної економіки й основний інтеграційний механізм забезпечення соціально-економічного розвитку держави. За рахунок створення насіннєвих кластерних формувань у зерновій галузі на основі поглибленої спеціалізації, концентрації виробництва з урахуванням природних, земельних та інших ресурсних переваг забезпечується ефективне функціонування зернової галузі, яка є стратегічною для держави й забезпечує основу продовольчої безпеки країни. Суть насіннєвого кластера полягає в об'єднанні зусиль підприємств для забезпечення виробничого процесу і реалізації насіннєвого матеріалу, який відповідає світовим стандартам. Але важливо, що при цьому учасники кластерного формування зберігають економічну самотійність, маючи при цьому додаткові переваги від поглибленої спеціалізації, міжгосподарської кооперації, концентрації та агропромислової інтеграції, що приводить до синергетичного ефекту.

Список використаних джерел

1. *Бороненко В.* Изучения роли кластеров в повышении конкурентоспособности региона / В. Бороненко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 50–51.
2. *Войнаренко М.П.* Концепція «кластерів» як альтернатива командно-адміністративній системі управління / М.П. Войнаренко, Л.П. Радецька, В.Р. Філінюк // *Проблеми реформування економіки України*. – К.: Логос, 1999. – С. 74–75.
3. *Вольфганг П.* Кластерна модель регіонального розвитку / В. Прайс // *Перспективні дослідження*. – 1999. – № 2. – С. 33–39.
4. *Кропивко М.Ф.* Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
5. *Кулявець В.Г.* Розвиток кластерів в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / В.Г. Кулявець – Режим доступу: <http://intkonf.org/kulyavets-vg-rozvitok-klasteriv-v-umovah-globalizatsiyi>.
6. *Саблук П.Т.* Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12.
7. *Соколенко С.* Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 31–35.
8. *Marshall A.* Principles of economics / A. Marshall. – Amherst: Prometheus books, 1997. – 320 p.
9. *Porter Michael E.* Clusters and the New Economics of Competition / Porter Michael E. // *Harvard Business Review*. – 1998. – November–December. – P.77–90.

Стаття надійшла до редакції 04.03. 2013 р.

*

УДК 338. 439: 631.147:504

*Ю.С. ЗАВАДСЬКА, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції

Постановка проблеми. Збільшення темпів споживання ресурсів у ході господарської діяльності зумовило актуалізацію теорії стійкого розвитку і, як результат, поширення екологоощадних технологій агровиробництва. Сільськогосподарська виробнича система нині переходить від збільшення обсягів виробництва «будь-якою ціною» до формування зростання ефективності використання ресурсів і перенесення акценту на екологізацію діяльності в агросфері. Такі тенденції зумовили поширення органічного методу господарювання. Органічний сектор характеризується постійним зростанням як попиту, так і пропозиції. Розвиток органічного сільського господарства відбувається не лінійно, однак він несе позитивні тенденції. Найбільш розвинуті країни світу наразі є найбільшими спожива-

чами та виробниками органічної продукції. Однак, незважаючи на досить стрімкий темп зростання органічного сектору, попит у цій сфері залишається не задоволеним. Враховуючи зазначені аспекти, безсумнівною є перспективність виходу вітчизняних товаровиробників як на національний, так і на світовий ринки органічної продукції. Ці обставини й зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних аспектів розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції здійснили такі науковці, як Є. Бойко [1], Л. Кілчер [13], М. Кобце [3], А. Мазурова [4] О. Рудницька [5] та ін. Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, питання тенденцій розвитку й чинників, що їх зумовлюють, потребують подальшого опрацювання.

Мета статті – вивчення сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку органіч-

* Науковий керівник – О.М. Яценко, доктор економічних наук, доцент.

© Ю.С. Завадська, 2013

Список використаних джерел

1. *Бороненко В.* Изучения роли кластеров в повышении конкурентоспособности региона / В. Бороненко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 50–51.
2. *Войнаренко М.П.* Концепція «кластерів» як альтернатива командно-адміністративній системі управління / М.П. Войнаренко, Л.П. Радецька, В.Р. Філінюк // *Проблеми реформування економіки України*. – К.: Логос, 1999. – С. 74–75.
3. *Вольфганг П.* Кластерна модель регіонального розвитку / В. Прайс // *Перспективні дослідження*. – 1999. – № 2. – С. 33–39.
4. *Кропивко М.Ф.* Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
5. *Кулявець В.Г.* Розвиток кластерів в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / В.Г. Кулявець – Режим доступу: <http://intkonf.org/kulyavets-vg-rozvitok-klasteriv-v-umovah-globalizatsiyi>.
6. *Саблук П.Т.* Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12.
7. *Соколенко С.* Проблеми і перспективи посилення конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. Соколенко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 31–35.
8. *Marshall A.* Principles of economics / A. Marshall. – Amherst: Prometheus books, 1997. – 320 p.
9. *Porter Michael E.* Clusters and the New Economics of Competition / Porter Michael E. // *Harvard Business Review*. – 1998. – November–December. – P.77–90.

Стаття надійшла до редакції 04.03. 2013 р.

*

УДК 338. 439: 631.147:504

*Ю.С. ЗАВАДСЬКА, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції

Постановка проблеми. Збільшення темпів споживання ресурсів у ході господарської діяльності зумовило актуалізацію теорії стійкого розвитку і, як результат, поширення екологоощадних технологій агровиробництва. Сільськогосподарська виробнича система нині переходить від збільшення обсягів виробництва «будь-якою ціною» до формування зростання ефективності використання ресурсів і перенесення акценту на екологізацію діяльності в агросфері. Такі тенденції зумовили поширення органічного методу господарювання. Органічний сектор характеризується постійним зростанням як попиту, так і пропозиції. Розвиток органічного сільського господарства відбувається не лінійно, однак він несе позитивні тенденції. Найбільш розвинуті країни світу наразі є найбільшими спожива-

чами та виробниками органічної продукції. Однак, незважаючи на досить стрімкий темп зростання органічного сектору, попит у цій сфері залишається не задоволеним. Враховуючи зазначені аспекти, безсумнівною є перспективність виходу вітчизняних товаровиробників як на національний, так і на світовий ринки органічної продукції. Ці обставини й зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних аспектів розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції здійснили такі науковці, як Є. Бойко [1], Л. Кілчер [13], М. Кобце [3], А. Мазурова [4] О. Рудницька [5] та ін. Незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, питання тенденцій розвитку й чинників, що їх зумовлюють, потребують подальшого опрацювання.

Мета статті – вивчення сучасних тенденцій розвитку вітчизняного ринку органіч-

* Науковий керівник – О.М. Яценко, доктор економічних наук, доцент.

© Ю.С. Завадська, 2013

ної агропродовольчої продукції. Об'єктом дослідження є процес формування ринку органічної агропродовольчої продукції України, а предметом – сукупність теоретико-методологічних і прикладних аспектів становлення вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції.

Дослідження ґрунтується на діалектичному та системному підходах до вивчення процесів і явищ. Для досягнення встановленої мети було використано ряд наукових методів, а саме – абстракції та узагальнення (для формулювання теоретичних узагальнень, висновків й окресленні перспектив подальших досліджень), порівняння (при визначенні особливостей діяльності підприємств-виробників органічної продукції та традиційної), табличний і графічний методи (при наочному відображенні сучасного стану й тенденцій розвитку вітчизняного ринку органічної продукції) та ін.

Виклад основних результатів дослідження. Поширення органічного методу господарювання відбулося на початку ХХ ст. Однак його становлення і популяризація були нерівномірними. Так, у Європі для залучення під органічне агровиробництво 1 % земель сільськогосподарського призначення знадобилося 30 років. Натомість у результаті активного стимулювання виробництва органічної продукції урядом Великобританії, з метою підвищення продовольчої безпеки країни, вдалося збільшити питому вагу таких сільськогосподарських угідь за 10 років до 30 %. Також швидке зростання площ, оброблюваних органічним методом, відбулося в Аргентині. У цій країні за рік зазначений показник збільшився з 500 тис. га у 1999 році до 3 млн га у 2000-му. Таке стрімке поширення органічної технології було зумовлене зростанням попиту на органічне м'ясо, що зумовило подальший розвиток інших напрямів органічного агровиробництва і перетворило цю країну в одного із найбільших експортерів органічної продукції [11].

Станом на 01.01.2010 року у світі під виробництвом органічної продукції було зайнято 37,2 млн га (0,9 %) сільськогосподарських угідь, у тому числі землі господарств перехідного періоду. Значна частина цих земель використовується для вирощування

зернових, а саме: рису – 2,5 млн га, кормових – 1,8, овочів – 0,22 млн га. Сільськогосподарські угіддя, задіяні під вирощуванням багаторічних культур, становлять близько 6 % (2,4 млн га). Найпоширеніші органічні сільськогосподарські культури – це кава (0,54 млн га), оливки (0,49 млн га), какао (0,26 млн га), горіхи (0,2 млн га) і виноград (0,19 млн га). Регіонами з найбільшою кількістю органічних сільськогосподарських земель є Океанія (12,2 млн га), Європа (9,3 млн га) і Латинська Америка (8,6 млн га). Відповідно країнами-лідерами за цим показником є Австралія, Аргентина та США. Однак найбільшу частку органічні землі у структурі сільськогосподарських угідь мають Фолклендські острови (35,7 %), Англія (30 %), Ліхтенштейн (26,9 %) і Австрія (18,5 %) [13].

Відбувається постійне зростання кількості підприємств-виробників органічної продукції. Так, у 2009 році у світі функціонувало близько 1,8 млн підприємств, що на 31 % більше порівняно із 2008 роком в основному за рахунок значного зростання їх кількості в Індії. Відповідно 40 % виробників органічної продукції у світі знаходяться в Азії, в Африці – 28 %, у Латинській Америці – 16 %. Обсяг світового ринку органічної продукції становить 54,9 млрд дол. США (станом на 01.01.2010 р.). Країни з найбільшими обсягами ринків органічних продуктів – США, Німеччина й Франція. Однак найвищий рівень споживання її простежується в Данії, Швейцарії та Австрії [13]. Органічний сектор харчової промисловості є також одним із швидкозростаючих. У таких країнах, як Данія, Австрія та Швейцарія споживання органічних продуктів харчування становить від 4,5 до 5,5% у загальному споживчому кошику [12].

Згідно з даними Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів, становила у 2010 році близько 270 тис. га, а кількість сертифікованих господарств-виробників органічної продукції перевищувала 140. Однак уже у 2012 році їхня кількість зросла до понад 200 підприємств (табл. 1).

1. Кількість підприємств-виробників органічної продукції в Україні станом на 01.07.2012 р.

Сертифікаційна база та спеціалізація підприємства	Значення показника	
	одиниць	%
Усього в Україні	225	100,0
сертифікованих Органік Стандарт (ОС) – усього	119	48,1
у т.ч.: рослинництво	73	34,1
тваринництво	21	9,8
переробка	25	11,7
сертифікованих ABCert AG – усього	9	4,2
у т.ч.: рослинництво	2	0,9
переробка	7	3,3
сертифікованих ЕТКО – усього	55	25,7
у т.ч.: рослинництво	29	13,6
переробка	26	12,1
Austria Bio Garantie *	2	0,9
Biokontroll Hungaria *	3	1,4
BCS *	2	0,9
CERES *	2	0,9
ECOCERT *	2	0,9
Ekogwarancja Ptre Sp.Z.o.o *	2	0,9
CU *	25	11,7
SGS *	1	0,5
Suolo E Salute S.R.L. *	3	1,4

* У статистичній базі розмежування за спеціалізацією сертифікованих підприємств відсутнє.

Джерело: Розраховано за даними сертифікаційного органу «Органік Стандарт».

Провідна сертифікаційна компанія в Україні – Органік Стандарт (далі ОС), яку було засновано у 2007 році за сприяння Дослідного Інституту Органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) та Інституту екологічного маркетингу (ІМО, Швейцарія) у рамках швейцарсько-українського проекту «Сертифікація органічного сільського господарства та розвиток органічного ринку в Україні». Крім вітчизняної Органік Стандарт на органічному ринку України функціонує ряд іноземних сертифікаційних компаній. Найширше із них представлені компанії Німеччини (ABCert, Lacon, Ceres, BCS) та Італії (ICEA, Bioagricert, Suolo e Salute). При цьому проводиться сертифікація підприємств із різним виробничим напрямом.

Крім того, сертифікація вітчизняних підприємств проводиться такими організаціями,

як ЕТКО (Туреччина), Control Union (Нідерланди), Biokontoll Hungaria (Угорщина), Austria Bio Garantie (Австрія), Ecocert (Франція). Починаючи з 2009 року, Органік Стандарт має змогу сертифікувати органічне виробництво за правилами, встановленими Постановою Ради ЄС 834/2007 (EU) (табл. 2). Залежно від ринку реалізації продукції, сертифікація органічних товарів вітчизняного виробництва проводиться відповідно до таких стандартів, як Національна органічна програма (NOP, США), Сільськогосподарські стандарти Японії (JAS), Bio Suisse (Швейцарія), KRAV (Швеція), Стандарти Асоціації «БІОЛан» (Україна). Основна частка вітчизняної органічної продукції сертифікована відповідно до стандартів EU, що засвідчує експортну спрямованість українських товаровиробників на ринок Європи.

2. Площа сільськогосподарських угідь під контролем Органік Стандарт станом на 01.07.2012 р.

Площа с.-г. угідь, га, під контролем Органік Стандарт залежно від:			
стандартів		статусу	
Bio Suisse	5736,60	Звичайні	12080,68
EU	35245,26	Перехідного періоду	6104,85
NOP	2003,14	Органічні	29196,14
БІОЛан	575,64	<i>Разом земель перехідного періоду і органічних</i>	
БІОЛан + EU	771,84	Усього	47381,66

Джерело: Розраховано за даними сертифікаційного органу «Органік Стандарт».

Структура посівних площ підприємств-виробників органічної продукції відображає сировинний напрям розвитку цього сектора (табл. 3). Злакові зернові, які становлять

майже половину вітчизняної органічної продукції рослинництва, практично у повному обсязі експортуються переважно до країн ЄС.

3. Структура посівних площ підприємств – виробників органічної продукції в Україні (сертифікованих ОС) станом на 01.07.2012 р.

Категорія	Площа	
	га	%
Зернові злакові	16014,83	45,4
Зернобобові	5559,41	15,7
Ефіроолійні	1079,16	3,1
Олійні	1635,14	4,6
Овочеві	228,27	0,6
Багаторічні трави	5666,03	16,1
Бульбоплоди та коренеплоди	13,79	0,0
Текстильні	67,80	0,2
Лікарські трави	91,62	0,3
Плодові та ягідні	545,43	1,5
Однорічні трави	7,50	0,0
Інше (пари, пасовища, сінокоси)	4392,02	12,4
Усього	35300,98	100,0

* Сертифіковані органічні землі та перехідного періоду.

Джерело: Розраховано за даними сертифікаційного органу «Органік Стандарт».

Така структура вирощування продукції характерна для ринку, що знаходиться на стадії становлення із нерозвиненим товарним асортиментом. Нині відбувається перемищення уваги товаровиробників до виробництва інших органічних сільськогосподарських культур із можливістю їх реалізації на вітчизняному ринку.

Найбільшої популярності набуває розвиток виробництва овочів і фруктів. Крім того,

значна увага приділяється вирощуванню олійних культур, таких як соняшник та соя (табл. 4). Одним із факторів розвитку органічного агровиробництва органічної сої є реалізація спільного тривалого проекту компанії “Украгрофін” (Україна) і фірмою “ECOLAND Grains & Legumes” (Німеччина) із активізації вирощування цього виду продукції. Проект було введено в дію у 2005 році [1].

4. Структура товарної органічної продукції в Україні (підприємств, сертифікованих ОС)

Продукція	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2011 р. до 2009 р., %
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Пшениця озима	17677,5	27,4	16375,8	15,1	32204,5	23,6	182
Пшениця яра	303,9	0,5	800,8	0,7	915,0	0,7	301
Жито	2232,7	3,5	3083,5	2,9	2650,8	1,9	119
Кукурудза на зерно	4613,4	7,1	1789,4	1,7	20209,4	14,8	438
Ячмінь озимий	1442,3	2,2	3168,9	2,9	3426,3	2,5	238
Ячмінь ярий	6475,9	10,0	5862,4	5,4	3299,0	2,4	51
Овес	403,8	0,6	1957,3	1,8	28,6	-	7
Соняшник	-	-	27335,5	25,3	28752,4	21,1	-
Соя	539,8	0,8	5505,5	5,1	5801,9	4,2	1075
Цукрові буряки	4341,9	6,7	1932,7	1,8	2470,5	1,8	57
Інша продукція рослинництва	2251,7	3,5	4770,8	4,4	6697	4,9	297
Разом по рослинництву	40282,9	62,3	72582,6	67,1	106455,4	77,9	264
Молоко	12836	19,9	18071,1	16,7	16686,8	12,2	130
М'ясо ВРХ	5775,8	8,9	7134	6,6	6930,9	5,1	120
М'ясо свиней	664,8	1,0	3223,1	3,0	731,3	0,5	110
Мед	24,5	-	76,2	0,1	74,3	-	303
Інша продукція тваринництва	5045,6	7,8	7050,3	6,5	5735,1	4,2	114
Разом по тваринництву	24346,7	37,7	35554,7	32,9	30118,4	22,1	124
Усього	64629,6	100,0	108137,3	100,0	136573,8	100,0	211

Джерело: Розраховано за даними сертифікаційного органу «Органік Стандарт».

Аналіз статистичних даних структури органічної товарної продукції показує незначне пожвавлення виробництва органічної продукції тваринництва (табл. 4). Так, виробництво й реалізація м'яса великої рогатої худоби та свиней у 2011 році порівняно із 2009-м збільшилося на 20 і 10 % відповідно. Варто окремо відзначити швидкі темпи зростання виробництва органічної продукції бджільництва. Кількість реалізованого меду у 2011 році перевищила у три рази цей же показник за 2009 рік. Імовірною причиною зростання реалізації даної продукції є збільшення кількості її виробників, які успішно пройшли сертифікацію на предмет виробництва органічного меду, що підтверджується даними сертифікаційної компанії ОС.

Визначальна роль у поширенні органічної технології у сільськогосподарській практиці вітчизняних товаровиробників належить політико-правовим і ринковим аспектам. Для подальшого розвитку вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції необхідно вирішити ряд проблемних аспектів. Першочерговим питанням при цьому є ратифікація нормативно-правової бази, що регламентуватиме відносини у цій сфері. З метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників органічної продукції та спрощення їх виходу на міжнародний ринок необхідно прийняти законодавчі акти, які мають бути адаптовані до міжнародного законодавства. Сприяти виконанню зазначеної умови можливо за рахунок приєднання до міжнародного Проекту «Доступ до глобального «органічного» ринку» (Global Organic Market Access, GOMA). Цей проект спрямований на спрощення процесу виходу товарних потоків органічної продукції за рахунок узгодження й досягнення еквівалентності органічних стандартів і вимог сертифікації. Він забезпечується за рахунок використання двох інструментів, а саме – Інструкції з оцінки еквівалентності стандартів і технічних регламентів (EquiTool) та Міжнародних вимог до органічних сертифікаційних організацій (IROCB) [10].

Сприятиме значному пожвавленню розвитку вітчизняної сфери органічного агровиробництва також залучення інвестицій. При

цьому з метою інтенсивнішого поширення органічного методу господарювання доцільно надавати кредити за нижчими процентними ставками, що зробить їх доступнішими для фермерських господарств. Такий підхід дасть можливість повною мірою задовольнити попит на внутрішньому ринку.

Висновки. Ведення агровиробництва на основі використання органічних технологій дає можливість максимізувати економічну вигоду й разом із цим зберегти динамічну рівновагу екосистеми. В результаті органічне виробництво набуває дедалі більшого поширення як у світі, так і в Україні. Майбутнє органічного сільського господарства визначатиметься залежно від політичних та економічних факторів, від кон'юнктури на ринку звичайних агропродовольчих товарів. На формування тенденцій розвитку ринку органічної продукції суттєво впливають глобалізаційні процеси. Можна стверджувати, що в межах міжнародного «зеленого» ринку вже відбулася сегментація на провідних країн – виробників і споживачів органічних товарів. Також можна виділити групи глобальних органічних продуктів, які користуються найбільшим попитом. У подальшому розвиток зазначеного ринку відбуватиметься у напрямі розширення асортименту продукції переробки та ширшого представлення органічної продукції у сфері громадського харчування.

Вітчизняний ринок органічної продукції розвивається під впливом міжнародних тенденцій у цій сфері. Відбувається постійне збільшення кількості сертифікованих господарств-виробників органічної продукції. При цьому переважна більшість сертифікаційних компаній, представлених на ринку органічної продукції України, іноземні, однак лідером у цій сфері є вітчизняна організація Органік Стандарт. Незважаючи на стрімке поліпшення кількісних показників розвитку вітчизняного «органічного» ринку, українські товаровиробники представлені на світовому ринку в основному як експортери сировинної продукції. Основною експортною товарною групою є зернові, які реалізуються переважно на європейський ринок. Асортиментний ряд на внутрішньому ринку також не розвинений, однак наразі відбува-

ється поступовий перехід до урізноманітнення ведення діяльності. Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі вбачаються у моделюванні динаміки змін і

стану кон'юнктури ринку органічної агропродовольчої продукції та формулюванні стратегії його розвитку.

Список використаних джерел

1. Бойко Є.О. Розвиток підприємств органічного сектору агробізнесу в контексті викликів глобалізації та євроінтеграції [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Є.О. Бойко; Міжнар. ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2011. – 20 с.
2. Вирощування в Україні органічної сої [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-31-18-30-02>.
3. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Електронний ресурс] / М.І. Кобець. – Режим доступу: http://ta.swap-rural.org.ua/files/200910051523260.P2004_01_051_04.pdf.
4. Мазурова А.Ю. География мирового рынка биоорганических продуктов питания: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 25.00.24. / А.Ю. Мазурова. – М., 2009. – 26 с.
5. Рудницька О.В. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств на ринку органічної агропродовольчої продукції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.В. Рудницька; – К., 2007. – 20 с.
6. Сільське господарство України. Стат. зб. / за ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держ. служба статистики України, 2011. – 396 с.
7. Сільське господарство України. Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>.
8. Сільське господарство України. Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202009.pdf>.
9. Статистичні дані Органік Стандарт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organicstandard.com.ua/ua/clients>.
10. Global Organic Market Access (GOMA). A project of FAO, IFOAM and UNCTAD [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.goma-organic.org/about/project/>.
11. Organic Agriculture Perspectives [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fao.org/organicag/doc/organic_perspectives.htm.
12. Vision for an Organic Food and Farming Research Agenda to 2025 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.tporganics.eu/upload/TPOrganics_VisionResearchAgenda.Pdf.
13. Willer, Helga and Lukas Kilcher (Eds.) (2011) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011. FiBL-IFOAM Report. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick. – P. 152.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

*

УДК 631.365.22

В.М. ГОМЗА, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Новий високоекономічний метод сушіння зерна

Постановка проблеми. Зерно перед зберіганням потребує сушіння, оскільки вологість його, як правило, перевищує допустимі норми. При закладенні на довготермінове зберігання зернова маса, знаходячись у великих обсягах, ущільнюється. Як наслідок, температура в зоні ущільнення зростає, а зерно починає виділяти вологу, яка стає

джерелом виникнення різних небажаних процесів – проростання, прілості, зараження мікроорганізмами. Все це погіршує загальні кондиції зернової маси та може призвести до її псування. Тому перед закладенням зерна в елеватори необхідно його висушити (далі, для прикладу, ми наводимо числові дані по пшениці): довести рівень вологості до кондиційної 13-15 % [5] (як правило, рівень вологості зерна одразу після збирання знаходиться в межах 16-25 % [11]). Проте існуючі методи сушіння мають суттєві не-

* Науковий керівник – А.Г. Мазур, доктор економічних наук, професор.
© В.М. Гомза, 2013

ється поступовий перехід до урізноманітнення ведення діяльності. Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі вбачаються у моделюванні динаміки змін і

стану кон'юнктури ринку органічної агропродовольчої продукції та формулюванні стратегії його розвитку.

Список використаних джерел

1. Бойко Є.О. Розвиток підприємств органічного сектору агробізнесу в контексті викликів глобалізації та євроінтеграції [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Є.О. Бойко; Міжнар. ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2011. – 20 с.
2. Вирощування в Україні органічної сої [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-31-18-30-02>.
3. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Електронний ресурс] / М.І. Кобець. – Режим доступу: http://ta.swap-rural.org.ua/files/200910051523260.P2004_01_051_04.pdf.
4. Мазурова А.Ю. География мирового рынка биоорганических продуктов питания: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 25.00.24. / А.Ю. Мазурова. – М., 2009. – 26 с.
5. Рудницька О.В. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств на ринку органічної агропродовольчої продукції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.В. Рудницька; – К., 2007. – 20 с.
6. Сільське господарство України. Стат. зб. / за ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Держ. служба статистики України, 2011. – 396 с.
7. Сільське господарство України. Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202010.pdf>.
8. Сільське господарство України. Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.oseu.edu.ua/docs/StatSchorichnyk%20Ukrainy%202009.pdf>.
9. Статистичні дані Органік Стандарт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organicstandard.com.ua/ua/clients>.
10. Global Organic Market Access (GOMA). A project of FAO, IFOAM and UNCTAD [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.goma-organic.org/about/project/>.
11. Organic Agriculture Perspectives [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fao.org/organicag/doc/organic_perspectives.htm.
12. Vision for an Organic Food and Farming Research Agenda to 2025 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.tporganics.eu/upload/TPOrganics_VisionResearchAgenda.Pdf.
13. Willer, Helga and Lukas Kilcher (Eds.) (2011) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2011. FiBL-IFOAM Report. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick. – P. 152.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

*

УДК 631.365.22

В.М. ГОМЗА, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Новий високоекономічний метод сушіння зерна

Постановка проблеми. Зерно перед зберіганням потребує сушіння, оскільки вологість його, як правило, перевищує допустимі норми. При закладенні на довготермінове зберігання зернова маса, знаходячись у великих обсягах, ущільнюється. Як наслідок, температура в зоні ущільнення зростає, а зерно починає виділяти вологу, яка стає

джерелом виникнення різних небажаних процесів – проростання, прілості, зараження мікроорганізмами. Все це погіршує загальні кондиції зернової маси та може призвести до її псування. Тому перед закладенням зерна в елеватори необхідно його висушити (далі, для прикладу, ми наводимо числові дані по пшениці): довести рівень вологості до кондиційної 13-15 % [5] (як правило, рівень вологості зерна одразу після збирання знаходиться в межах 16-25 % [11]). Проте існуючі методи сушіння мають суттєві не-

* Науковий керівник – А.Г. Мазур, доктор економічних наук, професор.
© В.М. Гомза, 2013

доліки: вони потребують великих енергозатрат і є руйнівними, пошкоджуючи зернову масу. Так, для сушіння 1 т зерна пшениці традиційним методом необхідно затратити електроенергії в межах (35–44) кВт·год/т [4]. У зв'язку з вищезначеними обставинами суть нашої пропозиції: застосування в промисловому масштабі принципово нового – економічнішого та неруйнівного способу сушіння зерна. Цей спосіб набагато ефективніший за існуючі методи.

Принцип дії даного типу сушки ґрунтується на резонансному поглинанні біологічними системами (наприклад, зерном) енергії коливань електромагнітного поля на певній резонансній частоті ω [1].

Природа названого ефекту полягає в тому, що насіння зернових, зернобобових та олійних культур складається з молекул, що мають певну особливість, а саме: від'ємні й додатні електричні заряди в зернині просторово розділені навіть за відсутності зовнішнього електричного поля. Іншими словами, зернина складається з молекул, які можна умовно представляти як електричні диполі [7]. Це означає, що прикладання до зернини зовнішнього змінного електричного поля призведе до просторової переорієнтації кожної молекули зернини. В такому полі відбуватиметься поворот молекул із частотою зовнішнього електричного поля. Як результат, спостерігатиметься виділення внутрішнього тепла й нагрівання зернини. Це особливо важливо для видалення сорбційно-зв'язаної вологи, яка по мікрокапілярах з радіусом $r \leq 10^{-5}$ см виділятиметься із зернини [1].

Технічно проблему сушіння зерна описаним методом можна розв'язати за допомогою використання електромагніту, що генерує змінний магнітний потік. Останній породжує в навколишньому просторі вихрове електричне поле, яке спроможне прискорювати електричні заряди, поляризувати неполярні молекули зернини та змінювати орієнтацію вектора поляризації P полярних молекул [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сушінню зерна приділяється суттєва увага як науковців, так і практиків. Основне завдання – зниження його вологості до кондиційної. Це, крім перерахованих вище фак-

торів, сприятиме унеможливленню зараження насіннєвого матеріалу фузаріозом, пліснявою чи бактеріальними хворобами [5].

Інноваційному розвитку аграрного виробництва, основу якого становить вирощування та якісне зберігання зерна, приділяється значна увага дослідників [3,5,6]. Слід наголосити, що якісне збереження насіння зернових і олійних культур – це нині пріоритетний напрям в АПК. Українське зерно не якісне якраз із причини неналежного зберігання. Навіть використання зерносушарок відомих фірм “Strahl”, “Riela” чи “Vesta” не розв'язує повною мірою проблему сушіння зерна [9].

Мета статті – розкрити сутність нового методу сушіння зерна й показати економічність такого методу. З цією метою проведені фундаментальні комплексні дослідження на перетині таких наук, як агрономія, фізика, хімія, техніка, економіка та біологія. Комплексність дослідження зумовлена складністю проблеми, що викликає необхідність застосування для її розв'язання спектра вказаних наук.

Виклад основних результатів дослідження. Особливо ефективно процеси сушіння зерна проходять на згаданій вище резонансній частоті ω_F зовнішнього електромагнітного поля. При такій частоті амплітуда коливально-обертальних рухів полярних молекул-диполів зернини різко зростає: спостерігається добре відоме в техніці явище резонансу – при наближенні частоти вимушувальної сили до власної частоти коливань системи амплітуда коливань цієї системи різко зростає [8, с. 308]. В сукупності все сказане приводить до поглинання енергії вихрового електричного поля, створюваного спеціально сконструйованою електромагнітною системою, тобто до так званих діелектричних втрат. За рахунок таких втрат у тілі зернини виділяється тепло – вона нагрівається й починає інтенсивно виділяти сорбційно-зв'язану вологу, що утримується за рахунок електрохімічних зв'язків. При цьому відбувається інтенсивна дифузія молекул води через мікрокапіляри до поверхні зернини з наступним випаровуванням, підсиленням перемішуванням зернової маси та кон-

вектиційними потоками, створюваними повітряним обдувом. Тривалість такої сушки на порядок менша за чисто конвективну сушку, яка нині широко застосовується та є дуже неекономічною.

При запропонованому нами методі переміщення вологи в зернині забезпечується всіма основними силами вологопереносу: градієнтом вологи, температурою й конвекційними потоками, що створюють різницевий тиск за рахунок дії ефекту Бернуллі [7, с.187]. Повне висушування зерна здійснюється упродовж 25-30 хв. Проте розтріскування зернини абсолютно відсутнє, оскільки її нагрівання відбувається рівномірно по всьому об'єму – це означає відсутність теплових і механічних перепадів, а отже, й відсутність будь-яких механічних пошкоджень зерна. На противагу цьому при обдуві нагрітим повітрям, як це має місце при традиційній сушці, поверхня зернини сильно нагрівається, а серцевина – тільки за рахунок повільних процесів теплопереносу. Як наслідок, відбувається нерівномірний перерозподіл теплоти по об'єму зернини, що призводить до виникнення механічних напруг і, відповідно, до розтріскування зерна.

Треба зауважити також, що запропонований процес має високу ефективність тому, що вся енергія витрачається виключно на нагрів зерна. Процес значно прискорюється за рахунок резонансного поглинання енергії електромагнітного поля. Справа в тому, що, як було сказано вище, зернина складається із сукупності полярних молекул, спроможних змінювати вектор своєї поляризації $\mathbf{P}$ на протилежний по напрямку. При певній частоті вихрового електричного поля масив полярних молекул зернини входить у резонанс із вихровим полем: спостерігається процес інтенсивного (резонансного) поглинання енергії. Аналітичний вираз, що описує резонансний процес сушки, записується у вигляді диференційного неоднорідного рівняння другого порядку [8]:

$$\ddot{\mathbf{P}} + 2\beta\dot{\mathbf{P}} + \omega_0^2\mathbf{P} = qE_0\sin\omega_p t, \quad (1)$$

де β – коефіцієнт затухання, що характеризує зв'язок молекули зернини з ближнім оточенням, ω_0 – власна частота коливань диполя молекули, q – заряд диполя молеку-

ли, ω_p – резонансна частота, що зв'язана із власною частотою ω_0 співвідношенням:

$$\omega_p = \sqrt{\omega_0^2 - 2\beta^2}. \quad (2)$$

Отже, при такому резонансному поглинанні енергії нагрівання зернини відбувається за рахунок внутрішнього тертя молекул, що під дією поля змінюють орієнтацію свого вектора дипольного моменту $\mathbf{P}$ в просторі.

Процес піддається високому ступеню автоматизації та контролю. Сушіння зерна при цьому можна вести в широких заданих межах, що важливо при закладенні зерна на зберігання для посіву або використовувати з метою споживання. Апарати для вказаного виду сушки виготовляють різної продуктивності й потужності – від десятків кілограмів до десятків тонн залежно від економічних потреб.

Порівняно з усіма існуючими даний метод є найбільш економічний та ефективний, тому що має вагомі переваги. Він дає повну гарантію надійного збереження врожаю, оскільки досягається оптимальний ступінь висушування, і зерно не тільки зберігає свої кондиційні властивості, але навіть поліпшує дані показники.

Метод призначений для підсушування зернових, зернобобових та олійних культур у період первинної післяврожайної обробки перед закладенням в елеватори.

Нині створено базову експериментальну модель, що показала себе при випробуваннях досить ефективно.

Розрахунок енергозатрат при сушці зерна за допомогою методу резонансного поглинання енергії полягає в наступному. Основне рівняння для визначення енергозатрат записується таким чином:

$$Q = cm(t_f - t_s), \quad (3)$$

де c – теплоємність зерна пшениці; m – маса зерна; t_f – кінцева температура нагріву зерна, що коливається в межах 40-80 °C; t_s – стартова температура зерна, що подається на сушку (прийmemo її рівною 20 °C).

Теплоємність зерна пшениці визначається як сума теплоємностей абсолютно сухого зерна і води в зерні, тобто

$$c = (1 - \delta)c_e + \delta c_s, \quad (4)$$

де $c_e = 1150 \frac{\text{Дж}}{\text{кг} \cdot \text{К}}$ – величина теплоємності сухого зерна пшениці [10], $c_s = 4190 \frac{\text{Дж}}{\text{кг} \cdot \text{К}}$ – теп-

лоємність води [2, с.604], δ – величина відносної вологості зерна. Ця величина коливається в межах 0,07 – 0,17. Підставимо (4)→(3):

$$Q = ((1 - \delta)c_e + \delta c_s)m(t_f - t_s) \quad (5)$$

Величини рівноважної вологості деяких культур

Культура	Відносна вологість повітря, %							
	75				80			
	Температура повітря, °C							
	0	10	20	30	0	10	20	30
Пшениця	15,8	15,5	15,1	14,8	16,7	16,3	16,0	15,7
Жито, ячмінь	17,0	16,7	16,3	15,4	18,3	17,9	17,4	16,5
Овес	16,6	16,1	15,6	15,0	17,9	17,3	16,8	16,2
Рис	15,5	15,0	14,5	13,9	16,6	15,9	15,2	14,7
Кукурудза	16,6	16,3	15,9	14,9	17,6	17,3	16,9	15,9
Просо	16,1	15,6	15,1	14,4	17,1	16,6	15,9	15,3
Горох	16,8	16,5	16,1	15,8	17,7	17,3	17,0	16,7
Соя	14,0	13,6	13,1	12,5	16,2	15,7	15,3	14,5
Соняшник	8,9	8,5	8,2	7,6	9,5	9,3	9,1	8,5

Джерело: [11].

Проведемо розрахунки за формулою (5). Нехай маса зерна $m=1 \text{ т}$, відносну вологість $\delta = 0,1575$ виберемо як середню рівноважну вологість для пшениці, тобто середню величину між найменшою та найвищою вологістю (в табл. представлені величини рівноважної вологості для різних культур).

Тоді матимемо:

$$Q = ((1 - 0,1575) \cdot 1150 + 0,1575 \cdot 4190) \cdot 1000 \cdot (60 - 20) = 1629 \cdot 1000 \cdot 40 = 65\,157 \text{ кДж} = 18,1 \text{ кВт} \cdot \text{год}$$

Вартість 1 кВт·год становить 0,36 грн. Таким чином для нагрівання від 20 до 60°С та висушування 1т зерна пшениці треба затратити 18,1 кВт·год електроенергії, або в грошовому еквіваленті це становитиме 6,5 грн.

Традиційні високоефективні методи сушки (зокрема зерносушарки компанії Vesta) для сушіння 1т зерна витрачають від 35,0 кВт·год/1т до 44,0 кВт·год/1т. Отже, пропонування нами метод орієнтовно вдвічі економічніший за традиційні.

Висновки. Показано, що пропонування метод – високоекономічний, а тому перспе-

ктивний, крім того, не руйнівний, на відміну від традиційних. Справа в тому, що прогрівання як усієї маси зерна, так і окремої зернини – абсолютно рівномірне. Це означає повну відсутність градієнта температур і, особливо, механічних напруг. Як результат, у принципі неможливими будуть процеси розтріскування зерна (як це має місце при традиційних методах сушки). Тобто, метод гарантує 100 % схожість зерна (якщо мова йде про насіннєве зерно) та високоякісну харчову продукцію (коли маємо на увазі зерно для харчування). Крім того, даний метод виключає можливість неоднорідного висушування, пересушування чи недосушування зерна. В перспективі планується продовжити дослідження в даному напрямі, а саме: встановити резонансні частоти для сорбційно-зв'язаної вологи, що більше наблизить розв'язання проблеми сушіння зерна пропонуванням методом. Отже, даний метод може бути ефективно використаний у промисловому масштабі – в АПК України.

Список використаних джерел

1. Барышев М.Г. Взаимодействие низкочастотного магнитного поля с растительными объектами: автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра биол. наук: спец. 3.00.16 "Экология" / М.Г. Барышев. – М., 2003. – 32 с.
2. Гороновский И.Т. Краткий справочник по химии / И.Т. Гороновский, Ю.П. Назаренко, Е.Ф. Некряч. – К.: Наук. думка, 1987. – 830 с.
3. Гусятинський М.В. Державне регулювання розвитку інноваційної діяльності в Україні / М.В. Гусятинський, М.М. Ігнатенко // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С.89 – 93.

4. *Калініченко Р.А.* Енергозберігаючі режими сушіння і активного вентилявання зерна при зберіганні в умовах господарств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.09.16 – “електротехнології та електрообладнання в АПК”/ Р.А. Калініченко. – К., 2005. – 24 с.

5. *Марков І.* На озиму та яру пшеницю чатує безліч паразитарних хвороб / І. Марков // *Зерно і хліб*. – 2013. – № 1. – С. 58-61.

6. *Рибка В.С.* Економіко-теоретичні пріоритети виробництва зерна кукурудзи на поливних землях зони Степу / В.С. Рибка, Н.О. Ляшенко, Т.І. Лосіцька // *Економіка АПК*. – 2012. – № 10. – С. 51-56.

7. *Физическая энциклопедия*. – М.: Большая российская энциклопедия. Т. 1, 1994. – 706 с.

8. *Физическая энциклопедия*. – М.: Большая российская энциклопедия. Т. 4, 1994. – 704 с.

9. International seminar “Science and technology innovations: national experience and international cooperation” / *Information and Innovations*. – 2007, № 2. – Р. 63-80.

10. Patent №WO2005055742(A1) Japan, Processed wheat product containing functional components in elevated amounts and processing method therefor/ Inventors: Ishikawa Osamu, Ito Kazutoshi, Kihara Makoto, Okada Yoshihiro; published 06.23.2005, PCT Gazette.

11. *Rivka Elbaum, Liron Zaltzman, Ingo Burgert and Peter Fratzl.* The Role of Wheat Awns in the Seed Dispersal Unit / *Science*. – 2007. - Vol. 316, № 582. – Р. 884-886.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

*

УДК 658.152:338.436

В.М. КОВАЛЬ, аспірант*

Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств

Постановка проблеми. Одна з основних сучасних проблем вітчизняного сільського господарства – це недостатня інвестиційна активність аграрних підприємств, через які можуть здійснюватися інвестиції в сільському господарстві за допомогою використання певних інструментів. Тому аналіз можливих інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств і обґрунтування їх ефективного використання є тим чинником, який уможливить активізувати залучення інвестицій та підвищити рівень управління ними. Серед усіх інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств особливе місце посідає банківське кредитування як таке, що може бути використане ними у найпершу чергу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження формування інвестиційних ресурсів у сільському госпо-

дарстві присвячені роботи ряду вітчизняних економістів. Серед них М.Я. Дем’яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк [3], І.Ю. Дишко [4], О.О. Клокар [5], М.І. Кісіль [6], М.Ю. Ковденська [7], Н.В. Левченко [10], Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська [13], Г.М. Підлісецький [14], Ю.М. Хвесик [15] та ін. Окремі інвестиційні інструменти підприємств розглядають С.В. Волосович [2], І.Ю. Іванович [9], М.С. Микова [11], І.М. Кобушко [7].

У зазначених дослідженнях порушуються питання формування інвестиційних ресурсів у сільському господарстві та розглядаються можливі інструменти інвестиційної діяльності на рівні підприємства. Аналізуються проблеми стратегічних напрямів інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства, оцінюється кредитоспроможність аграрних підприємств і такі інструменти їх інвестиційної діяльності, як фінансовий лізинг, кредитне страхування, прямі іноземні інвестиції, заходи мінімізації інвестиційних ризиків.

* Науковий керівник – С.І. Дем’яненко, доктор економічних наук, професор.

© В.М. Коваль, 2013

4. *Калініченко Р.А.* Енергозберігаючі режими сушіння і активного вентилявання зерна при зберіганні в умовах господарств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.09.16 – “електротехнології та електрообладнання в АПК”/ Р.А. Калініченко. – К., 2005. – 24 с.

5. *Марков І.* На озиму та яру пшеницю чатує безліч паразитарних хвороб / І. Марков // *Зерно і хліб*. – 2013. – № 1. – С. 58-61.

6. *Рибка В.С.* Економіко-теоретичні пріоритети виробництва зерна кукурудзи на поливних землях зони Степу / В.С. Рибка, Н.О. Ляшенко, Т.І. Лосіцька // *Економіка АПК*. – 2012. – № 10. – С. 51-56.

7. *Физическая энциклопедия*. – М.: Большая российская энциклопедия. Т. 1, 1994. – 706 с.

8. *Физическая энциклопедия*. – М.: Большая российская энциклопедия. Т. 4, 1994. – 704 с.

9. International seminar “Science and technology innovations: national experience and international cooperation” / *Information and Innovations*. – 2007, № 2. – Р. 63-80.

10. Patent №WO2005055742(A1) Japan, Processed wheat product containing functional components in elevated amounts and processing method therefor/ Inventors: Ishikawa Osamu, Ito Kazutoshi, Kihara Makoto, Okada Yoshihiro; published 06.23.2005, PCT Gazette.

11. *Rivka Elbaum, Liron Zaltzman, Ingo Burgert and Peter Fratzl.* The Role of Wheat Awns in the Seed Dispersal Unit / *Science*. – 2007. - Vol. 316, № 582. – Р. 884-886.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

*

УДК 658.152:338.436

В.М. КОВАЛЬ, аспірант*

Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств

Постановка проблеми. Одна з основних сучасних проблем вітчизняного сільського господарства – це недостатня інвестиційна активність аграрних підприємств, через які можуть здійснюватися інвестиції в сільському господарстві за допомогою використання певних інструментів. Тому аналіз можливих інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств і обґрунтування їх ефективного використання є тим чинником, який уможливить активізувати залучення інвестицій та підвищити рівень управління ними. Серед усіх інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств особливе місце посідає банківське кредитування як таке, що може бути використане ними у найпершу чергу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження формування інвестиційних ресурсів у сільському госпо-

дарстві присвячені роботи ряду вітчизняних економістів. Серед них М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк [3], І.Ю. Дишко [4], О.О. Клокар [5], М.І. Кісіль [6], М.Ю. Ковденська [7], Н.В. Левченко [10], Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська [13], Г.М. Підлісецький [14], Ю.М. Хвесик [15] та ін. Окремі інвестиційні інструменти підприємств розглядають С.В. Волосович [2], І.Ю. Іванович [9], М.С. Микова [11], І.М. Кобушко [7].

У зазначених дослідженнях порушуються питання формування інвестиційних ресурсів у сільському господарстві та розглядаються можливі інструменти інвестиційної діяльності на рівні підприємства. Аналізуються проблеми стратегічних напрямів інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства, оцінюється кредитоспроможність аграрних підприємств і такі інструменти їх інвестиційної діяльності, як фінансовий лізинг, кредитне страхування, прямі іноземні інвестиції, заходи мінімізації інвестиційних ризиків.

* Науковий керівник – С.І. Дем'яненко, доктор економічних наук, професор.

© В.М. Коваль, 2013

Аналіз останніх досліджень і публікацій проблеми використання інструментів інвестиційної діяльності в аграрних підприємствах показує, що питання класифікації та комплексного застосування цих інструментів вивчені недостатньо. Тому є потреба в теоретичному обґрунтуванні можливих інструментів інвестиційної діяльності на рівні аграрних підприємств і дослідженні напрямів їх формування й комплексного функціонування.

Мета статті – дослідження комплексного використання інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств, розкриття їх змісту та значення.

Виклад основних результатів дослідження. Один із основоположників сучасної теорії розвитку сільського господарства лауреат Нобелівської премії (1979 р.) Теодор Шульц [16] зазначав, що значне зростання продуктивності у сільському господарстві можливе лише через зміни в технології – впровадженні у виробництво нової техніки, використання кращого насіння, ефективніших джерел енергії, дешевших засобів захисту рослин і тварин, добрив. Він зазначав, що інвестиції у такі напрями, як сільськогосподарські дослідження, виробництво нових ресурсів для сільського господарства, освіти фермерів забезпечать технічні зміни у галузі, а звідси – і підвищення продуктивності та ефективності. Тому важливим чинником забезпечення зростання конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, а також ефективності аграрних підприємств України, є їхнє технологічне переозброєння. Це означає впровадження новітніх технологій виробництва й зберігання сільськогосподарської продукції. В свою чергу для цього потрібні відповідні кошти у вигляді інвестицій.

Якщо розглядати комплекс актуальних питань і проблем, що стоять нині перед підприємствами АПК України, то всі їх можна звести до двох груп – макроекономічних та мікроекономічних (на рівні підприємства й галузей). До макроекономічних чинників, що безпосередньо впливають на інвестиційну діяльність аграрних підприємств, слід віднести політику Національного банку України, зокрема визначення облікової ставки за кредити; політику уряду щодо ство-

рення сприятливого інвестиційного клімату, зокрема розвитку підприємництва та забезпечення ефективної судової системи тощо. Основна проблема на рівні підприємств – відсутність або нестача коштів для поповнення оборотних і відновлення основних засобів виробництва. Всі інші проблеми можна розглядати через призму цієї найактуальнішої проблеми. Звичайно ж, її слід розглядати у поєднанні з необхідністю підвищення ефективності діяльності підприємств АПК. Кредитори або інвестори вкладати-муть кошти лише за умови їх ефективного використання, а це означає впровадження нових технологій виробництва продукції. Вкладати кошти у застарілі, низькоефективні технології недоцільно.

До суб'єктів, що формують пропозицію на фінансових ринках, можна віднести: банки, лізингові компанії, постачальників ресурсів, кредитні спілки, фізичні особи, державу в особі міністерств і відомств, що залучені до використання коштів державного бюджету (наприклад, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державний фонд підтримки фермерів), іноземні компанії.

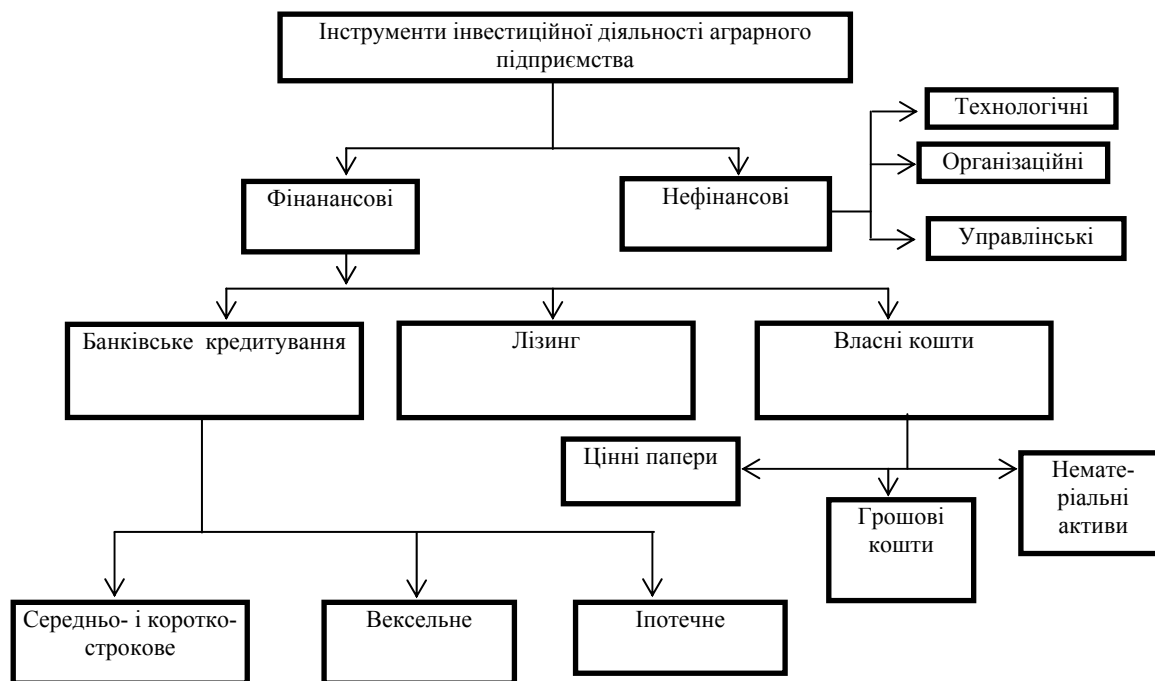
Відповідно до чинного вітчизняного законодавства [1] під інвестиціями розуміють всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкт підприємницької й інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (дохід), або досягається соціальний ефект. Таким чином інвестиції – це вкладення коштів у рухоме і нерухоме майно, придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів, банківські кредити і депозити, придбання або створення нематеріальних активів та часток у капіталі інших підприємств. Процес інвестування являє собою інвестиційну діяльність, що проводиться шляхом використання певних інвестиційних інструментів, які є важливою складовою загального інвестиційного механізму, що функціонує в будь-якому аграрному підприємстві. Без їх використання сільськогосподарським виробникам проблематично здійснювати залучення, контроль та управління власними інвестиційними ресурсами. Від того, наскільки ефективно буде використано інвестиційні інструменти у за-

значеному процесі, залежить успішність господарської діяльності аграрного підприємства.

Структурно інструменти інвестиційної діяльності можна подати у такому вигляді (рис.). На нашу думку, інструмент інвестиційної діяльності слід розглядати у двох площинах – як інвестиційний ресурс і як елемент управління діяльністю підприємства. Інвестиційний інструмент – це засіб залучення й використання інвестиційних ресурсів суб'єктами економіки, що формується фінансовими та нефінансовими чинниками з метою збільшення активів і підвищення ефективності господарської діяльності. Тому вважаємо, що такі інструменти інвестиційної діяльності підприємств є комплексними й їх можна поділити на дві групи: фінансові та нефінансові.

У свою чергу фінансові інструменти поділяються на банківське кредитування, лізинг і власні кошти підприємства, а нефінан-

сові – на технологічні й організаційні. Деталізуючи кожну з груп, за допомогою видового прояву, можна сформулювати відповідні структурні та функціональні категорії за кожною групою інструментів. Так, банківське кредитування можна представити середньо- і короткостроковим кредитуванням, вексельним кредитуванням та іпотечним кредитуванням. Власні кошти підприємства поділяються на грошові засоби, цінні папери й нематеріальні активи. До інвестиційних інструментів, на нашу думку, слід також віднести кредитне страхування як елемент комплексного інструменту «Грошові засоби». Принципова відмінність між джерелом та інструментом інвестування є та, що джерело інвестування концентрується на залученні інвестиційних ресурсів, а інструмент інвестування характеризує напрям, за допомогою якого відбувається акумуляція цих ресурсів.

Структура інструментів інвестиційної діяльності аграрного підприємства

Джерело: Власна презентація.

Інвестиційна діяльність аграрного підприємства пов'язана із придбанням ресурсів довготривалого використання, таких як земля, техніка, обладнання, будівлі, споруди, приміщення. Придбання цих ресурсів вимагає досить суттєвих коштів і впливає на функціонування підприємства упродовж багатьох років. Крім цього, процес інвестування

передбачає одноразове витрачання цих коштів, тоді як дохід від інвестицій одержують протягом наступних періодів. У зв'язку з тим, що ніхто не може бути абсолютно впевненим у запланованих обсягах майбутніх доходів, адже в економіці діють чинники ризику й невизначеності, рішення щодо інвестування мають бути дуже виваженими.

Особливо це стосується таких елементів інвестиційного рішення, як планування цін на продукцію і ресурси, що формують операційні витрати, а також рівнів продуктивності землі та худоби.

Високий ризик кредитування аграрних підприємств пов'язаний з низькою ефективністю їхньої роботи, нестабільністю виробництва (коливання обсягів за роками удвічі й більше), відсутністю необхідної ліквідної застави, низьким рівнем менеджменту в цих підприємствах, відсутністю позитивної кредитної історії. Разом із цим необхідність придбання техніки називається фермерами та іншими сільськогосподарськими виробниками основною метою одержання кредитів. Хоча в дійсності основна частка кредитів використовується на закупівлю пального й мастил, а також на засоби захисту рослин і посівного матеріалу.

Інвестиції в техніку поділяються на чотири основні категорії: заміна застарілого та амортизованого обладнання; впровадження нових технологій і механізації виробничих процесів з метою зниження собівартості одиниці продукції; розширення виробництва; виробництво нових видів продукції.

Важливим моментом процесу інвестування є необхідність урахування фактора інфляції, який означає, що гривня, одержана сьогодні, коштує більше, ніж гривня, яка буде одержана завтра. Існують два методи зіставлення інвестицій у часі – складних процесів і дисконтування. За допомогою першого методу дають оцінку наявним грошовим засобам на певну дату в майбутньому, а другого, – навпаки, визначають цінність грошей на поточний момент, якщо відома їхня майбутня вартість.

Можна виділити чотири основні кроки аналізу можливих напрямів інвестування:

1. Визначення всіх можливих прибуткових напрямів інвестування та вибір серед них найприбутковіших.

2. Оцінка економічної прибутковості й фінансової спроможності відібраних напрямів інвестування. Оцінка економічної прибутковості передбачає аналіз витрат і доходів за кожним напрямом інвестування з урахуванням віддачі задіяних ресурсів. Визначення фінансової спроможності полягає в

порівнянні грошових потоків, що генеруватимуться інвестиціями з виплатами процентів та принципівих платежів за залученими кредитами.

3. Аналіз варіантів за прийнятим напрямом інвестування шляхом використання різних рівнів цін на продукцію (послуги) й урожайності сільськогосподарських культур (продуктивності худоби). Цей крок є важливим, адже віддача від інвестицій очікується в майбутніх періодах. Отже, передбачення можливого зниження цін і продуктивності в майбутньому та його впливу на економічну прибутковість і фінансову спроможність є доцільним.

4. Вибір найдоцільнішого напрямку інвестування на основі попередніх трьох кроків, що ґрунтуються на економічній та фінансовій доцільності.

Таким чином, критерії економічної прибутковості й фінансової спроможності є основними при виборі напрямку інвестування. Причому ці критерії мають діяти в комплексі, адже навіть за високої прибутковості інвестицій може виникнути ситуація, за якої грошового потоку буде недостатньо, щоб вчасно виплачувати проценти і принципіві платежі за кредитом.

Слід зазначити, що основним комплексним інструментом інвестиційної діяльності аграрних підприємств є банківське кредитування. Сільське господарство – кредитомістка галузь й її нормальне функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах неможливе. Нині комерційні банки надають сільськогосподарським підприємствам в основному короткострокові кредити, які використовуються для поточного операційного забезпечення господарської діяльності. Однак і такі кредити можуть одержати далеко не всі аграрні підприємства. Недостатня доступність короткотермінових кредитів упродовж усього виробничого циклу, особливо позик, які надаються без забезпечення, або позик на придбання оборотних засобів, перешкоджає належному ресурсному забезпеченню багатьох товаровиробників, що є причиною низької ефективності діяльності вітчизняних аграрних підприємств (низьких урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби, якості продукції, доходів).

За оцінками експертів, дефіцит поточного агрофінансування в Україні оцінюється в сумі 8,7 млрд дол. США. Незважаючи на перспективність потенціалу аграрного сектору, банківська система на нинішній час зосередила фінансову увагу на великих агроформуваннях та не проявляє намірів щодо інвестиційного нарощування в сегменті малих і середніх аграрних підприємств. Більшість останніх із площею до 2000 га через низькі платоспроможність та рівень рентабельності виробництва, некваліфікований менеджмент не можуть забезпечити стабільної кредитоспроможності, й як наслідок – одержати доступ до кредитних ресурсів.

Серед причин низької ефективності господарювання особливо слід виділити низький рівень менеджменту та кваліфікації управлінців аграрних підприємств. Досить часто можна спостерігати, коли два підприємства, що знаходяться поряд, мають однакові умови господарювання, а результати роботи різні. Досвід показує, що за відсутності адекватної освіти (99% фермерів і керівників реформованих господарств одержали освіту в колишньому Радянському Союзі, яка не відповідає вимогам ринкової економіки) основою успішного менеджменту є природні здібності й досвід роботи. Так, середній вік успішних менеджерів становить близько 50 років, з яких понад 30 років вони пропрацювали у сільському господарстві.

Прикладом успішного менеджменту може бути впровадження новітніх технологій виробництва продукції. Наприклад, у багатьох господарствах підготовка ґрунту до посіву озимих зернових проводиться із використанням старої й морально застарілої техніки, при цьому має місце недостатнє дотримання технології обробітку землі. Наслідком цього є те, що багато полів із часом стають нерівними. Це призводить до того, що передпосівна підготовка рядків стає складним і дорогим заходом. Разом із цим багато аграрних менеджерів наполягають на надлишковій щільності посівів (до 500 зерен насіння/м²), що додатково збільшує витрати. Висівають культуру не на однакову глибину, що збільшує ймовірність вимерзання. Проблеми стають очевидними, коли посіви проростають після зими. Занадто щільні й

дерноподібні посіви зернових культур не можуть бути оптимальними. Складні погодні умови в осінньо-зимовий період завдають значних збитків таким посівам, що призводить до значного зменшення врожайності та в окремих випадках до повного пересіву. Крім того, незадовільне управління ускладнює нестачу капіталу в підприємстві. З іншого боку, в тих із них, де впроваджені прогресивні технології вирощування озимини, погодні умови не впливають суттєво на врожайність зернових [16].

Іншим прикладом може бути ситуація у тваринництві. Вважається, що через нестачу капіталу виробництво кормів для великої рогатої худоби є дуже витратною справою. В результаті екстенсивного виробництва потрібно взагалі від 0,8 до 1 га землі на голову худоби. Через те, що за умов інтенсифікації виробництва можна було б зменшити площі сільськогосподарських угідь під кормовими культурами на 30-50%, і через те, що ці землі не використовуються для виробництва інших культур, альтернативні витрати від такого менеджменту при виробництві кормів є досить високими. Результат, знову ж таки, загострює проблему нестачі капіталу.

Обидва ці приклади ілюструють, що головною проблемою, з якою стикаються керівники сільськогосподарських підприємств України, є пристосування їхніх стандартів виробництва та управління до нових умов, в яких нині знаходиться Україна. Якщо керівники підприємств не розуміють необхідності застосування сучасних методів управління й технологій, то підвищувати ефективність господарювання їм буде досить складно.

Керівники аграрних підприємств повинні самі погодитися з фактом, що вони зможуть мати доступ до кредитів, якщо упродовж щонайменше двох років продемонструють значно кращі результати прибутковості, ліквідності й стабільності. Ніякий банк не буде заінтересований у наданні довгострокових кредитів неорганізованим і збитковим підприємствам. Це також означає, що керівники підприємств повинні будуть збільшити кількість зовнішніх консультативних та дорадчих послуг для визначення стратегічних цілей, розробити плани досягнення цих цілей, порівняти їх із одержаними результата-

ми, щоб віднайти адекватні заходи щодо підвищення ефективності господарювання. Адже можна придбати сучасний дорогий зернозбиральний комбайн, але якщо в підприємстві не впроваджено відповідної технології вирощування зернових, що передбачає весь комплекс технологічних заходів – від підготовки ґрунту, забезпечення якісним насінням і якісною сівбою, добривами, хімічними засобами захисту рослин, якщо відсутні кваліфіковані механізатори, то можливо нічого буде збирати комбайном та й сам комбайн може вийти з ладу. Такі значні коливання в обсягах виробництва рослинницької продукції, коли вони знижуються або зростають удвічі, – це ненормально. За відповідної технології та менеджменту ці коливання не повинні становити більше, ніж 15-20% навіть у неврожайні роки.

Висновки. У сільському господарстві України існує проблема дефіциту інвестиційних ресурсів. Причини такого стану речей можна об'єднати у дві групи: перша – стосується макроекономічного регулювання економіки, зокрема, політики Національного банку України щодо формування кредитних ресурсів і облікової ставки за кредит, політики уряду України щодо створення сприятливого інвестиційного клімату (розвитку підприємництва та забезпечення функціонування ефективної судової системи); друга – стосується рівня підприємств. Серед них особливо слід виділити інструменти інвестиційної діяльності, через які підприємство залучає інвестиції й управляє ними. До таких інструментів передусім належать банківське кредитування і менеджмент.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність», редакція від 05.12.2012 р. Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. *Волосович С.В.* Економічна суть кредитного страхування / С.В. Волосович // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С.250-255.
3. *Дем'яненко М.Я.* Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія і практика): моногр. / М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 302 с.
4. *Дишко І.Ю.* Теоретичні підходи до залучення прямих іноземних інвестицій / І.Ю. Дишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 102-107.
5. *Клокар О.О.* Формування інвестиційних ресурсів агропромислового виробництва / О.О. Клокар // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 90-95.
6. *Кісіль М.І.* Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36-39.
7. *Кобушко І.М.* Моделювання попиту на інвестиційному ринку на основі застосування економетричних методів / І.М. Кобушко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 217-229.
8. *Коденська М.Ю.* Інвестиційна складова аграрно-промислової інтеграції / М.Ю. Коденська, Ю.О. Нестерчук // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 45-51.
9. *Іванович І.Ю.* Мінімізація інвестиційного ризику у сільському господарстві через механізм страхування / І.Ю. Іванович // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С.202-207.
10. *Левченко Н.В.* Методи оцінювання інвестиційної привабливості сільського господарства регіонів України в контексті стратегічного планування / Н.В. Левченко, В.В. Огліх // Актуальні проблеми економіки – 2012. – № 8. – С. 285-293.
11. *Микова М.С.* Банківське інвестиційне кредитування юридичних осіб / М.С. Микова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 208-216.
12. *Носенко М.С.* Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні / М.С. Носенко, С.І. Півторак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 222-227.
13. *Пасхавер Б.Й.* Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван, О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 3-9.
14. *Підлісецький Г.М.* Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки техніко-технологічного забезпечення сільського господарства / Г.М. Підлісецький, П.А. Денисенко // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 75-79.
15. *Хвесик Ю.М.* Інвестиційне забезпечення розвитку аграрної сфери / Ю.М. Хвесик // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 62-69.
16. *Gottfried Lischka 2004.* Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/ In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbh "Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery." – 2004 Shaker Verlag, Aachen. – P. 125-136.
17. *Theodore W. Schultz* 1964. Transforming Traditional Agriculture. New Haven: Yale University Press. Translated into Japanese, Korean, Portuguese, and Spanish. Reprint. New York: Arno Press, 1976.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

*

Ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Київської області

Постановка проблеми. Однією з найпріоритетніших галузей сільського господарства як України в цілому, так і Київської області є зернова. Вона забезпечує близько 25% валової продукції та 36% прибутку від виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції регіону. Зернова продукція – це сировина для виробництва продовольства рослинного і тваринного походження, а відтак від функціонування зернової галузі залежить розв'язання проблем продовольчої безпеки держави. Водночас високі врожаї зернових культур дають змогу нарощувати обсяги експорту на тлі постійно зростаючого попиту на світовому ринку та займати досить високі позиції серед світових експортерів зернових. Дуалізм у векторах розвитку зернового ринку України й необхідність здійснення державної регуляторної політики зумовлюють актуальність проблеми ефективного виробництва зернових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та в галузевому розрізі присвятили свої дослідження такі вчені, як В. Андрійчук [1], О. Боднар [2], Н. Борхунов [3], І. Лукінов [4], І. Кобута, З. Ніколаєва, Б. Пасхавер [5], В. Протасов, П. Саблук [6], О. Сторожук, Л. Худолій [8], О. Шпичак [7, 9] та іноземні науковці [12-15]. У сучасних ринкових умовах питання достатньої й стабільної доходності виробництва зернових у конкретному регіоні вимагає поглибленого дослідження.

Мета статті – визначення економічної ефективності виробництва зернових культур

у сільськогосподарських підприємствах Київської області як одного з основних чинників забезпечення їх конкурентоспроможності.

Виклад основних результатів дослідження. Узагальнюючими показниками, що визначають конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва і характеризують економічну ефективність, є: виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, собівартість та якість продукції, чистий прибуток від реалізації 1 т продукції й із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, рівень рентабельності, доступність ціни для споживача [7].

Становить інтерес порівняльний аналіз показників економічної ефективності виробництва основних видів зернових (пшениці, ячменю та кукурудзи) у сільськогосподарських підприємствах Київської області з показниками у середньому по Україні. Слід зазначити, що по цих видах зернових рівень рентабельності в регіоні вищий. Також сільськогосподарські товаровиробники області одержують вищу врожайність ячменю й кукурудзи, зокрема, у 2011 році перевищення середнього рівня становило 6% ячменю і 18% кукурудзи (табл.1). Водночас урожайність пшениці нижча на 10%, проте менші витрати та вигідніша ціна реалізації, зумовлена вищою якістю вирощеної продукції, уможливили одержати більше прибутку з розрахунку на 1 га, який становив 765 грн, що на 51% більше, ніж у середньому по Україні.

Аналіз формування виробничих витрат пшениці у товаровиробників області показує, що найбільшу частку (25%) мають витрати на мінеральні добрива, що на 10% вищі ніж у середньому по Україні (табл. 2). Отже, підприємства регіону концентрують

* Науковий керівник – О.М. Шпичак, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© М.М. Паламарчук, 2013

фінансові ресурси на тих позиціях, які сприяють підвищенню врожайності та поліпшенню якості продукції. Усі інші статті витрат із розрахунку на 1 га нижчі, зокрема на

оплату праці – на 4%, амортизація – на 7%, що дало змогу одержати суму виробничих витрат на 1 га меншу, порівняно з результатами в цілому по Україні.

1. Економічна ефективність виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах України та Київської області у 2011 році

Показники	Пшениця		Зіставлення Київської області та України, (%) +/-	Ячмінь		Зіставлення Київської області та України, (%) +/-	Кукурудза		Зіставлення Київської області та України, (%) +/-
	Україна	Київська область		Україна	Київська область		Україна	Київська область	
Урожайність, ц/га	34,9	31,4	90,0	25,9	27,53	106,3	70,5	83	117,7
Виробничі витрати, грн:									
на 1 га	3 269	3128	95,7	2 603	3004	115,4	5 213	5929	113,7
на 1 т	937,2	997,4	106,4	1006,3	1091	108,4	739	714,3	96,6
Рівень товарності, %	73	77,3	+4,3	67,6	67	-0,6	68,9	74,7	+5,8
Повна собівартість 1 т, грн	1128,2	1068,3	94,7	1158,9	1220	105,3	977,2	903,2	92,4
Ціна реалізації 1 т, грн	1327	1383,8	104,3	1344,3	1449	107,8	1354,3	1322,6	97,7
Прибуток від реалізації 1 т, грн	198,8	315,5	158,7	185,4	229	123,5	377	419,4	111,2
Прибуток від реалізації з 1 га, грн	506,7	764,6	150,9	324,3	422,8	130,4	1830,6	2600,0	142,0
Рентабельність, %	17,6	29,5	11,9	16	18,8	2,8	38,6	46,4	7,9

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичного бюлетеня «Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік».

Вищий рівень урожайності ячменю досягнуто завдяки інтенсифікації виробництва в регіоні, що потребує в свою чергу більше фінансових ресурсів. Так, розмір виробничих витрат на 1 га на 15% перевищує показник у цілому по Україні. Найвищу частку в

їх структурі мають витрати на придбання мінеральних добрив, проте їх розмір порівняно невисокий (див. табл. 2). Товаровиробники ячменю одержали на 30% більше прибутку на 1 га порівняно із середніми показниками по Україні, що становить 423 грн.

2. Структура витрат на виробництво окремих видів зернових культур у 2011 році в Україні й Київській області

Показник	Пшениця				Ячмінь				Кукурудза			
	Україна		Київська область		Україна		Київська область		Україна		Київська область	
	Витрати на 1 га, грн	Структура, %	Витрати на 1 га, грн	Структура, %	Витрати на 1 га, грн	Структура, %	Витрати на 1 га, грн	Структура, %	Витрати на 1 га, грн	Структура, %	Витрати на 1 га, грн	Структура, %
Прямі матеріальні витрати	2234,68	68,4	2218,99	70,9	1731,9	66,5	1986,41	66,1	3755,07	72,0	4164,78	70,2
насіння та посадковий матеріал	328,01	10,0	312,06	10,0	318,7	12,2	348,22	11,6	775,68	14,9	892,80	15,1
мінеральні добрива	700,06	21,4	769,87	24,6	455,6	17,5	497,62	16,6	888,69	17,0	1016,42	17,1
нафтопродукти	472,98	14,5	427,24	13,7	424,8	16,3	450,74	15,0	667,26	12,8	734,09	12,4
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	303,80	9,3	295,35	9,4	226,9	8,7	305,62	10,2	722,95	13,9	805,43	13,6
решта матеріальних витрат	429,83	13,1	414,48	13,3	306,0	11,8	384,21	12,8	700,48	13,4	716,04	12,1
Прямі витрати на оплату праці	243,71	7,5	233,87	7,5	214,1	8,2	260,46	8,7	292,18	5,6	333,40	5,6
Інші прямі та загальновиробничі витрати	790,76	24,2	674,85	21,6	656,7	25,2	757,16	25,2	1165,58	22,4	1430,82	24,1

амортизація необоротних активів	182,75	5,6	170,64	5,5	152,4	5,9	189,85	6,3	239,62	4,6	306,08	5,2
відрахування на соціальні заходи	88,04	2,7	82,54	2,6	78,1	3,0	97,01	3,2	107,84	2,1	113,14	1,9
решта інших прямих і загально-виробничих витрат	519,96	15,9	421,67	13,5	426,2	16,4	470,30	15,7	818,12	15,7	1011,60	17,1
Виробничі витрати, всього	3269,14	100,0	3127,71	100,0	2602,7	100,0	3004,03	100,0	5212,83	100	5929,00	100,0

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичного бюлетеня «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік».

Цікава ситуація спостерігається при вирощуванні кукурудзи. Завдяки вищому рівню врожайності культури в області одержано нижчі витрати на одиницю продукції та більше прибутку з розрахунку на одиницю площі, що становить 2600 грн порівняно з 1830 грн у середньому по Україні. Нижчий рівень ціни та менші витрати на одиницю продукції дали змогу товаровиробникам кукурудзи Київської області бути більш конкурентоспроможними порівняно з іншими регіонами. Аналіз формування статей витрат показує, що витрати на амортизацію перевищують середній показник по Україні на

28%, більше уваги приділяється дотриманню технології вирощування культури, витрати на мінеральні добрива й насіння вищі на 15%. Підтвердженням цього також є результати порівняльного аналізу індексів зміни врожайності та вартості статей витрат на виробництво кукурудзи в 2011 році в сільськогосподарських підприємствах Київської області (рис. 1) Як бачимо, на кожний центнер приросту врожайності кукурудзи найбільше витрат припадає саме на такі статті: мінеральні добрива, насіння та нафтопродукти.

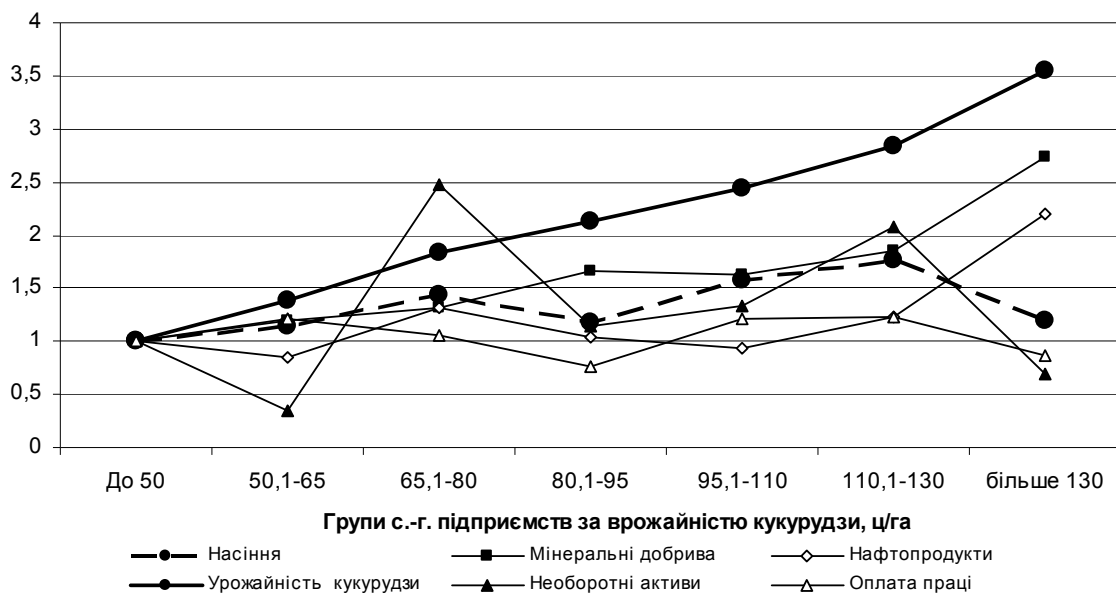

Рис. 1. Індекси урожайності та вартості окремих статей виробничих витрат кукурудзи у сільськогосподарських підприємствах Київської області

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Якщо для одержання 42 ц з 1 га на мінеральні добрива та насіння у 2011 році необхідно було витратити 668 і 696 грн, то при врожайності 118 ц з 1 га витрати зростають до 1240 та 1230 грн відповідно, тобто з підвищенням врожайності кукурудзи в 2,8 раза витрати зростають в 1,8 раза. При цьому у

групах підприємств з урожайністю до 130 ц/га розмір цих витрат однаковий. При врожайності понад 130 ц/га витрати на насіння з розрахунку на 1 га знижуються на 30%, а на придбання мінеральних добрив – на 48%. Це дає підстави стверджувати, що в

області сконцентровані великотоварні кукурудзосійні господарства.

Як бачимо, вирощування кукурудзи вимагає значних фінансових вкладень. Сільськогосподарські підприємства Київської області у 2011 році витратили на 1 га для цієї культури 5930 грн, що вище порівняно з пшеницею та ячменем в 1,9 раза. Проте висока врожайність кукурудзи і зростаючий попит на світовому ринку, що формує внутрішню цінову кон'юнктуру ринку фуражних культур, зумовлюють вищий рівень рентабельності серед інших зернових культур та вищу конкурентоспроможність порівняно з іншими фуражними культурами.

Одним із факторів, що зумовлюють одержання високих урожаїв кукурудзи, є використання сільськогосподарськими товаровиробниками високоякісного посівного матеріалу [7,12], що можна підтвердити на прикладі підприємств Київської області, яка має практично найпотужнішу базу для виробництва насіння зернових культур України завдяки наявності сприятливих ґрунтово-кліматичних і економічних умов. У межах області функціонують шість державних селекційних науково-дослідних установ, яким безпосередньо підпорядковано 14 дослідних станцій та дослідних господарств. Поряд із державними, тут працюють п'ять селекційних установ недержавної форми власності, міститься один із найбільших наукових селекційних потенціалів у країні. Виробництвом насіннєвого матеріалу займаються 73 насінних підприємств, які мають 108 виробничих програм, зокрема, 51 по базовому й базовому насінництву і 57 програм із виробництва сертифікованого насіння [10].

Наявні потужності дають змогу забезпечити 60% потреби у насінні товаровиробників області, з якого практично до 80% селекції ТОВ «Расава» Сквирського району, більша частина його вивозиться за межі області.

Для доведення насіннєвого матеріалу до якісних посівних кондицій в області функціонують дев'ять насіннеочисних заводів, із них сім спеціалізуються на очистці зернових культур і кукурудзи. Одним із найбільших насіннєвих заводів є СФГ «Агрофірми «Рогізнянська» Володарського району, який

значною мірою забезпечує потребу області у калібруванні гібридного насіння кукурудзи та доведення його якісних показників до високих сучасних вимог [11].

Аналіз групувань сільськогосподарських підприємств Київської області у 2011 році, які займалися виробництвом зернових, зокрема пшениці, ячменю та кукурудзи, показує пряму залежність між урожайністю зернових і витратами на вирощування: із підвищенням виробничих витрат на 1 га урожайність зростає. Так, при виробничих витратах 2182 грн на 1 га посіву пшениці товаровиробники зібрали до 15 ц /га, а за умови збільшення виробничих витрат на 53% (з 2603 до 3995 грн/га) урожайність зросла в 2,7 раза (рис. 2). При вирощуванні ячменю такі темпи зростання врожайності забезпечувалися підвищенням виробничих витрат на 1 га на 40% (з 2432 до 3416 грн/га) (рис. 3). Подібна ситуація спостерігається при виробництві кукурудзи, зростання врожайності якої з 50 до 130 ц/га було можливим при збільшенні виробничих витрат на 1 га на 45 % (з 4933 грн до 7152 грн/га) (рис.4). У результаті підвищення урожайності, незважаючи на деякі різкі коливання, собівартість одиниці продукції всіх зазначених видів зернових у цілому має знижуваний тренд.

Нижнім порогом, що забезпечував дохідність виробництва пшениці товаровиробникам Київської області у 2011 році, була врожайність на рівні 25 ц/га, для ячменю – 20 ц, кукурудзи – нижче 50 ц/га, тобто в сучасних умовах при врожайності близько 15 ц/га виробництво не може бути рентабельним. Слід зазначити, що на початку ХХ ст. в Київській губернії з 1 га товаровиробники збирали пшениці 16 ц, ячменю – 12, а кукурудзи – 14 ц [9]. Як бачимо, в процесі розвитку зернової галузі зростала врожайність зернових. Такі зрушення відбулися не тільки завдяки кількісним змінам у виробничих витратах, але й через якісні зміни у їхній структурі. Без якісних змін існує певна «стеля» в результативних показниках, понад яку подальше підвищення врожайності чи зниження собівартості одиниці продукції можливе лише завдяки новітнім технологіям, зокрема у насінництві.

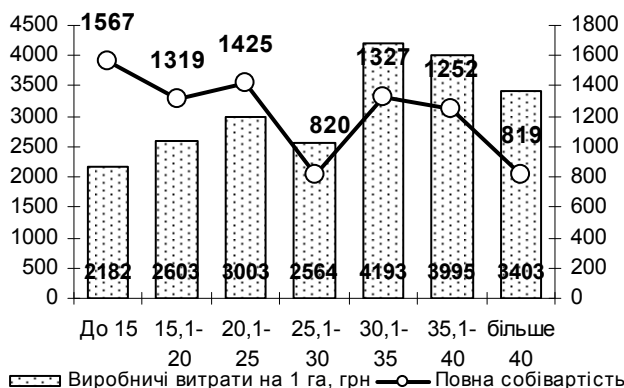

Рис. 2. Виробничі витрати та повна собівартість пшениці залежно від рівня врожайності у сільськогосподарських підприємствах Київської області у 2011 р.

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичної форми № 50 –сг.

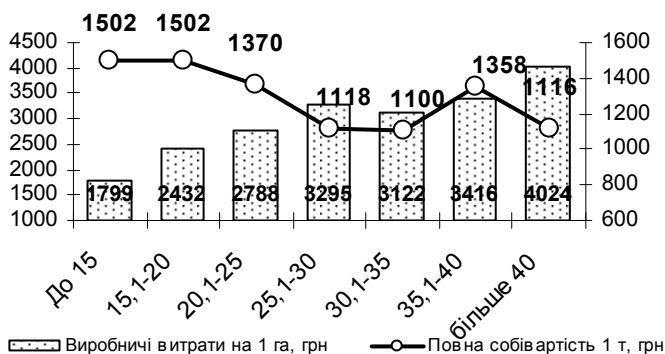

Рис. 3. Виробничі витрати та повна собівартість ячменю залежно від рівня врожайності у сільськогосподарських підприємствах Київської області у 2011 р.

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичної форми № 50–сг.

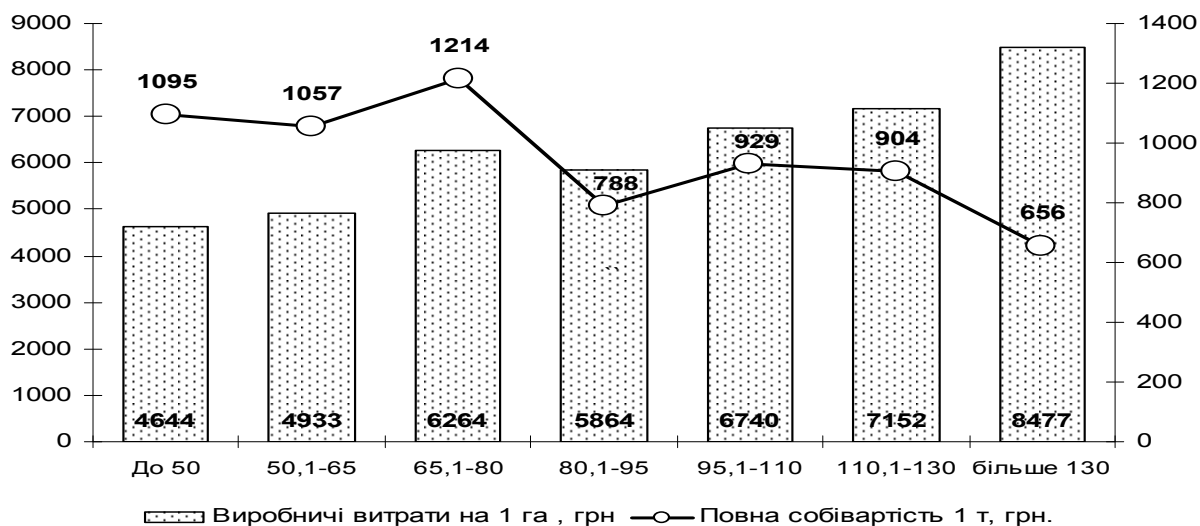

Рис. 4. Виробничі витрати та повна собівартість зерна кукурудзи залежно від рівня врожайності у сільськогосподарських підприємствах Київської області у 2011 р.

Джерело: Розрахунки автора на основі даних статистичної форми № 50–сг.

Висновки. Вища економічна ефективність виробництва й реалізації зернових у сільськогосподарських підприємствах Київської області порівняно з середніми показниками по Україні показує вищий технологічний рівень галузі. Більші обсяги внесення мінеральних (на 20%) та органічних (у 2 рази) добрив під зернові культури, а також використання високорепродукційного матері-

алу перспективних сортів, завдяки наявній у регіоні потужній базі для виробництва насіння зернових культур, забезпечують вищий рівень їх урожайності. За рахунок нижчих витрат на виробництво одиниці продукції та кращої її якості забезпечується вища конкурентоспроможність зерновиробників Київської області порівняно з іншими регіонами.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, аналіз: моногр. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 290 с.
2. Боднар О.В. Економічна ефективність виробництва зерна / О.В.Боднар/ Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит». – 2009. – Вип. 2(27). – С. 277–282.

3. Борхунов Н. Цены, ценовые отношения и ценообразование в АПК / Н. Борхунов, А. Зарук // АПК: экономика, управление. – 2011. – №7. – С. 40–45.
4. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / Лукинов И.И. – М.: «Экономика». – 2002. – 566 с.
5. Пасхавер Б.Й. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б.Й. Пасхавер/ Економіка України. – 2007. – №1. – С. 78–87.
6. Саблук П.Т. Економічні важелі розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва // Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки. – Матер. шостого Пленуму Співки економістів України та Міжнар. наук.-практ. конф.; під заг. ред. В.В. Осокольського. – К., 2007. – 404 с.
7. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / за ред. О.М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.
8. Худолій Л.М. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні: моногр. / Л.М. Худолій. – К.: ІАЕ, 1998. – 212 с.
9. Шпичак О.М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ ст. / О.М. Шпичак. – К.: ІАЕ. – 2000. – 74 с.
10. Головне управління агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyiv-obl.gov.ua/>.
11. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>.
12. Błażejczyk-Majka Lucyna, Kala Radosław, Maciejewski Krzysztof Productivity and efficiency of large and small field crop farms and mixed farms of the old and new EU regions / Lucyna Błażejczyk-Majka, Radosław Kala, Krzysztof Maciejewski/ Agricultural economics – Czech. – 2012. – № 2 (58) С. 61–171 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agriculturejournals.cz>.
13. Scoppola Margherita Economies of scale and market structure in international grain trade / Margherita Scoppola // Agricultural Economics. – 2007. – Volume 37. – Issue 2-3. – P. 277–291.
14. Wilson William, Dahl Bruce Costs and Risks of Segregating GM Wheat in Canada / William W. Wilson, Bruce Dahl // Canadian Journal of Agricultural Economics. – 2006. – Volume 54. – Issue 3. – P. 341–359.
15. Zhou Zhang, Tian Wei Supply and demand estimates for feed grains in China / Zhang Y. Zhou, Wei M. Tian // Agricultural Economics. – 2008. – Volume 54. – Issue 3. – P. 111–122.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2013 р.

*

УДК 338.43

О.Ю. ШАЛЕВСЬКА, аспірант*
Луганський національний аграрний університет

Удосконалення механізму мотивації праці в молокопереробних підприємствах

Постановка проблеми. Молочна галузь України переживає важкі часи через негативні наслідки фінансової кризи. Це пов'язано зі скороченням поголів'я великої рогатої худоби, зниженням попиту на молочні продукти, використанням широкого спектра замінників і штучних інгредієнтів у молочній продукції, імпортом не завжди якісної молочної сировини тощо. В цілому сучасний стан агропромислового комплексу України характеризується низьким рівнем соціальної інфраструктури, продуктивності

праці й заробітної плати; зниженням мотивації сільськогосподарських працівників. Як відомо, трудові ресурси є основою всіх виробничих відносин, тому в умовах вступу України до СОТ їм необхідно приділяти особливу увагу.

Основним джерелом поліпшення фінансового стану молокопереробних підприємств є забезпечення заінтересованості працівників у досягненні бажаних результатів. Висока плинність кадрів на селі зумовлена негативним мотиваційним кліматом та відсутністю дійового механізму відповідальності керівників за ухвалені рішення.

Отже, в сучасних умовах однією з основних проблем є пошук найефективніших спо-

* Науковий керівник – М.В. Зось-Кіор, кандидат економічних наук, доцент.

© О.Ю. Шалевська, 2013

3. Борхунов Н. Цены, ценовые отношения и ценообразование в АПК / Н. Борхунов, А. Зарук // АПК: экономика, управление. – 2011. – №7. – С. 40–45.
4. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / Лукинов И.И. – М.: «Экономика». – 2002. – 566 с.
5. Пасхавер Б.Й. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б.Й. Пасхавер/ Економіка України. – 2007. – №1. – С. 78–87.
6. Саблук П.Т. Економічні важелі розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва // Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки. – Матер. шостого Пленуму Співки економістів України та Міжнар. наук.-практ. конф.; під заг. ред. В.В. Осокольського. – К., 2007. – 404 с.
7. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / за ред. О.М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.
8. Худолій Л.М. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні: моногр. / Л.М. Худолій. – К.: ІАЕ, 1998. – 212 с.
9. Шпичак О.М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ ст. / О.М. Шпичак. – К.: ІАЕ. – 2000. – 74 с.
10. Головне управління агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyiv-obl.gov.ua/>.
11. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>.
12. Błażejczyk-Majka Lucyna, Kala Radosław, Maciejewski Krzysztof Productivity and efficiency of large and small field crop farms and mixed farms of the old and new EU regions / Lucyna Błażejczyk-Majka, Radosław Kala, Krzysztof Maciejewski/ Agricultural economics – Czech. – 2012. – № 2 (58) С. 61–171 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agriculturejournals.cz>.
13. Scoppola Margherita Economies of scale and market structure in international grain trade / Margherita Scoppola // Agricultural Economics. – 2007. – Volume 37. – Issue 2-3. – P. 277–291.
14. Wilson William, Dahl Bruce Costs and Risks of Segregating GM Wheat in Canada / William W. Wilson, Bruce Dahl // Canadian Journal of Agricultural Economics. – 2006. – Volume 54. – Issue 3. – P. 341–359.
15. Zhou Zhang, Tian Wei Supply and demand estimates for feed grains in China / Zhang Y. Zhou, Wei M. Tian // Agricultural Economics. – 2008. – Volume 54. – Issue 3. – P. 111–122.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2013 р.

*

УДК 338.43

О.Ю. ШАЛЕВСЬКА, аспірант*
Луганський національний аграрний університет

Удосконалення механізму мотивації праці в молокопереробних підприємствах

Постановка проблеми. Молочна галузь України переживає важкі часи через негативні наслідки фінансової кризи. Це пов'язано зі скороченням поголів'я великої рогатої худоби, зниженням попиту на молочні продукти, використанням широкого спектра замінників і штучних інгредієнтів у молочній продукції, імпортом не завжди якісної молочної сировини тощо. В цілому сучасний стан агропромислового комплексу України характеризується низьким рівнем соціальної інфраструктури, продуктивності

праці й заробітної плати; зниженням мотивації сільськогосподарських працівників. Як відомо, трудові ресурси є основою всіх виробничих відносин, тому в умовах вступу України до СОТ їм необхідно приділяти особливу увагу.

Основним джерелом поліпшення фінансового стану молокопереробних підприємств є забезпечення заінтересованості працівників у досягненні бажаних результатів. Висока плинність кадрів на селі зумовлена негативним мотиваційним кліматом та відсутністю дійового механізму відповідальності керівників за ухвалені рішення.

Отже, в сучасних умовах однією з основних проблем є пошук найефективніших спо-

* Науковий керівник – М.В. Зось-Кіор, кандидат економічних наук, доцент.

© О.Ю. Шалевська, 2013

собів управління працею, яка уможливорює активізувати людський ресурс, а одним з основних чинників, що впливає на результативність й якість роботи персоналу, є мотивація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності мотивації приділяли увагу багато вітчизняних і зарубіжних учених, оскільки мотивація впливає на поведінку працівників. Серед вітчизняних учених, які займалися даним питанням, слід виділити: Д.П. Богиню [2], М.М. Горобця, В.С. Дієсперова, Й.С. Завадського, А.М. Колота [4], Г.Т. Кулікова, В.В. Оникієнко, П.Т. Саблука, С.А. Шапіро та ін. У сучасній економіці мотивацію розглядають як один із основних чинників підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств [6, с. 2-10]. У своїй праці А.В. Белокопитов доводить, що при підвищенні мотивації праці спостерігається найбільша віддача від додаткових коштів у сільське господарство [1, с. 15-17]. Д.П. Богиня в своїх працях відзначає, що «... найбільш реальним шляхом посилення мотиваційного потенціалу праці є радикальне реформування механізму трудової мотивації» [2, с. 28-42].

Проблема мотивації праці працівників є складною як у теоретичному, так і в методичному плані. Особливе значення практичного розв'язання цієї проблеми впливає із постулату: «Лише праця – джерело багатства, споживчих благ, необхідних для задоволення матеріальних, духовних, соціальних та інших потреб людини, а в цілому – і прогресу людської цивілізації» [5]. Даний постулат підтверджує, що тільки працюючи людина може задовольняти свої потреби.

Незважаючи на значний внесок учених в обґрунтування значення сутності мотивації в аграрному секторі, не до кінця вивченими є проблеми формування механізму мотивації праці в аграрних підприємствах в умовах кризи.

Мета статті – формулювання пропозицій щодо удосконалення механізму мотивації праці в молокопереробних підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. Вивчення мотивів, що впливають на поведінку робітників, їх систематизація є підґрунтям для розробки механізму мотива-

ції праці робітників молокопереробних підприємств. Даний механізм повинен ґрунтуватися на системі формальних процедур і правил виконання функцій та робіт, необхідних для досягнення мети підприємства, а також враховувати інтереси, мотиви, потреби робітників.

Основними причинами, які вимушують підприємства розробляти механізм мотивації праці, є формування мотивації персоналу на досягнення цілей підприємства й оптимізація витрат на персонал. Виходячи з цього, основними завданнями даного механізму повинні стати: створення єдиної системи оплати праці, яка зрозуміла для всіх; зниження плинності кадрів, особливо висококваліфікованого персоналу; урахування регіональної специфіки ринку праці та рівня заробітної плати; стимулювання виробничої ініціативи робітників тощо.

Таким чином, головна мета формування механізму мотивації праці робітників є забезпечення досягнення цілей підприємства завдяки залученню й утриманню висококваліфікованого персоналу, передусім за рахунок ефективної, стійкої мотивації, яка формується на основі комплексного стимулювання. Тобто, це стимулювання робітників залежно від їх цінностей для підприємства, які визначаються їхнім внеском у результати його діяльності. Це означає, що підприємство зможе розвиватися у тому випадку, якщо винагорода відповідатимуть соціальним, психологічним і професіональним характеристикам персоналу підприємства.

Під механізмом мотивації праці робітників слід розуміти сукупність заходів та способів дії суб'єкта на об'єкт управління, які зацікавлюють працівника в здійсненні певної економічної діяльності з метою задоволення особистих потреб, а також забезпечують підвищення ефективності, результативності й якісної діяльності підприємства. Таким чином, мотиваційний механізм має формуватися з урахуванням особливостей персоналу, а також враховувати структуру управління персоналом і чинники, що на неї впливають. Щоб розробити ефективну систему мотивації необхідно:

провести діагностику діючої системи мотивації;

оцінити ситуацію на ринку праці для встановлення оптимального рівня заробітної плати;

розробити базову систему оплати праці та змінну частину заробітної плати з метою посилення стимулюючого впливу останньої на продуктивність праці.

У результаті оцінки системи мотивації в молокопереробних підприємствах Луганської області було встановлено, що на поведінку робітників впливають як матеріальні, так і соціально-психологічні чинники. Враховуючи те, що основною метою молокопереробних підприємств є підвищення результативності праці робітників, нами розробле-

но організаційно-економічний механізм її мотивації (рис. 1).

Як бачимо, механізм мотивації праці робітників – це сукупність методів та прийомів дії з боку підприємства на працівників із метою задоволення їхніх потреб і використання їхніх здібностей, спрямованих на поліпшення результативності праці. Поставлена мета досягається на основі принципів, функцій та інструментів управління.

У механізмі мотивації праці використовуються методи, аналогічні методам управління персоналом взагалі, а саме – організаційно-адміністративні, економічні, соціально-психологічні. Розглянемо окремо кожний із них.

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм мотивації праці робітників молокопереробних підприємств*

*Розробка автора.

Сутність організаційно-адміністративних методів полягає у прямому централізованому впливі суб'єкта на об'єкт управління. У свою чергу адміністративні методи орієнтовані на такі мотиви поведінки, як трудова дисципліна, бажання робітника працювати в підприємстві, а також культура трудової діяльності. До цих методів слід віднести:

організаційно-стабілізуючі (закони, укази, розпорядження тощо);

організаційного впливу (регламентування, інструкції, норми тощо);

розпорядчі (накази, розпорядження), які використовуються в процесі оперативного керівництва;

дисциплінарні (затвердження та реалізація форм відповідальності). До них також можна віднести запровадження негативних стимулів (страх залишити роботу, штрафні санкції).

В основі економічних методів мотивації лежать матеріальні стимули. Це можуть бути як прямі вигоди, наприклад, одержання грошей, або непрямі, які дають змогу одер-

жати прямі (наприклад, додатковий вільний час, щоб додатково заробляти в іншому місці). Переважаючою формою прямої економічної мотивації є заробітна плата за виконання основної роботи, яка залежить від займаної посади, кваліфікації, стажу роботи, кількості й якості праці. Преміювання є складовою матеріальної мотивації. Основою для преміювання є економія ресурсів, підвищення прибутку, різні наукові досягнення, раціоналізаторські пропозиції. До того ж слід зазначити, що крім основної заробітної плати, існує і додаткова, яка нараховується за професіоналізм, кваліфікацію, ділові навички у формі різних доплат.

Соціальні методи пов'язані із соціальними відносинами, з моральним та психологічним впливом. До складу даних методів належать:

формування колективу (повинно відбуватися з урахуванням типів особистостей і характеру робітників створенням сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери);

орієнтувальні умови, сутність яких у тому, що кожен робітник повинен знати стратегію та цілі підприємства, оскільки задовольняючи свої особисті потреби, він одночасно працює задля досягнення цілі, яка стоїть перед підприємством;

задоволення культурних і духовних потреб – це можливості соціального спілкування робітників, до яких слід віднести організацію відпочинку та свят для них тощо;

соціальне стимулювання колективу на основі соціального планування, при якому особлива увага повинна приділятися вивченню умов праці, її змістовності, рівню оплати, плинності кадрів і трудовій дисципліні;

професійне зростання досліджуваних та кар'єра. Як було з'ясовано в ході аналізу, практично в усіх підприємствах не розробляються програми, спрямовані на професійне зростання. Тому пропонуємо створити на базі відділу кадрів підрозділ, який займатиметься розробкою й реалізацією навчальних програм із підготовки фахівців, проводитиме адаптацію перепідготовки кадрів, пов'язану із впровадженням нових технологій.

Як принципи управління, спрямовані на підвищення результативності праці та задоволення робітників, слід виділити наступні: комплексність; опора на обґрунтовану систему оцінки і прийнятні критерії вимірювання й оцінки; чіткий взаємозв'язок між результатами та оплатою.

При розгляді функцій управління, які використовуються при формуванні системи мотивації, слід відзначити, що до функцій нормування належать: розробка і запровадження норм затрат часу, забезпечення підрозділів організації нормативними матеріалами з праці та заробітної плати.

Функція планування полягає у розробці планів із праці та заробітної плати й доведення їх до підрозділів; розроблення пропозицій з удосконалення планування трудових показників по окремих підрозділах і підприємству в цілому; розроблення планів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу; складання планів з управління діловою кар'єрою.

Функція організації стосується організації системи мотивації та стимулювання персоналу організації, залучення робітників, керівників і спеціалістів до процесу вирішення питань з організації праці та заробітної плати; участі в розробці раціональних режимів роботи, графіків змінності.

Функція координації й регулювання полягає у розробці: схем заміщення вакантних посад; кваліфікаційних характеристик; пропозицій зі створення умов для зростання культурно-технічного та професійного рівня робітників, розвитку творчої ініціативи; пропозицій керівництву підприємства щодо поліпшення розстановки й використання персоналу.

Функція обліку полягає в організації обліку та звітності з праці та заробітної плати; врахуванні дії контингенту, який навчається на виробництві; складанні звітності з підготовки, підвищення кваліфікації; організації систематизованого обліку нормативних документів із заробітної плати.

Контроль за правильністю запровадження норм і розцінок; використанням фонду оплати праці та правильністю застосування тарифних ставок, доплат; підвищенням кваліфікації.

ліфікації персоналу – виконує функція контролю.

Функція аналізу системи мотивації полягає в аналізі: звітності з праці та заробітної плати; якості використовуваних норм і нормативів; ефективності системи управління діловою кар'єрою й службовим просуванням; ефективності підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу; результатів тестування й оцінки персоналу тощо.

Як інструмент мотивації виступає комплексна система заходів щодо формування мотивації персоналу. Під нею слід розуміти взаємозв'язок і взаємозумовленість соціально-психологічних та соціально-економічних процесів, які враховують інтереси робітників і підприємства.

Також слід зазначити, що при розробці комплексної системи мотивації необхідно враховувати: цілі, задачі й можливості під-

приємства; ситуацію на ринку праці; потреби, мотиви робітників підприємства.

Таким чином, цілі, принципи, методи, функції щодо системи мотивації праці персоналу підприємств визначають її структуру, яка включає як елементи матеріального, так і нематеріального стимулювання.

У процесі дослідження нами було запропоновано моделювання оптимального рівня оплати праці в ПрАТ «Біловодський масло-робний завод», яке виконувалося на основі двофакторної моделі Кобба-Дугласа, яка дала змогу розрахувати динаміку розвитку підприємства залежно від витрат на розвиток основних виробничих фондів і оплату праці.

На рисунку 2 зображена залежність максимального рівня приведенного прибутку від питомої собівартості випуску продукції у вартісному виразі, зумовленої матеріальними витратами виробництва.

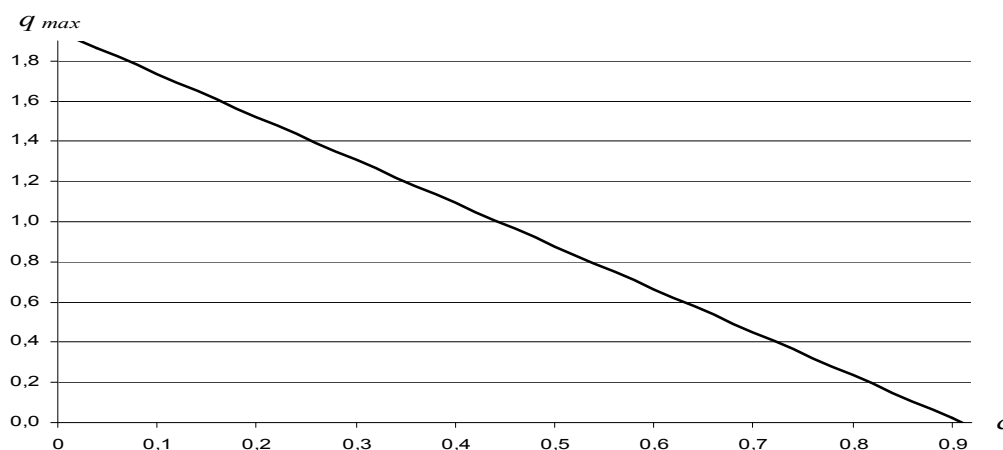

Рис. 2. Залежність рівня приведенного прибутку від питомої собівартості випуску продукції*

*Розробка автора.

Далі наведені рекомендації щодо запровадження моделі виробничої функції (табл.).

Науково-практичні результати і рекомендації щодо запровадження моделі виробничої функції*

Науково-практичний результат	Рекомендації
Розрахована залежність $q=(1-c) \cdot b \cdot g^a$, де c – питома собівартість випуску продукції у вартісному виразі, зумовлена матеріальними витратами виробництва; b – показник технічного рівня виробництва; g – приведена вартість робочої сили показує, що приведений прибуток істотно залежить від показника технічного рівня виробництва	Для досягнення максимального прибутку і максимального доходу, організації, передусім, варто не збільшувати чисельність персоналу, а підвищити вартість основних виробничих фондів за рахунок інвестицій Виробничий процес аналізованого підприємства характеризується низькою потребою у фізичній праці. Можливістю збільшення значущості трудових ресурсів, яка приведе до збільшення рівня максимального прибутку, є підвищення наукоємного (технології) процесу з відповідним підвищенням кваліфікації працівників (у моделі позначиться на зміні коефіцієнта b)

Максимум значення функції приведенного прибутку 0,198 досягається при оптимальному значенні приведеної вартості робочої сили, рівної 0,2	Оптимальною в системі формування капіталу підприємства є ситуація, за якої на кожні 100 грн вартості виробничих фондів припадає не більше 20 грн фонду оплати праці. Максимальний рівень віддачі виробничих фондів становить 19,8 грн на 100 грн вартості виробничих фондів, авансованих у виробництво Для досягнення максимального доходу організації варто при формуванні й оновленні виробничого устаткування використовувати технологічні рішення з високим рівнем автоматизації виробничих процесів При заданих параметрах виробничої функції зростання віддачі прибутку на приріст фонду оплати праці до рівня 20 грн на кожні 100 грн вартості виробничих фондів характеризується високими темпами, що говорить про чутливість виробництва на вкладені трудові ресурси. Тому для досягнення максимального доходу організації варто одночасно із залученням інвестицій збільшувати й чисельність персоналу
Для умов досліджуваного підприємства при питомій собівартості, зумовленій матеріальними витратами виробництва 0,82, приведена вартість робочої сили, при якій приведений прибуток досягає максимального значення, становить 0,193	З урахуванням чинників формування собівартості продукції оптимальним значенням приведеної вартості оплати праці є 19,3 грн на 100 грн вартості виробничих фондів. Для досягнення максимального доходу організації варто одночасно із залученням інвестицій збільшувати й чисельність персоналу, зайнятого безпосередньо у виробництві, витрати на оплату праці яких включаються в собівартість продукції

* Розробка автора.

Таким чином, у системі оплати праці для підприємства ПрАТ «Біловодський масло-робний завод» оптимальним є формування фонду оплати праці виходячи зі співвідношення 20 грн зарплати з відрахуваннями на 100 грн виробничих фондів; структура персоналу визначається відповідно до виробничої необхідності, проте рекомендується по можливості оплати праці працівників більшою мірою переносити на виробничу собівартість; у системі мотивації праці дієвою буде система преміювання за зниження виробничих витрат і збільшення валової продукції.

Висновки. В ринкових умовах господарювання необхідно формувати систему мотивації, застосовуючи організаційно-адміністративні, економічні та соціально-психологічні заходи.

Застосування на практиці запропонованого організаційно-економічного механізму мотивації праці персоналу підприємств дасть змогу науково обґрунтовано підійти до вирішення задачі підвищення результативності праці та задовольнити потреби працівників з урахуванням специфіки ринкових відносин і дотримання принципів оплати за працю й соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Белокопытов А.В. Резервы роста производительности труда (на примере сельхозпредприятий Смоленской области) / А.В. Белокопытов. – К.: «Информагрупп», 2004. – Вып. 2. – С. 15-17.
2. Богиня Д.П. Трудовий потенціал України: соціально-демографічний аспект / Д.П. Богиня. – Львів: Львівська політехніка, Наук. думка, 1999. – С. 28-42
3. Зось-Киор Н.В. Научно-теоретическое и практическое решение проблемы мотивации персонала к деятельности в системе менеджмента / Н.В. Зось-Киор, Н.Н. Кальченко // Вісн. СХУ ім. В. Даля. – 2007. – №9 (215). – Ч. 2. – С. 62-66.
4. Колот А.М. Мотивація персоналу : підруч. / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 338 с.
5. Осовська Г.В. Управління трудовими ресурсами / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003.
6. Ушачев И.Г. Производительность и мотивация труда – важнейшие факторы экономического развития сельского хозяйства / И.Г. Ушачев // АПК : экономика, управление. – 2008. – №1. – С. 2-10.
7. Шалевська О.Ю. Особливості формування механізму мотивації праці в сільському господарстві / О.Ю. Шалевська // 36. наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – Т. 9. – 2010. – № 1 (9). – С. 381-388.
8. J. Stacy Adams «Inequity in Social Exchanges» in Berkowitz, ed. Advances in Experiential Social Psychology. NY: Academic Press, 1965, pp. – 267-300. Walter B. Newsome. Motivate, Now, 1992. – P. 458.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013 р.

*

Максимум значення функції приведенного прибутку 0,198 досягається при оптимальному значенні приведеної вартості робочої сили, рівної 0,2	Оптимальною в системі формування капіталу підприємства є ситуація, за якої на кожні 100 грн вартості виробничих фондів припадає не більше 20 грн фонду оплати праці. Максимальний рівень віддачі виробничих фондів становить 19,8 грн на 100 грн вартості виробничих фондів, авансованих у виробництво Для досягнення максимального доходу організації варто при формуванні й оновленні виробничого устаткування використовувати технологічні рішення з високим рівнем автоматизації виробничих процесів При заданих параметрах виробничої функції зростання віддачі прибутку на приріст фонду оплати праці до рівня 20 грн на кожні 100 грн вартості виробничих фондів характеризується високими темпами, що говорить про чутливість виробництва на вкладені трудові ресурси. Тому для досягнення максимального доходу організації варто одночасно із залученням інвестицій збільшувати й чисельність персоналу
Для умов досліджуваного підприємства при питомій собівартості, зумовленій матеріальними витратами виробництва 0,82, приведена вартість робочої сили, при якій приведений прибуток досягає максимального значення, становить 0,193	З урахуванням чинників формування собівартості продукції оптимальним значенням приведеної вартості оплати праці є 19,3 грн на 100 грн вартості виробничих фондів. Для досягнення максимального доходу організації варто одночасно із залученням інвестицій збільшувати й чисельність персоналу, зайнятого безпосередньо у виробництві, витрати на оплату праці яких включаються в собівартість продукції

* Розробка автора.

Таким чином, у системі оплати праці для підприємства ПрАТ «Біловодський масло-робний завод» оптимальним є формування фонду оплати праці виходячи зі співвідношення 20 грн зарплати з відрахуваннями на 100 грн виробничих фондів; структура персоналу визначається відповідно до виробничої необхідності, проте рекомендується по можливості оплати праці працівників більшою мірою переносити на виробничу собівартість; у системі мотивації праці дієвою буде система преміювання за зниження виробничих витрат і збільшення валової продукції.

Висновки. В ринкових умовах господарювання необхідно формувати систему мотивації, застосовуючи організаційно-адміністративні, економічні та соціально-психологічні заходи.

Застосування на практиці запропонованого організаційно-економічного механізму мотивації праці персоналу підприємств дасть змогу науково обґрунтовано підійти до вирішення задачі підвищення результативності праці та задовольнити потреби працівників з урахуванням специфіки ринкових відносин і дотримання принципів оплати за працю й соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. *Белокопытов А.В.* Резервы роста производительности труда (на примере сельхозпредприятий Смоленской области) / А.В. Белокопытов. – К.: «Информагрупп», 2004. – Вып. 2. – С. 15-17.
2. *Богиця Д.П.* Трудовий потенціал України: соціально-демографічний аспект / Д.П. Богиця. – Львів: Львівська політехніка, Наук. думка, 1999. – С. 28-42
3. *Зось-Киор Н.В.* Научно-теоретическое и практическое решение проблемы мотивации персонала к деятельности в системе менеджмента / Н.В. Зось-Киор, Н.Н. Кальченко // Вісн. СХУ ім. В. Даля. – 2007. – №9 (215). – Ч. 2. – С. 62-66.
4. *Колот А.М.* Мотивація персоналу : підруч. / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 338 с.
5. *Осовська Г.В.* Управління трудовими ресурсами / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003.
6. *Ушачев И.Г.* Производительность и мотивация труда – важнейшие факторы экономического развития сельского хозяйства / И.Г. Ушачев // АПК : экономика, управление. – 2008. – №1. – С. 2-10.
7. *Шалевська О.Ю.* Особливості формування механізму мотивації праці в сільському господарстві / О.Ю. Шалевська // 36. наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки). – Т. 9. – 2010. – № 1 (9). – С. 381-388.
8. *J. Stacy Adams* «Inequity in Social Exchanges» in Berkowitz, ed. *Advances in Experiential Social Psychology*. NY: Academic Press, 1965, pp. – 267-300. Walter B. Newsome. *Motivate, Now*, 1992. – P. 458.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013 р.

*

Розвиток агропродовольчого ринку в умовах формування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом

Постановка проблеми. З моменту набуття незалежності у 1991 році Україна динамічно розвиває відносини з Європейським Союзом. Заінтересованість ЄС та України щодо укріплення взаємовідносин створила можливість вийти за межі співпраці й досягти поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва.

У березні 2007 року почалися перемовини щодо нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (УА), яка містить положення про глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ГВЗТ). У даному питанні сторони розширюють межі класичних угод про вільну торгівлю, адже ГВЗТ передбачає як взаємне відкриття ринків, так і рух робочої сили та капіталу, стимуляцію конкурентоспроможності й інші кроки, потрібні для досягнення відповідності стандартам Євросоюзу і принципам торгівлі на ринках європейських країн [6]. Значна увага під час переговорів приділяється визначенню параметрів торгівлі продукцією сільського господарства та харчової галузі, які є «чутливими товарами» відповідно до положень Світової організації торгівлі (СОТ).

Пропонуючи поглиблену вільну торгівлю, ЄС у такий спосіб дає змогу Україні одержати доступ до своїх ринків товарів, послуг і капіталу та економічно інтегруватися. Втім не варто забувати про економічні інтереси, які ЄС захищає під час переговорів щодо ЗВТ. Виробники сільськогосподарської продукції у Франції, Іспанії й Італії занепокоєні можливістю зростання конкуренції з боку українських товарів, тому вимагають

виключення сільськогосподарської та продовольчої продукції із ЗВТ [8].

Успішність і тривалість переговорів між Україною та ЄС про укладення угоди про ЗВТ залежить від поінформованості груп інтересів про можливі наслідки змін умов торгівлі для економіки й окремих галузей і ринків. Процес та результати економічного моделювання надають інформацію, яку можна використати для вироблення переговорної позиції, змістовних консультацій із заінтересованими сторонами, або визначення необхідних заходів державної політики по відношенню до агропродовольчого ринку [4]. З даного погляду актуальність цієї роботи полягає у визначенні за допомогою моделі загальної рівноваги можливих сценаріїв розвитку ринку агропродовольчих товарів в Україні та ЄС-27 в умовах формування зони вільної торгівлі й розробці пропозицій щодо мінімізації негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обґрунтування впливу можливих соціально-економічних наслідків формування ЗВТ між Україною й ЄС на агропродовольчий ринок посідає чільне місце в наукових дослідженнях. Зокрема вагомий внесок у дослідження взаємовідносин між Україною та ЄС в умовах ЗВТ зробили такі вчені, як Ж.-П. Шафо [9], М. Іваніч, [9], М. Емерсон [12], О. Нехай та Т. Філман [11], Ш. фон Крамон-Таубадель [13]. Серед українських учених слід виділити праці І. Бураковського [3], В. Мовчан [2, 3], О. Шумило [5, 12], І. Газізулліна, В. П'ятницького [12], Д. Боярчука, І. Орлової [1], Г. Шамборовського [7] й інших науковців. Проте питання розробки ймовірних сценаріїв розвитку ринку агропродовольчих товарів за різних форматів угоди про ЗВТ між Україною та ЄС

* Науковий керівник – А.Д. Діброва, доктор економічних наук, професор.

© О.В. Одосій, 2013

залишається недостатньо дослідженим і потребує поглибленого вивчення.

Мета статті – обґрунтувати ймовірні сценарії розвитку агропродовольчого ринку в умовах створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, використовуючи модель загальної рівноваги.

Наукові результати й висновки було одержано за допомогою комп'ютеризованої розрахункової моделі загальної рівноваги «The Global Trade Analysis Project (GTAP)». GTAP модель являє собою глобальну, між-регіональну, багатогалузеву, статичну модель загальної рівноваги, що ґрунтується на основі неокласичної мікро- та макроеконо-

мічної теорії. База даних поєднує в собі дані двосторонньої торгівлі між країнами за 2004 рік, протекціоністських заходів, митних тарифів, транспорту й інших індикаторів, що характеризують економічні зв'язки між регіонами [4, 10].

Виклад основних результатів дослідження. Для більшої точності моделювання та підвищення ймовірності припущень, а також враховуючи останні домовленості щодо проекту угоди про поглиблену зону вільної торгівлі між Україною й ЄС, проаналізуємо кілька варіантів розвитку ситуації (табл. 1).

1. Ймовірні формати угоди про ЗВТ між Україною та ЄС

Сценарій (умовне позначення)	Зниження імпорتنних мит		Інші заходи
	Агропродовольчі товари	Інші товари та послуги	
<i>А (Все -50)</i>	-50%	-50%	Не передбачаються
<i>Б (Пром. – 100, с.-г. – 50)</i>	-50%	-100%	Не передбачаються
<i>В (Пром. – 100, с.-г. – 50, ефект. +10, відм. експортні субсидії)</i>	-50%	-100%	Підвищення в Україні продуктивності праці та ефективності використання факторів виробництва на 10%, а також відмова від застосування ЄС експортних субсидій
<i>Г Пром. – 100, с.-г. – 100)</i>	-100%	-100%	Не передбачаються
<i>Д (Пром. – 100, с.-г. – 100, відм. експортні субсидії)</i>	-100%	-100%	Відмова від застосування ЄС експортних субсидій
<i>Е (Пром. – 100, с.-г. – 100, ефект. +10, відм. експортні субсидії)</i>	-100%	-100%	Підвищення в Україні продуктивності праці та ефективності використання факторів виробництва на 10%, а також відмова від застосування ЄС експортних субсидій

Джерело: Власна розробка.

Побудова наведених вище ймовірних сценаріїв угоди про ЗВТ проводилася за припущеннями мінімальних і максимальних поступок країн у процесі її укладення. Як результат, сценарій *А* передбачає збереження митних ставок на високому рівні, тоді як сценарій *Г* найбільш ліберальний і включає не тільки повне скасування митних обмежень, а й підвищення ефективності використання факторів виробництва.

Для оцінки розподілу вигід і витрат серед галузей економіки розглянуто показник зміни торгового балансу, на основі якого можна виокремити галузі, які одержать вигоди від формування ЗВТ, й ті, що можуть зазнати втрат (табл. 2). За розрахунками, проведеними на основі бази даних GTAP 7.0, приріст позитивного сальдо для України в умо-

вах різних варіантів розвитку ситуації зможуть забезпечити лише дві галузі: рослинництво (від 115 млн дол. США до 475 млн дол. США) та текстильна промисловість (від 198 млн дол. США до 497 млн дол. США). Всі інші сектори економіки зазнають значного збільшення конкуренції з боку європейських постачальників, що призведе до зменшення торговельного сальдо. Найбільшого впливу зазнають легка й важка промисловість (високі обсяги експорту металопродукції не зможуть нівелювати значний імпорту продукції з ЄС) – зменшення торгового балансу на 86-463 млн дол. США та 333-744 млн дол. США відповідно. Також значних втрат внаслідок відкриття кордонів для дешевшої європейської продукції зазнає вітчизняне тваринництво – торговельне са-

льдо може знизитися на 77-304 млн дол. США. Сектор торгівлі сировинними товарами (деревина, нафта, газ, природні копалини тощо) при сценаріях *А*, *Б*, *Г* і *Д* демонструє зростання сальдо в межах 50-107 млн дол. США. Проте в сценаріях *В* та *Е* в даному

секторі спостерігається зниження сальдо на 1 млрд дол. США, що пояснюється збільшенням використання сировинних товарів для модернізації виробничого обладнання й технічного переоснащення.

2. Вплив скасування торговельних тарифів у рамках ЗВТ Україна – ЄС на зміну торговельного сальдо, млн дол. США

Галузь	Україна						ЄС-25					
	А	Б	В	Г	Д	Е	А	Б	В	Г	Д	Е
Рослинництво	133	115	201	369	365	475	-98	-107	-134	-284	-284	-327
Тваринництво	-102	-108	-77	-304	-302	-280	129	120	105	356	352	350
Сировинні товари	50	97	-998	99	107	-992	-16	-38	-46	-33	-35	-40
Готові харчові продукти	-25	-32	24	-117	-110	-66	98	63	18	280	259	244
Текстильна промисловість	198	485	430	497	497	442	-119	-279	-267	-305	-305	-293
Легка промисловість	-86	-198	-463	-194	-192	-461	41	153	284	65	72	194
Важка промисловість	-333	-712	-526	-727	-744	-550	89	346	517	167	192	338
Послуги комунальних підприємств	-14	-29	-8	-29	-30	-8	-13	-24	-35	-29	-29	-39
Транспорт	-46	-92	-34	-89	-94	-32	-32	-57	-28	-56	-56	-26
Інші послуги	-35	-71	-164	-63	-67	-157	-151	-283	-295	-328	-329	-340
Усього	-260	-544	-1615	-557	-571	-1629	-72	-108	120	-166	-163	60

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

У цілому, в усіх шістьох варіантах ЗВТ торговельне сальдо в Україні зменшується, аналогічна ситуація спостерігається і в ЄС, крім сценаріїв *В* та *Е*. Слід зазначити, що суттєвий за величиною показник зниження сальдо торгівлі вищевказаних сценаріїв, в основному через підвищення в Україні продуктивності праці й ефективності використання факторів виробництва на 10%, є досить умовним. Адже введення нових енергозберігаючих технологій та нової системи управління персоналом на початкових етапах потребує великих капіталовкладень, тому відповідно імпорту таких технологій (у т.ч. і з ЄС) зростатиме. Крім того, за таких умов частина продукції вітчизняного виробництва, яка б могла бути експортована, буде спожита всередині країни. Водночас у довгостроковій перспективі українські товари ставали б більш конкурентоспроможними як за ціною, так і якістю.

Важливим показником при визначенні вигід та втрат від формування ЗВТ Україна – ЄС є приріст/спад виробництва продукції. Як показують дані таблиці 3, вплив лібералізації торгівлі на динаміку виробництва єв-

ропейських країн значно менший, ніж для України. Головною причиною тому є масштаб економік – приміром, ВВП на душу населення в ЄС-27 вдесятеро перевищує даний показник в Україні. За результатами моделювання, в Україні найвищий приріст виробництва (та відповідно експорту) при відкритті кордонів спостерігатиметься в текстильній промисловості – від 20,50 до 65,05% і рослинництві – від 1,96 до 15,66%. Тваринництво – один із найвразливіших секторів економіки – матиме вигоди лише за умови підвищення продуктивності праці й ефективності використання факторів виробництва на 10%, а також відмови від застосування європейською стороною експортних субсидій (сценарії *В* та *Е*). Дані проведеного моделювання відображають дійсне становище цієї галузі, адже застаріле матеріально-технічне оснащення, низькоефективна структура виробництва (левова частка продукції виробляється в домогосподарствах) і низька продуктивність праці призводять до зниження конкурентоспроможності продукції тваринництва.

3. Вплив скасування тарифів у рамках ЗВТ Україна – ЄС на зміну обсягів виробництва галузі, %

Галузь	Україна						ЄС-25					
	А	Б	В	Г	Д	Е	А	Б	В	Г	Д	Е
Рослинництво	2,11	1,96	11,50	5,69	5,69	15,66	-0,04	-0,05	-0,08	-0,11	-0,11	-0,14
Тваринництво	-1,84	-1,87	8,21	-5,27	-5,17	4,63	0,06	0,05	0,05	0,16	0,16	0,16
Сировинні товари	-0,26	-0,50	10,68	-0,51	-0,54	10,66	-0,02	-0,03	0,01	-0,03	-0,04	0,01
Готові харчові продукти	0,11	-0,13	8,29	0,07	0,26	8,47	0,01	0,01	0,01	0,04	0,04	0,04
Текстильна промисловість	20,5	50,4	63,81	51,6	51,6	65,05	-0,03	-0,06	-0,06	-0,07	-0,07	-0,07
Легка промисловість	0,08	0,37	10,82	0,36	0,32	10,77	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
Важка промисловість	-0,66	-1,29	7,70	-1,28	-1,37	7,67	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
Послуги комунальних підприємств	0,30	0,68	10,59	0,63	0,64	10,53	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Транспорт	-0,31	-0,65	8,59	-0,70	-0,72	8,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інші послуги	-0,46	-0,95	9,91	-1,19	-1,18	9,66	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Усього	2,35	4,99	16,74	4,92	5,09	16,69	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

Що стосується динаміки виробництва у розрізі галузей в країнах ЄС-25, то найбільший приріст спостерігатиметься саме у тваринництві – від 0,05 до 0,16%. Спад випуску продукції може відбутись у рослинництві й текстильній галузі – від -0,04 до -0,14% та від -0,03 до -0,07% відповідно, що передусім пов'язано з можливим зростанням імпорту дешевших українських товарів.

Результати оцінки впливу лібералізації торгівлі з ЄС на зміну торговельного сальдо в розрізі основних груп агропродовольчих

продуктів представлені у таблиці 4. Слід сказати, що показники зміни торговельного сальдо по всіх товарах і послугах при даному групуванні відрізняються від аналогічних показників таблиці 2 в середньому на 10-30%, проте загальні тенденції можливих змін повністю збігаються. Даний ефект зумовлюється специфікою моделі, адже агрегована зміна митних тарифів по одних і тих самих товарах по різних групах має неоднакове значення, тому й результати можуть різнитися.

4. Вплив скасування торговельних тарифів у рамках ЗВТ Україна – ЄС на зміну торговельного сальдо по основних групах агропродовольчих товарів, млн дол. США

Група товарів	Україна						ЄС-25					
	А	Б	В	Г	Д	Е	А	Б	В	Г	Д	Е
Зернові культури	204	203	296	669	667	811	-214	-216	-255	-777	-779	-871
Олійні культури	-11	-11	3	-50	-51	-38	6	5	5	30	31	31
Молоко та молочкопродукти	4	4	60	-73	-67	-17	-15	-22	-53	21	12	-13
Рослинні жири й олії	1	5	39	-47	-50	-17	22	15	5	90	91	83
Цукор	38	39	51	1670	1687	1744	-16	-17	-34	-1368	-1388	-1436
М'ясо і м'ясопродукти	-83	-80	-86	-325	-322	-346	157	144	148	461	455	485
Слабоалкогольні напої та тютюн	-20	-19	-30	-91	-92	-107	28	23	27	102	103	112
Овочі й фрукти	-6	-5	-14	-85	-86	-97	8	3	4	47	48	51
Інші агропродовольчі товари	-32	-27	-71	-244	-248	-297	73	41	52	301	300	327
Інші товари	-273	-484	-1840	-1841	-1864	-3268	-121	-97	303	882	918	1336
Усього	-177	-375	-1591	-417	-425	-1633	-72	-119	202	-211	-211	105

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

Аналіз отриманих даних показав, що найбільш вразливими секторами є тваринництво та продукція тваринництва (можливе зниження сальдо від – 80 млн дол. США до

– 346 млн дол. США залежно від формату ЗВТ), ринок слабоалкогольних напоїв і тютюну (зниження сальдо на 19-107 млн дол. США), ринок олійних культур (зниження

сальдо на 11-51 млн дол. США). Інші галузі також зазнають значного тиску з боку європейських постачальників, при цьому масштаб ймовірних наслідків визначає саме формат угоди про ЗВТ. Наприклад, ринки молока, молокопродуктів, рослинних жирів та олій за умов часткового зниження митних тарифів (-50% за сценаріями А, Б і В) демонструватимуть невелике зростання сальдо (в межах 1-60 млн дол. США), а за умов повної лібералізації торгівлі зазнають втрат (близько 17-73 млн дол. США).

За різних сценаріїв ЗВТ зможуть витримати зростання конкуренції й наростити обсяги експорту та/або зменшити обсяги імпорту лише виробники зернових культур (приріст сальдо на 203-811 млн дол. США) і цукру (приріст сальдо на 38-1744 млн дол. США). При цьому зазначимо, що таке сут-

тєве зростання експорту цукру з України в ЄС за умов повної відміни митних обмежень зумовлено високим імпортним митом в ЄС для третіх країн, яке, наприклад, станом на березень 2013 року становило 419 євро/мт.

Внаслідок збільшення конкуренції на ринку українські сільськогосподарські та переробні підприємства будуть вимушені зменшити обсяги випуску готової продукції: м'яса й м'ясопродуктів – на 6,55-17,8%, олійних культур – 3,01-12,6%, овочів і фруктів – на 0,69-0,78% (табл. 5). Водночас випуск більшості інших агропродовольчих товарів зростатиме навіть незважаючи на зменшення експорту. Основною тому причиною, на нашу думку, є зростання доходу та добробуту населення, що відповідно приведе до збільшення споживання продуктів харчування.

5. Вплив скасування торговельних тарифів у рамках ЗВТ Україна – ЄС на зміну обсягів виробництва основних груп агропродовольчих товарів, %

Група товарів	Україна						ЄС-25					
	А	Б	В	Г	Д	Е	А	Б	В	Г	Д	Е
Зернові культури	7,74	7,62	18,41	25,49	25,48	38,42	-0,75	-0,76	-0,92	-2,16	-2,17	-2,46
Олійні культури	-3,01	-2,97	5,68	-12,4	-12,6	-4,59	0,09	0,08	0,02	0,36	0,36	0,31
Молоко та молокопродукти	0,33	0,24	9,64	1,08	1,29	10,62	0,00	0,00	-0,02	0,03	0,02	0,01
Рослинні жири й олії	0,41	0,80	9,05	0,46	0,22	8,48	0,07	0,05	0,01	0,25	0,25	0,22
Цукор	10,95	11,11	24,32	476,9	482,2	512,5	-0,20	-0,21	-0,36	-5,73	-5,93	-6,16
М'ясо і м'ясопродукти	-6,79	-6,55	3,19	-17,8	-17,3	-9,01	0,13	0,12	0,12	0,37	0,36	0,39
Слабоалкогольні напої та тютюн	-0,96	-0,97	6,36	2,86	2,92	10,29	0,02	0,02	0,02	0,07	0,07	0,08
Овочі й фрукти	-0,76	-0,78	6,51	-0,73	-0,69	6,54	0,01	0,01	0,00	0,07	0,07	0,07
Інші агропродовольчі товари	-0,77	-0,72	7,69	6,14	6,27	14,86	0,02	0,02	0,02	0,05	0,04	0,05
Інші товари	-0,16	-0,15	9,94	-1,19	-1,21	8,82	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Усього	1,53	3,25	16,03	3,64	3,74	16,41	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

Не менш важливим показником зміни добробуту в агропродовольчому секторі є внутрішня ціна на товари й послуги, адже при відносно сталій заробітній платі зниження ринкової ціни на товари та послуги приведе до поліпшення соціально-економічного стану споживача. Проте слід враховувати, що сільські жителі є однією з найбідніших верств населення, тому в усьому світі держава намагається не допускати значного зниження цін на сільськогосподарські това-

ри з метою забезпечення високої рентабельності галузі.

Згідно з результатами моделювання (рис. 1), в умовах обмеженої ЗВТ в Україні зміна ринкової ціни буде незначною, тоді як в умовах розширеної ЗВТ значно зросте ціна на зернові культури (на 8,2%), овочі й фрукти (на 2,7%), олійні культури (на 2,0%), молоко та молокопродукти (на 1,8%), а також подешевшають такі товари, як цукор (на 1,4%), м'ясо і м'ясопродукти (на 1,4%).

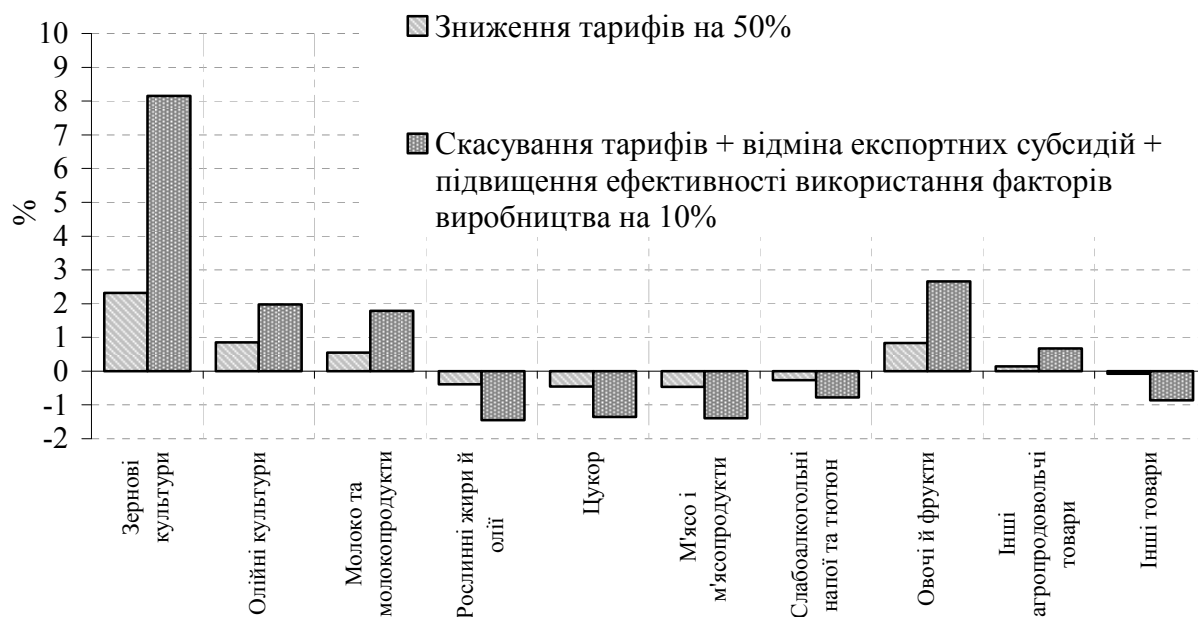

Рис. 1. Вплив скасування торговельних тарифів у рамках ЗВТ Україна – ЄС на зміну ринкової ціни в Україні на основні групи агропродовольчих товарів, %

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

Також зазнають значного подорожчання в умовах повної лібералізації торгівлі й фактори виробництва (рис. 2). Розмір заробітної плати кваліфікованої та некваліфікованої робочої сили, вартість капіталу й природних ресурсів зростуть орієнтовно на 10%. Ціна на землю збільшиться на 48%, що зумовлено надзвичайно великою різницею з цінами в ЄС та інших країнах світу. Наприклад, навіть після значного підвищення нормативної

грошової оцінки ріллі в Україні до рівня близько 2500 дол. США/га (20635 грн/га станом на 01.01.2012 р. порівняно з 11751 грн/га станом на 01.01.2011 р.) її значення набагато нижче від ціни на землю в європейських країнах. Наприклад, у сусідній Польщі вартість сільськогосподарської землі є однією з найнижчих в Європі, проте оцінюється в 7000-8000 дол. США/га.

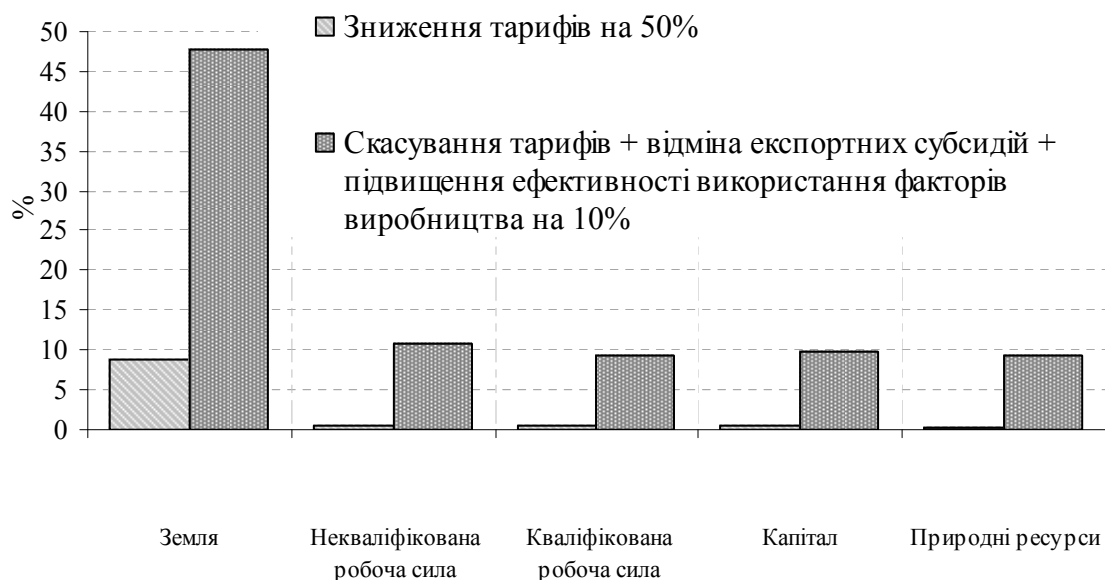

Рис. 2. Вплив скасування торговельних тарифів в рамках ЗВТ Україна-ЄС на зміну ринкової ціни факторів виробництва в Україні, %

Джерело: Розраховано на основі бази даних GTAP 7.0.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1) аналіз різних сценаріїв лібералізації торгівлі між Україною та ЄС показує, що максимально позитивний ефект (ріст добробуту українського населення, збільшення торговельного сальдо, зростання обсягів виробництва) досягається за умови зниження митних тарифів на агропродовольчі товари на 50% та на всі інші товари на 100%;

2) згідно з розрахунками, проведеними на основі бази даних GTAP 7.0, приріст позитивного сальдо для України в умовах різних варіантів розвитку ситуації зможуть забезпечити лише дві галузі: рослинництво й текстильна промисловість, водночас усі інші сектори економіки зазнають значного збільшення конкуренції з боку європейських постачальників, що призведе до зменшення виробництва та торговельного сальдо;

3) як доводять результати моделювання, на поточний момент Україна не готова до повної лібералізації свого аграрного ринку для товарів з ЄС. Адже деякі галузі (тваринництво, овочівництво тощо) є неконкурентоспроможними порівняно з європейськими, тому можливе зниження виробництва й експорту вітчизняних товарів, зникнення компаній та скорочення робочих місць, зокрема у довгостроковій перспективі.

Зважаючи на відсталість у розвитку агропромислового комплексу, створення ЗВТ між Україною й ЄС може мати негативні наслідки на національному, регіональному та галузевому рівнях. Саме тому запровадження імітаційного моделювання дає змогу значно поліпшити якість прийняття рішень у сфері бюджетно-податкової, торговельної, аграрної політики.

19 липня 2012 року представники ЄС і України парафували частину Угоди про створення глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі та сформулювали спільні зобов'язання щодо наступних технічних кроків, які мають бути зроблені для підготовки до укладення Угоди про асоціацію. Результати даного дослідження можна використати для розробки альтернативних сценаріїв розвитку сільськогосподарського сектору в умовах ЗВТ залежно від обраної аграрної політики. Використання таких сценаріїв дає змогу проаналізувати можливі наслідки застосування різних інструментів і напрямів аграрної політики у коротко- чи середньостроковому періоді (5-10 років), а також визначити відносні витрати й вигоди альтернативних варіантів, оцінити фінансові можливості їх здійснення та відповідно вибрати найефективніший варіант.

Список використаних джерел

1. Аналіз перспектив торговельних відносин між Україною та ЄС у контексті переговорів щодо розширеної угоди. Підготовлений ECORYS (research and consulting) та CASE Україна, Роттердам, 13 груд. 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/u/publications/85d698452e7dec523c4785a500298bf5.pdf>.
2. Вибір торговельної політики України: плюси та мінуси різних опцій регіональної інтеграції. // Аналітичний звіт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_05/trade_pros_and_cons_2011-12-08_ukr.pdf.
3. Дослідження економічних передумов та оцінка можливих наслідків створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС // Науково-дослідна робота, № держреєстрації 0106u011576. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД). – К., 2006.
4. *Одосій О.* Методичні підходи щодо оцінки економічних наслідків формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС для сільського господарства / О. Одосій // Наук. вісн. НУБіП. Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес» / редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. Вип. 154. – Ч. 2. – 342 с.
5. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС в рамках проекту «Підтримка проведення громадських консультацій щодо запровадження зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wto.in.ua/files/content/articles/fta_eu_impact.pdf.
6. Політичні та економічні відносини України та ЄС / Європейська комісія, Представництво Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/political_relations/index_uk.htm.
7. *Шамборовський Г.О.* Соціально-економічна ефективність європейської економічної інтеграції: моногр. / Г.О. Шамборовський. – ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів: РАСТР-7, 2008. – 212 с.
8. *Шумило О.* Зона вільної торгівлі: крок назустріч ЄС? / О. Шумило // Міжнар. центр перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.kiev.ua/key_issues/eu_ua_aa/4714.html.
9. *Chauffour, J.-P.* Impact of a Free Trade Agreement between Ukraine and the European Union on Ukraine's Agricultural Sector / *Chauffour, J.-P., Ivanic, M., Laborde D, Maliszewska M., Martin W.* / Conference Paper. Presented at the 14th

Annual Conference on Global Economic Analysis, Venice, Italy. 2011 – Available from: https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/res_display.asp?RecordID=3630.

10. Hertel, T.W., and M.E. Tsigas. 1997. "Structure of GTAP." In Global Trade Analysis: Modeling and Applications, T.W. Hertel (ed.). Cambridge University Press. – P. 13-73.

11. Nekhay, O. A Free Trade Agreement between Ukraine and the European Union: Challenges and Opportunities for Agricultural Markets / Nekhay, O., Hubertus Gay, St., Fellmann Th. / European Commission, Institute for Prospective Technological Studies. Paper prepared for presentation at the EAAE 2011 Congress from August 30 to September 2, 2011. – Available from: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/114616/2/Nekhay_Olexandr_70.pdf.

12. The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine / Centre for European Policy Studies. – Brussels, 2006. – 238 p.

13. Von Cramon-Taubadel, S., Hess, S., Brümmer, B., 2010. A preliminary analysis of the Impact of a Ukraine-EU Free Trade Agreement on Agriculture. Policy Research Working paper 5264. The World Bank Development Research Group. Agriculture and Rural Development Team. Europe and Central Asia Region.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2013 р.

*

УДК 631.1.016:658.272:662.754

Т.В. ГОНЧАРУК, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Розвиток та ефективність виробництва сільськогосподарської продукції – сировини для переробки на біопаливо

Постановка проблеми. Розвиток галузей і виробництв агропромислового комплексу України характеризується наявністю ряду проблемних аспектів функціонування. Серед актуальних і водночас дискусійних, з іншого боку, проблем, які в майбутньому визначатимуть перспективи агросектору, чільне місце належить проблемі виробництва біопалива. Для повнішого і детальнішого вивчення питання розвитку та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції слід розглянути ситуацію із сировиною для переробки на біопаливо. Така постановка проблеми зумовлена тим, що Україна, особливо у рослинництві, є одним із світових лідерів в агропромисловому бізнесі. Як наслідок, мають місце можливості нетрадиційно використовувати сільськогосподарську продукцію, де на головну увагу заслуговує сегмент переробки на біопаливо. Вирішальним фактором обґрунтування доціль-

ності згаданого виду господарської діяльності є оцінка ефективності виробництва.

Мета статті – здійснити аналіз розвитку ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, яка потенційно може бути використана для переробки на біопаливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виробництво біопалива – перспективний, економічно ефективний і доцільний у стимулюванні розвитку сегмент агроекономічної діяльності. У довідковій літературі [8] зазначено, що біопаливо або біологічне паливо (англ. *biofuels*) — це органічні матеріали, серед яких деревина, відходи та спирти, які використовуються для виробництва енергії. Вони являють собою поновлюване джерело енергії, на відміну від інших природних ресурсів, таких як нафта, вугілля й ядерне паливо. Найбільш повним, на нашу думку, є визначення біопалива: будь-яке паливо, яке містить (за об'ємом) не менше ніж 80% матеріалів, отриманих від живих організмів, зібраних у межах десяти років перед виробництвом. Подібно до вугілля й нафти, біомаса — це форма накопиченої сонячної

* Науковий керівник — Г.М. Калетнік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© Т.В. Гончарук, 2013

Annual Conference on Global Economic Analysis, Venice, Italy. 2011 – Available from: https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/res_display.asp?RecordID=3630.

10. Hertel, T.W., and M.E. Tsigas. 1997. "Structure of GTAP." In Global Trade Analysis: Modeling and Applications, T.W. Hertel (ed.). Cambridge University Press. – P. 13-73.

11. Nekhay, O. A Free Trade Agreement between Ukraine and the European Union: Challenges and Opportunities for Agricultural Markets / Nekhay, O., Hubertus Gay, St., Fellmann Th. / European Commission, Institute for Prospective Technological Studies. Paper prepared for presentation at the EAAE 2011 Congress from August 30 to September 2, 2011. – Available from: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/114616/2/Nekhay_Olexandr_70.pdf.

12. The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine / Centre for European Policy Studies. – Brussels, 2006. – 238 p.

13. Von Cramon-Taubadel, S., Hess, S., Brümmer, B., 2010. A preliminary analysis of the Impact of a Ukraine-EU Free Trade Agreement on Agriculture. Policy Research Working paper 5264. The World Bank Development Research Group. Agriculture and Rural Development Team. Europe and Central Asia Region.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2013 р.

*

УДК 631.1.016:658.272:662.754

Т.В. ГОНЧАРУК, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Розвиток та ефективність виробництва сільськогосподарської продукції – сировини для переробки на біопаливо

Постановка проблеми. Розвиток галузей і виробництв агропромислового комплексу України характеризується наявністю ряду проблемних аспектів функціонування. Серед актуальних і водночас дискусійних, з іншого боку, проблем, які в майбутньому визначатимуть перспективи агросектору, чільне місце належить проблемі виробництва біопалива. Для повнішого і детальнішого вивчення питання розвитку та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції слід розглянути ситуацію із сировиною для переробки на біопаливо. Така постановка проблеми зумовлена тим, що Україна, особливо у рослинництві, є одним із світових лідерів в агропромисловому бізнесі. Як наслідок, мають місце можливості нетрадиційно використовувати сільськогосподарську продукцію, де на головну увагу заслуговує сегмент переробки на біопаливо. Вирішальним фактором обґрунтування доціль-

ності згаданого виду господарської діяльності є оцінка ефективності виробництва.

Мета статті – здійснити аналіз розвитку ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, яка потенційно може бути використана для переробки на біопаливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виробництво біопалива – перспективний, економічно ефективний і доцільний у стимулюванні розвитку сегмент агропромислової діяльності. У довідковій літературі [8] зазначено, що біопаливо або біологічне паливо (англ. *biofuels*) — це органічні матеріали, серед яких деревина, відходи та спирти, які використовуються для виробництва енергії. Вони являють собою поновлюване джерело енергії, на відміну від інших природних ресурсів, таких як нафта, вугілля й ядерне паливо. Найбільш повним, на нашу думку, є визначення біопалива: будь-яке паливо, яке містить (за об'ємом) не менше ніж 80% матеріалів, отриманих від живих організмів, зібраних у межах десяти років перед виробництвом. Подібно до вугілля й нафти, біомаса — це форма накопиченої сонячної

* Науковий керівник — Г.М. Калетнік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© Т.В. Гончарук, 2013

енергії. Енергія сонця «захоплюється» через процес фотосинтезу під час росту рослин. Суттєва перевага біологічного палива порівняно з іншими видами останнього — воно повністю розкладається мікроорганізмами і тому відносно екологічно безпечне для навколишнього середовища. Сільськогосподарська продукція, яку вирощують для використання як біопаливо, включає кукурудзу і сою (насамперед у США), льон та ріпак (переважно в Європі), цукровий очерет в Бразилії й пальмову олію в Південно-Східній Азії. Розкладена мікроорганізмами продукція промисловості, сільського та лісового господарств, побутові відходи також можуть використовуватися для отримання біоенергії. Серед них солома, лісоматеріал, добриво, рисове лущиння, стічні води й залишки продуктів харчування. Вказані продукти перетворюються на біогаз через анаеробне зброжування. Біомаса, яку спрямовують на паливо, також часто складається з недовикористаної продукції, такої як солома й відходи тваринництва [8].

Як зазначають вітчизняні науковці В.Я. Месель-Веселяк і М.М. Ярчук, на прикладі перспектив розвитку цукробурякової галузі одним із завдань у розбудові ефективного механізму агрогосподарювання є здійснення модернізації цукрових заводів. Вона полягає в організації виробництва, крім цукру, біоетанолу з меляси в єдиному технологічному процесі цукроваріння, з уведенням додатково технологічного циклу з виробництва біоетанолу з меляси та соку буряків [1]. За їхніми розрахунками, цукрові буряки є найефективнішою культурою для переробки на біоетанол [2]. За ними, з позицій переробки на біоетанол, найпридатніша кукурудза. Так, у США до третини врожаю кукурудзи (від 70 до 100 млн тонн) щорічно спрямовується на виробництво біоетанолу [3]. Одним із фундаторів й активних поборників розбудови біопаливного виробництва та формування організованого ринку біопалив в Україні є Г.М. Калетнік [4]. На його переконання, необхідність саме такого розвитку подій, зокрема створення інституційно-зумовленої системи організації переробки біоенергетичних культур — одне з важливих завдань державної аграрної політики.

Виклад основних результатів дослідження. Агропромисловий комплекс у всьому розмаїтті складових — галузей і виробництв, серед яких одержання сільськогосподарської продукції і переробна промисловість, наслідує певний рівень ефективності. Безумовною необхідністю в досліджуваному конкретному випадку є розкриття питання ефективності виробництва сільськогосподарської продукції як базису в обґрунтуванні доцільності її переробки на біопаливо. Саме тому слід розглянути фактичні показники формування ефектів виробничої діяльності в сегменті продукування сільськогосподарської продукції — сировини для виробництва біопалива. Тут мається на увазі абсолютна кількість рослинницької продукції, яка виробляється сільським господарством України і може бути використана для переробки на біопаливо. З іншого боку — це фактично та ж ефективність діяльності за видами продукції, але вважаємо за необхідне її показати.

Виробництво сільськогосподарської продукції зростає значними темпами (табл. 1). Особливо це стосується тих видів, які потенційно прийнятні й економічно ефективні для переробки на біопаливо. Серед них зернові культури, насамперед кукурудза. Як свідчать дані табл. 1, за підсумками 2011 року в Україні було вироблено 56746,8 тис. тонн зернових, що майже у 2,3 раза більше ніж у 2000 р. і в 1,5 раза більше ніж у 2005 році. При цьому, динаміка обсягів виробництва згаданих культур в останнє десятиріччя характеризується різновекторністю, різнонаправленістю змін та нестабільністю. Разом із тим Україна рідко коли мала дефіцит зерна для внутрішнього забезпечення, але стабільністю в цьому аспекті також не відзначається.

Означена тенденція стосується майже всіх видів сільськогосподарської продукції, яка за своїми біологічними властивостями може бути використана для переробки на біопаливо. При цьому значна частина її експортується за межі України у чистому вигляді як сировина, тому сільське господарство закріпило за собою статус сировинної галузі. Це означає нераціональний перерозподіл доданої вартості на користь національної економіки.

1. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції * (по Україні)

Вид продукції	Рік			2011 у % до:	
	2000	2005	2011	2000	2005
<i>Валовий збір, тис. тонн</i>					
Зернові культури, всього	24459,0	38015,5	56746,8	232,1	149,3
Пшениця	10197,0	18699,2	22323,6	218,9	119,3
Кукурудза	3848,1	7166,6	22837,8	593,5	318,6
Соя	64,4	312,6	2264,4	3516,1	369,6
Просо	426,1	140,6	278,8	65,4	198,3
Ріпак	131,8	284,8	1437,4	1090,6	504,7
Соняшник	3457,4	4706,1	8670,5	250,8	184,2
Цукрові буряки (фабричні)	13198,8	15467,8	18740,5	141,9	121,2
<i>Внутрішнє споживання (використано), тис. тонн</i>					
Зернові культури, всього	23222,2	25516,9	42597,5	183,4	166,9
Пшениця	9995,8	12688,8	18226,3	182,3	143,6
Кукурудза	3684,9	4366,3	15031,5	407,9	344,3
Соя	56,6	438	1168,1	2063,8	266,7
Просо	412,4	82,8	242,8	58,9	293,2
Ріпак	63,2	101,5	426,7	675,2	420,4
Соняшник	2623,8	4670,5	7964,4	303,5	170,5
Цукрові буряки (фабричні)	13196,4	15467,8	18740,5	142,0	121,2

* Розраховано і сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, як особливість вітчизняного сільськогосподарського бізнесу, зокрема в рослинництві й насамперед у зернопродуктовому підкомплексі, слід вказати реалізацію значної частини сільськогосподарської продукції за межі країни. У такому разі вона експортується у вигляді сировини, що економічно невигідно і свідчить про необхідність організації її переробки, зокрема на біопаливо. Таким чином буде забезпечено значно вищий економічний ефект, адже за-

дана переробкою додана вартість залишатиметься всередині країни, створюватимуться нові робочі місця, підвищуватиметься загальний добробут нації.

Ефективність виробництва досліджуваних видів продукції формується за рахунок багатьох складових, у тому числі за рівнем продуктивності праці. Критеріальним виразником останнього у досліджуваному випадку є вартість валової продукції (табл. 2).

2. Валова продукція в сільському господарстві* (по Україні)

Вид продукції	Рік			2011 у % до:	
	2000	2005	2011	2000	2005
<i>Валова продукція у порівнянних цінах 2010 року (усі категорії господарств), млн грн</i>					
Зернові культури, всього	27189,4	41744,7	60492,5	222,4	144,9
Пшениця	10477,4	19213,4	22937,5	218,9	119,4
Кукурудза	4127,8	7687,6	24498,1	593,5	318,7
Соя	152,2	738,6	5350,6	3515,5	724,4
Просо	428,1	141,3	280,1	65,4	198,2
Ріпак	575,1	810,5	4090,4	1090,5	504,6
Соняшник	9826,3	13375,2	24642,4	250,8	184,2
Цукрові буряки (фабричні)	5166,0	6054,1	7335,0	142,0	121,2

* Розраховано і сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

За даними табл. 2, вартість валової продукції в абсолютному вимірі зростає. Це підтверджує зроблений висновок про наявне

системне підвищення продуктивності праці на виробництві сільськогосподарських культур, особливо зернових і кукурудзи зокрема.

Вартість валової продукції за результатами 2011 року порівняно з 2000 і 2005 роками по культурах зросла в рази – збільшення від одного – двох (зернові всього, пшениця) до п'яти-семи (soя, ріпак). Такі стрибки зумовлені насамперед нестабільністю структури посівних площ. Разом із тим зростає потенціал галузі сільського господарства як у забезпеченні населення продовольством, так і у формуванні значного «запасу міцності» в сегменті енергетичної безпеки. Тобто, звідси, набагато більша частина сільськогосподарської продукції може бути потенційно використана для переробки на біопаливо.

Дослідження економіки виробництва біопалива і переробки на нього сільськогосподарської продукції досить складне, адже обмеженість емпіричного матеріалу дозволяє зосередити увагу в основному на оцінках ефективності сировинного сегмента.

Вивчення питання ефективності вартісних оцінних показників виробництва сільськогосподарської продукції важливе з погляду розкриття піднятої проблеми, адже ефективність тут визначає доцільність. Тобто виникає певне «замкнуте коло», оскільки продовольча проблема завжди первинна. В такому разі слід формувати високотехнологічний агропромисловий комплекс, чого поки що в Україні системно не простежується. Означену проблему неможливо вирішити в односторонньому порядку – потрібен комплексний інноваційний підхід.

Наступним важливим аспектом питання оцінки ефективності бізнесової діяльності у виробництві сільськогосподарських культур біопаливної групи в Україні є проблема реалізації на ринку.

З позиції ринку, його наповнення сільськогосподарською продукцією – ситуація позитивна, адже ємність зросла. Проте в структурі реалізованої продукції зменшилась питома вага реалізації переробним підприємствам. Це опосередковано ще раз підтверджує відсутність в Україні розгалуженої системи, у тому числі біопаливного виробництва.

Окреслення проблем формування ефективності виробництва повинно бути комплексним, тобто таким, що охоплює усі сторони процесу одержання аграрної продукції. Зокрема це стосується ресурсного забезпечення, витратоутворюючих факторів, таких як внесення добрив (табл. 3). Серед найбільш витратоутворюючих у виробництві сільськогосподарської продукції слід вказати мінеральні добрива. З одного боку, вони забезпечують додатковий приріст урожайності, тоді як з іншого постійне їхнє здорожчання формує високий рівень собівартості. Саме тому серед оцінних показників витратоутворюючого механізму виробництва продукції – сировини для виробництва біопалива було обрано обсяг внесення добрив.

3. Внесення добрив і урожайність окремих видів сільськогосподарських культур (по Україні)*

Вид продукції	Рік			2011 у % до:	
	2000	2005	2011	2000	2005
Внесено мінеральних добрив, кг діючої речовини					
Зернові культури, всього	15	35	71	473,3	202,8
Пшениця	24	42	78	325,0	185,7
Кукурудза	14	65	93	664,3	143,1
Соя	13	26	47	361,5	180,7
Просо	-	-	-	-	-
Ріпак	-	-	114	-	-
Соняшник	3	17	41	1366,7	241,25
Цукрові буряки (фабричні)	68	174	245	360,3	140,8

<i>Органічні добрива, т/га</i>					
Зернові культури, всього	0,8	0,5	0,4	20	80
Пшениця	1,4	0,7	0,4	28,5	57,1
Кукурудза	0,9	0,7	0,6	66,6	85,7
Соя	0,6	0,2	0,2	33,3	100
Просо	-	-	-	-	-
Ріпак	-	-	0,3	-	-
Соняшник	0,2	0,1	0,2	100	200
Цукрові буряки (фабричні)	13,6	8,3	3,2	23,5	38,5
<i>Урожайність, ц/га</i>					
Зернові культури, всього	18,3	25,9	39,0	213,1	150,6
Пшениця	19,3	28,7	33,9	175,6	118,1
Кукурудза	25,9	45,9	68,6	264,8	149,5
Соя	10,6	14,4	20,5	193,4	142,4
Просо	11,6	11,2	18,3	157,7	163,4
Ріпак	8,4	14,6	17,3	205,9	135,2
Соняшник	11,8	12,8	19,0	161,0	148,3
Цукрові буряки (фабричні)	171,0	255,4	370,9	216,9	145,2

*Сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Дані табл. 3 підтверджують висновок, за яким між урожайністю та обсягом внесених добрив існує прямий зв'язок. Збільшення погектарного й абсолютного обсягів внесення добрив в Україні в останні роки стало вагомою причиною підвищення урожайності усіх без виключення культур. Наприклад, у 2011 році порівняно з 2000-м, під зернові культури було внесено майже в 5 разів більше мінеральних добрив, урожайність при цьому зросла у 2,1 раза. Стосовно інших культур біопаливної групи, тобто досліджуваної сукупності, також спостерігається значне зростання: пшениця – 3,2 й 1,2 раза; кукурудза – 6,6 і 2,6; соя – 3,6 і 1,9; соняшник – 13,6 і 1,6; цукрові буряки (фабричні) – 3,6 і 2,1 раза.

Таким чином, звідси, зі збільшенням обсягу внесених добрив усі згадані культури підвищили свою продуктивність. Разом із тим відзначається негативна динаміка щодо тенденції внесення органічних добрив, тобто використання органіки для удобрення площ постійно знижується. Як наслідок, для кожного додаткового центнера зернових необхідно внести значно більший обсяг мінеральних добрив, що чітко простежується на прикладі урожайності соняшнику.

Така ситуація, зокрема збільшення витрат мінеральних добрив, формує стійкі передумови

зростання собівартості та погіршення інших показників.

Ефективність виробництва – реалізації заданої продукції, яка позиціонується як ресурс для сировинного забезпечення (потенційно) біопаливної галузі, має стрибкоподібний характер.

На даний час в Україні спостерігається стійке зростання собівартості усіх видів сільськогосподарської рослинницької продукції, визначеної як сировина для виробництва біопалива. Надалі можна спрогнозувати ситуацію, за якої наближенням урожайності культур до межі біологічної спроможності рослин собівартість підвищуватиметься ще швидшими темпами. Тому за умов задоволення потреб продовольчої безпеки, що є пріоритетом за будь-якої вартості, необхідно перейти на значно ефективніше використання залишків біоенергетичних культур.

Висновки. За 2010-2012 рр. Україна отримала найвищі врожаї зернових за всю історію незалежності. Разом із тим при переході на інноваційну модель розвитку зернового господарства країна здатна виробляти 80-100 млн т зерна, за продовольчого його споживання на рівні 5,8-6,5 млн тонн. Тобто звідси, для галузі виробництва біопалива склалися сприятливі умови для розвит-

ку, лише слід забезпечити врахування принципів продовольчої безпеки й правильно оцінити подальшу динаміку розвитку глобального ринку продовольства. Повертаючись до аналізу питання ефективності виробництва біопалива й засад функціонування цієї галузі в Україні зазначимо, що розвиток

цього сегмента економіки поки що знаходиться на початковому етапі. Хоча, як показує світовий досвід, – він є сферою, яка продукує високу додану вартість, але потребує значних інвестиційно-інноваційних вкладень. Останні особливо необхідні на початку розвитку.

Список використаних джерел

1. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // *Економіка АПК.* – 2013. – № 2. – С. 3-10.
2. *Кириленко І.Г.* Тенденції на світових регіональних ринках зерна та перспективи України / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрущенко, В.С. Жигало, О.В. Сікачина // *Економіка АПК.* – 2013. – № 2. – С. 33-42.
3. *Калетнік Г.М.* Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України: монографія / Г.М. Калетнік. – К : Хай-Тек Прес, 2010. – 516 с.
4. *Калетнік Г.М.* Розвиток ринку біопалив в Україні: монографія / Г.М. Калетнік. – К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.
5. Офіційний веб-сайт Європейської Комісії: <http://www.europa.eu>.
6. Урядовий портал органів виконавчої влади України: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
7. Урядовий портал Державної служби статистики України: <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
9. *Shapouri H.* USDA's Ethanol cost-of-production survey / H. Shapouri, P. Gallagher // United State Department of agriculture, office of the chief economist, office of energy policy and new user, Agricultural economic report No. 841, July 2005. – 42 p.
10. *Licht F.O.* Brazil's ethanol industry enters the fast lane / World ethanol and biofuels report. – Vol. 3. – No. 20. – July 25, 2005.
11. *Pryor F.L.* Market economic systems / Pryor F.L. // Journal of Comparative Economics, Vol. 33, 2005., P 25-46.
12. *Smith M.K.* Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.

*

УДК 061.27.000:65.016:338.516.4:662.754

І.В. ГОНЧАРУК, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Інституційні аспекти розвитку підприємницької діяльності на ринку біопалива

Постановка проблеми. Розвиток підприємницької діяльності в будь-яких її проявах, сегментах економіки і виробництва є запорукою створення можливостей для задоволення суспільних потреб. Значимість підприємництва всеохоплююча, тому й залежить від цілого ряду чинників, серед яких вирішального значення набувають інституційні. Саме таким є ракурс дослідження,

тобто інституційні аспекти, найбільш характерні для обґрунтування доцільності й актуальності дослідження проблеми підприємницької діяльності у формуванні ринку біопалива в Україні. Зазначене можна пов'язати з тим, що головним, або визначальним, аспектом розбудови підприємницької діяльності та становлення організованого ринку біопалива є інституційний – конструювання системи правил здійснення економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з проблемою під-

* Науковий керівник – Г.М. Калетнік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© І.В. Гончарук, 2013

ку, лише слід забезпечити врахування принципів продовольчої безпеки й правильно оцінити подальшу динаміку розвитку глобального ринку продовольства. Повертаючись до аналізу питання ефективності виробництва біопалива й засад функціонування цієї галузі в Україні зазначимо, що розвиток

цього сегмента економіки поки що знаходиться на початковому етапі. Хоча, як показує світовий досвід, – він є сферою, яка продукує високу додану вартість, але потребує значних інвестиційно-інноваційних вкладень. Останні особливо необхідні на початку розвитку.

Список використаних джерел

1. *Месель-Веселяк В.Я.* Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // *Економіка АПК.* – 2013. – № 2. – С. 3-10.
2. *Кириленко І.Г.* Тенденції на світових регіональних ринках зерна та перспективи України / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрущенко, В.С. Жигало, О.В. Сікачина // *Економіка АПК.* – 2013. – № 2. – С. 33-42.
3. *Калетнік Г.М.* Біопаливо. Продовольча, енергетична та екологічна безпека України: монографія / Г.М. Калетнік. – К : Хай-Тек Прес, 2010. – 516 с.
4. *Калетнік Г.М.* Розвиток ринку біопалив в Україні: монографія / Г.М. Калетнік. – К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.
5. Офіційний веб-сайт Європейської Комісії: <http://www.europa.eu>.
6. Урядовий портал органів виконавчої влади України: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
7. Урядовий портал Державної служби статистики України: <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
9. *Shapouri H.* USDA's Ethanol cost-of-production survey / H. Shapouri, P. Gallagher // United State Department of agriculture, office of the chief economist, office of energy policy and new user, Agricultural economic report No. 841, July 2005. – 42 p.
10. *Licht F.O.* Brazil's ethanol industry enters the fast lane / World ethanol and biofuels report. – Vol. 3. – No. 20. – July 25, 2005.
11. *Pryor F.L.* Market economic systems / Pryor F.L. // Journal of Comparative Economics, Vol. 33, 2005., P 25-46.
12. *Smith M.K.* Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.

*

УДК 061.27.000:65.016:338.516.4:662.754

І.В. ГОНЧАРУК, аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

Інституційні аспекти розвитку підприємницької діяльності на ринку біопалива

Постановка проблеми. Розвиток підприємницької діяльності в будь-яких її проявах, сегментах економіки і виробництва є запорукою створення можливостей для задоволення суспільних потреб. Значимість підприємництва всеохоплююча, тому й залежить від цілого ряду чинників, серед яких вирішального значення набувають інституційні. Саме таким є ракурс дослідження,

тобто інституційні аспекти, найбільш характерні для обґрунтування доцільності й актуальності дослідження проблеми підприємницької діяльності у формуванні ринку біопалива в Україні. Зазначене можна пов'язати з тим, що головним, або визначальним, аспектом розбудови підприємницької діяльності та становлення організованого ринку біопалива є інституційний – конструювання системи правил здійснення економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з проблемою під-

* Науковий керівник – Г.М. Калетнік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© І.В. Гончарук, 2013

приємницької діяльності на ринку біопалива розкриті в наукових працях цілої когорти відомих науковців, серед яких: М.Й. Малік [1] – загальнотеоретичні й практичні аспекти розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України; О.М. Шпичак [2] – організація та ефективність аграрного ринку; О.Г. Шпикуляк [3] – інституціональні засади функціонування й регулювання аграрного ринку як особливої інституційної системи; Г.М. Калетнік [4] – економічні та інституційні проблеми розбудови ринку біопалива в Україні в контексті енергетичної безпеки; В.Я. Месель-Веселяк [5] – проблеми економічних взаємовідносин у перерозподілі вартості у виробництві біопалива; І.Г. Кириленко [6] – глобальні проблеми енергетичної безпеки і світового ринку біопалива; М.Ю. Коденська [7] – питання інвестиційного забезпечення; О.О. Прутська [8] – зарубіжний досвід господарювання у виробництві біопалива. Разом із тим залишаються поки що малодослідженими питання, пов'язані з оцінками інституціонального забезпечення підприємницької діяльності у формуванні ринку біопалива як специфічної проблеми міждисциплінарного характеру.

Мета статті – окреслити загальні контури й визначити етап вирішення проблеми як у науково-теоретичному, так і практичному плані, а саме: охарактеризувати сутнісно-функціональні засади підприємництва як суспільного явища і засобу задоволення потреб соціуму, сформулювати власне бачення щодо підприємницької діяльності на ринку біопалива в Україні; проаналізувати стан інституційного забезпечення формування ринку біопалива.

Виклад основних результатів дослідження. Інституційну основу ринку біопалива як організаційно оформленої системи правил і норм складають базисні й похідні інститути, які формують відповідний економічний порядок взаємодії економічних агентів. До базисних інститутів відносять працю, власність, владу, конкуренцію, тоді як до похідних – підприємництво, інфраструктуру, управління, регулювання, кооперацію тощо. Завдяки цим інститутам у відповідному економічному середовищі здійс-

нюються ринкові трансакції, тобто відбувається перерозподіл вартості і задоволення потреб у специфічному товарі, яким у проведеному дослідженні є біопаливо. Паралельно підприємництво і ринок як головні інститути, в межах розбудови яких, а також за рахунок яких відбувається становлення ринку цього специфічного товару позиціонуються нами одночасно як головні рольові детермінанти формування відповідного рівня продовольчої безпеки. Вирішальну або вельми значну роль у цьому процесі відіграє правовий аспект піднятої проблеми, тобто законодавче визначення правил гри і можливостей займатися підприємницькою діяльністю у виробництві біопалива.

Підприємництво, якщо поглянути на його сутність і рольові ознаки у формуванні ринку біопалива в Україні з позицій класики розуміння проблеми, являє собою самостійну ініціативу, на власний ризик діяльність з метою отримання прибутку. Підприємництво інституціоналізується через механізм ринку, який у свою чергу є основою конкретного інноваційного середовища розвитку будь-якої галузі, включаючи біопаливо.

Ідентифікація підприємництва як економічного інституту відбулася у процесі еволюції соціально-економічних процесів, а також осмислення цієї категорії філософами та економістами, які започаткували її вивчення. Проблема підприємницької діяльності не прямо, а опосередковано згадується у працях мислителів Стародавньої Греції, Риму, філософів Європейського Середньовіччя. Більшої економічності згадки про підприємництво набули в працях А. Сміта, К. Маркса, Ф. Енгельса, Ф. Кене та ін. Також підприємництво фігурувало як об'єкт наукового пошуку в дослідженнях проблем економіки держави, торгівлі, ціноутворення, ресурсовикористання, суспільного добробуту. Разом із тим ідентифікація підприємництва як економічної категорії і функціональної підсистеми, інструмента задоволення потреб суспільства здійснена на етапі зародження капіталізму Ф. Кантільоном, Й. Шумпетером, значною мірою А. Смітом.

Таким чином, попередньо зазначимо, що підприємництво у концепціях викладу сут-

ності позиціонується у таких загальноприйнятих інституційних рамках ідентифікації як: ризикованість (аспект невизначеності);

інноваційність (обов'язковість інновацій); підприємницькі здібності (наявність підприємницького таланту) (табл. 1).

1. Характеристики основних концептуальних позицій визначення підприємництва*

Концептуальна позиція	Сутність і функціональні критерії оцінок
Ризикованість	Наявність ризику на вході у діяльність (ресурсовикористання) і на виході (продаж створеного товару чи послуги)
Інноваційність	Створення і впровадження інновацій як засобу виграшу у конкурентній боротьбі
Підприємницькі здібності	Підприємницький талант є одним із головних критеріїв успіху – засіб передбачення ризику і визначення потреби в інноваціях
Інституційна оформленість	Поєднання організаційної форми і функціонального змісту діяльності як запорука відповідності інституційним умовам

* Запропоновано автором на основі опрацьованої літератури.

Підприємницькі структури – виробники біопалива в Україні лише з'являються, тому вивчення функціонування останніх практично відсутнє. Це дещо ускладнює науковий пошук, хоча, з іншого боку, дає можливість віднайти результат. З огляду на виключну актуальність піднятої проблеми і необхідність пошуку дієвої методології дослідження застосовуватимуться різноаспектні підходи до оцінки підприємництва у виробництві біопалива.

Підприємницька діяльність здійснюється в ринковому середовищі, ринковий механізм господарювання є тією основою, яка унормовує існування підприємництва як одного з головних інститутів економіки і ринку. Конструкція сучасних ринкових систем до-

вела свою ефективність саме у ринковому вигляді. Загальнотеоретичні постулати визначення сутності і засад формування ринку як організованої, структурованої системи взаємодії економічних агентів прийнятні також для розуміння інституціональних проблем функціонування окремого продуктового ринку, яким у цьому конкретному випадку є ринок біопалива. Сучасний ринок – регульована система економічних (техніко-економічних, організаційно-економічних та економічної власності) відносин між суб'єктами різних типів і форм власності та господарювання, в межах окремих країн і світового господарства з приводу купівлі товарів і послуг згідно з законами товарного виробництва [10] (табл. 2).

2. Основні змістовні й функціональні характеристики ринку за матеріалами Вікіпедії – вільної енциклопедії*

Характеристика і (або)функція	Зміст – сутність визначення
Базар або ринок	Місце взаємодії продавців і покупців для визначення ціни та необхідної кількості товару. Походження терміна пов'язують з німецьким словом «Ring», що означає кільце, оскільки центр середньовічного міста був площею з будинком магістрату (ратушею) в центрі та будинками довкола (кільцем). Як правило, після надання місту магдебурзького права на такій площі періодично проводились ярмарки, а згодом розміщувались крамниці та торгові ятки. Звідси перенесення назви центральної площі міста на явище, яке ще по-східному називають «базар»
Ринок	Сукупність відносин (актів) купівлі-продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів. Він є механізмом розподілу товарів і послуг між членами суспільства шляхом добровільного обміну
Суб'єкти і об'єкти ринку	Головними суб'єктами ринку є домашні господарства, фірми (підприємства), держава. Об'єктами ринкових відносин виступають різноманітні матеріальні і нематеріальні цінності (активи)
Умови виникнення та успішного функціонування ринку	Суспільний поділ праці і спеціалізація; економічна відокремленість суб'єктів ринкового господарювання, яку дає приватна власність; вільний обмін ресурсів; величина трансакційних витрат

Функції ринку	<i>Регулююча</i>: ринок, як регулятор виробництва, через механізм ринкових законів встановлює необхідні пропорції відтворення; завдяки цінам ринок стимулює впровадження досягнень науки та техніки у виробництво — це сприяє розширенню асортименту товарів та послуг; <i>стимулююча</i> — ринок спонукає виробників товарів до зниження витрат, підвищення якості та споживчих властивостей товарів; <i>розподільча</i> — доходи споживачів і виробників у ринковій економіці диференціюються через ціни, зумовлюючи соціальне розшарування суспільства за доходами; <i>алокаційна</i> — ринок забезпечує виробництво оптимальної кількості товарів і послуг за допомогою найефективнішої комбінації ресурсів; <i>інтеграційна</i> — ринок об'єднує суб'єктів економічної системи в одне, сприяючи формуванню єдиного економічного простору як у межах окремої держави, так і в межах світової економіки; <i>інформаційна</i>: саме ринок дає об'єктивну інформацію про те, які товари мають попит; кожна фірма може регулювати власне виробництво; <i>посередницька</i> — ринок виступає посередником між виробником і споживачем; <i>сануюча</i> (оздоровча); ринок очищує суспільне виробництво від економічно слабких та не життєздатних господарських одиниць
---------------	---

*Сформовано з використанням матеріалів Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikipedia.org/wiki>.

Також ринок з точки зору позиціонування його як «засобу» задоволення потреб суспільства певною мірою можна вважати великим підприємством, яке зреалізовує підприємницьку діяльність в усіх відомих людству організаційних формах. Це ще один аспект теорії ринку, дослідження якого дає нам змогу окреслити зв'язок ринку і підприємницької діяльності. Усе саме таким чином відбувається в економіці і суспільстві, тобто ринок – це функціональна, інституційна система у межах і за рахунок існування якої здійснюється підприємницька діяльність в усіх її проявах. По суті ринок – фіксоване місце (базар), у межах якого підприємець може здійснювати купівлю-продаж задля отримання прибутку: ринок – визначена територія (умовно) ведення бізнесу; ринок – це система державних і недержавних інститутів, які забезпечують можливості для підприємців вести бізнес; ринок – це середовище взаємодії попиту і пропозицій, в результаті чого формується кон'юнктура; ринок – саморегульовна інституціональна система обміну послугами заради отримання прибутку; ринок – економічна підприємницька система взаємодії економічних агентів, яка наслідує принципи інституційного саморегулювання у поєднанні з інструментами державного впливу на процес ринкових взаємодій. Усі наведені означення характеризують ринок як інституційну (інституціональну) систему, яка позиціонується нами як середовище підприємницької діяльності, функція якого полягає у встановленні інсти-

туціональних умов, запровадженні регуляторних механізмів, оптимізації інфраструктурного забезпечення. По суті ринок – це інституціональна підприємницька система, головними гравцями на якому є підприємець, споживач і держава. Це особлива економічна господарська система, в межах якої підприємці створюють блага і зреалізують підприємницьку функцію для забезпечення життєдіяльності людини, отримуючи зворотний ефект – вигоду, а за інших (несприятливих) умов – збиток.

Ринок біопалива – це насамперед середовище взаємодії підприємницьких структур, які виступають як у ролі продавців, так і у ролі покупців, тому розвиток згаданого ринку слід напряму пов'язувати з підприємництвом. Інституційну основу розвитку ринку біопалива в Україні становлять законодавчі акти, які регламентують поведінку економічних агентів, зокрема підприємців. Це Закони України: «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про внесення змін до ЗУ «Про електроенергетику» (щодо альтернативних джерел енергії), «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» та ін.

Зважаючи на перспективні оцінки і сучасний стан розвитку підприємництва на ринку біопалива зазначимо, що на сьогодні найбільш швидкими темпами здатна розвиватися біоенергетика. Очікується, що енергетичне використання всіх видів біомаси

здатне забезпечити щорічно заміщення 9,2 млн т у. п. викопних палив на рівні 2030 року, в тому числі за рахунок енергетичного використання залишків сільськогосподарських культур, зокрема соломи – 2,9 млн т у. п., дров та відходів деревини – 1,6 млн т у. п., торфу – 0,6 млн т у. п., твердих побутових відходів – 1,1 млн т у. п., одержання та використання біогазу – 1,3 млн т у. п., виро-

бництва паливного етанолу та біодизеля – 1,8 млн т у. п.

За даними Енергетичного балансу України на 2010 рік у структурі постачання первинної енергії за рахунок альтернативних джерел енергії чільне місце посіло виробництво енергії за рахунок біопалива та відходів, яке склало 917 тис. т н. е. (табл. 3).

3. Структура постачання первинної енергії в Україні за 2010 рік

Джерело енергії	Загальне постачання первинної енергії, тис. т н. е.	До обсягів загального постачання, %
Вугілля й торф	36476	27,92
Сира нафта й нафтопродукти	13153	10,07
Природний газ	55561	42,53
Атомна енергія	23387	17,90
Гідроелектроенергія	1131	0,87
Вітрова, сонячна енергія	8	0,01
Біопаливо та відходи	917	0,70
Усього	130633	100

* Без урахування (експорту) електроенергії.

Це спричинено недостатнім фінансово-кредитним забезпеченням біопаливної галузі та НВДЕ взагалі. Розвиток біопаливної галузі потребує значних інвестиційних ресурсів. За базовим сценарієм Енергетичної стратегії України на період до 2030 року загальний

обсяг інвестицій у розвиток біоенергетики до 2030 року становитиме близько 14,2 млрд грн. Для порівняння, на розвиток і функціонування нафтогазового комплексу протягом 2005-2030 рр. планується фінансування у розмірі 600,6 млрд грн (табл. 4).

4. Базовий сценарій обсягів фінансування паливно-енергетичного комплексу України до 2030 р. (ціни 2005 р.), млрд грн

Напрями фінансування	2006-2010	2011-2020	2021-2030	2006-2030
Теплова енергетика	16,7	75,8	90,9	183,4
Гідроенергетика	2,8*	5,6	10,6	19
Розвиток електричних мереж	13,2	43,8	25,9	82,9
Ядерна енергетика	11,6**	79	117,6	208,2
Розвиток відновлювальних джерел виробництва електроенергії (без ГЕС)	1,1	3,0	3,0	7,1
Ядерно-паливний цикл	4,0	13,3	4,4	21,7
Вугільна промисловість	42,4	87,9	91,4	221,7
Нафтогазовий комплекс	65,6	122,6	112,1	300,3
Усього	158,2	431,0	455,9	1045,0

* Без урахування Ташлицької ГАЕС.

** З урахуванням інвестицій на введення Ташлицької ГАЕС – 700 млн грн.

Як показує світовий досвід вирішення піднятої проблеми, одним із визнаних світових лідерів у формуванні сприятливих інституційних умов для розвитку ринку біопалива є Сполучені Штати Америки та країни Європейського Союзу. Тут наявні всі умови, зокрема інституційні, для активного подальшого розвитку ринку біопалива, тому їхніми напрацюваннями слід скористатися у вітчизняній практиці.

На ринку біопалива в Україні вже починають з'являтися й активно позиціонують

свої пріоритети неприбуткові саморегулювні організації, які виконують дорадницьку функцію. Також вони формують конкурентне інституційне середовище підтримки виробників, згуртовуючи їх та інформуючи про різні аспекти функціонування окремого продуктового (товарного) сегмента. Однією з таких організацій є неприбуткова Асоціація «Український пеллетний союз» (створена у 2012 році), метою діяльності якої є розвиток та стандартизація українського біопалива.

У 2009 році у м. Хмельницькому зареєстрована Асоціація виробників твердого палива з біомаси – Біопаливна асоціація України – відкрите договірне добровільне об'єднання підприємств України, створена за міжгалузевим принципом.

Перспективи розвитку ринку біопалива в Україні величезні, а необхідність забезпечення усіх умов для цього очевидна і підтверджена реальними фактами існування проблем із зернозабезпеченням. Створення необхідних умов для ринкового стимулювання виробництва і споживання біопалива є першочерговим завданням у розбудові ефективного механізму енергозабезпечення, особливо в агропромисловому комплексі. Для цього в Україні наявні всі ресурсні можливості.

Висновки. Ринок біопалива являє собою інституційну систему відносин з виробницт-

ва сировинних матеріалів, де в конкретному випадку стосовно них позиціонується сільськогосподарська продукція (насіння ріпаку, соняшнику, пшениці, сої, кукурудзи та цукрові буряки і продукт їх переробки – меляса), а також щодо формування попиту й пропозицій власне біопалив (біодизель, біоетанол, біогаз, тверде біопаливо). Таким чином, згаданий ринок розглядається на міжгалузевих засадах, охоплює дві сфери агрокомплексу – виробництво сільськогосподарської продукції (сировини) та переробку. Саме ця ситуація зумовлює складність дослідження проблеми, але поставлене завдання полягало в окресленні особливостей формування цього ринку та інституціональних умов функціонування підприємництва в Україні.

Список використаних джерел

1. Основи аграрного підприємництва / [за ред. М.І. Маліка]. – К.: Ін-т аграрної економіки УААН, 2000. – 582 с.
2. Шпичак О. М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / О.М. Шпичак. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 586 с.
3. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: [монографія] / О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
4. Калетнік Г.М. Розвиток ринку біопалив в Україні / Г.М. Калетнік. – К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Ефективність застосування альтернативних видів енергії в сільському господарстві України / В.Я. Месель-Веселяк, В.С. Паштецький // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 3-9.
6. Кириленко І.Г. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія / І.Г. Кириленко, В.В. Дем'янчук, Б.В. Андрющенко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 62.
7. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукробурякового виробництва / М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 12 с.
8. Прутська О.О. Виробництво біопалива: між продовольчою та енергетичною безпекою / О.О. Прутська // Зб. наук. праць Він. держ. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42. – С. 159-165.
9. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.znannya.org/?view=ekonomic-market1>.
10. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/ekonomika/rinok_ekonomika_sistema.
11. Shapouri H. USDA's Ethanol cost-of-production survey / H. Shapouri, P. Gallagher // United State Department of agriculture, office of the chief economist, office of energy policy and new user, Agricultural economic report No. 841, July 2005. – 42 p.
12. Licht F.O. Brazil's ethanol industry enters the fast lane / World ethanol and biofuels report. – Vol. 3. – No. 20. – July 25, 2005.
13. Pryor F.L. Market economic systems / Pryor F.L. // Journal of Comparative Economics, Vol. 33, 2005., P 25-46.
14. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.
15. Veblen T. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays / Veblen T. – N.Y.: Huebsch, 1919. – P. 72-73.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013 р.

* * *